

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Білоруський державний університет (Білорусь)
Університет Орадя (Румунія)
Університет Жирони (Іспанія)
Тбіліський державний університет імені І. Джавахішвілі (Грузія)
Рада молодих вчених факультету геології, географії, рекреації і туризму
ХНУ імені В.Н. Каразіна
КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

РЕГІОН - 2020:

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

МАТЕРІАЛИ

**МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

(м. Харків, 2 – 3 квітня 2020 р.)

Харків
2020

Реєстраційне посвідчення в УкрІНТЕІ МОН № 776 від 18 грудня 2019 р.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 6 від 30.03.2020 р.).

Редакційна колегія: **Л.М. Немець**, д. геогр. н., проф. (голова редакційної колегії), **К.Ю. Сегіда**, д. геогр. н., доц. (співголова редакційної колегії), **С.В. Костріков**, д. геогр. н., проф., **К.В. Мезенцев**, д. геогр. н., проф., **К.А. Немець**, д. геогр. н., проф., **Ю.І. Кандиба**, к. геогр. н., доц., **Л.В. Ключко**, к. геогр. н., доц., **В.І. Редін**, к. геогр. н., доц., **Є.Ю. Телебенєва**, к. геогр. н., доц., зав. лаб., **П.О. Кобилін**, к. геогр. н., зав. лаб., **К.О. Кравченко**, к. геогр. н., доц.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства, к. 3-62, тел. +38(057) 707-52-74, e-mail: conference.region@gmail.com.

Регіон – 2020: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 2 – 3 квітня 2020 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2020. – 175 с.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Матеріали пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN 978-966-285-634-7

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2020

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

<i>Gatarić D., Đerčan B.</i> MODELS FOR DISTINGUISHING URBAN SYSTEMS.....	8
<i>Imrani Z.T.</i> METHODICAL BASIS OF TOURISM-RECREATION RESOURCES AND THEIR REGIONALISATION.....	10
<i>Lohvynova M.O.</i> ANALYSIS OF REGIONAL INTEGRATION PROGRAMS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE EASTERN REGIONS OF UKRAINE.....	13
<i>Безсмертнюк Т.П., Мельнійчук М.М.</i> ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ.....	17
<i>Бондаренко Е.Л., Кирилюк М.О.</i> НАПРЯМИ РЕГІОНАЛЬНОГО ГЕОІНФОРМАЦІЙНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	20
<i>Коріненко В.В.</i> ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	23
<i>Суттело О.С.</i> РЕЗУЛЬТАТИ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МІСТ.....	28

СЕКЦІЯ 1.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Badalova K.A.</i> THE MAIN PROBLEMS OF INFRASTRUCTURE IN SHEKI-ZAGATALA ECONOMIC-GEOGRAPHICAL REGION.....	32
<i>Gasimova E.E., Aliyeva L.F.</i> SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF INUNDATIONS IN AZERBAIJAN.....	35
<i>Бобур В.О.</i> ГЕОПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СВІТОВОМУ РИНКУ НАФТИ.....	38

Гаджиева Г.Н. ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ГЕОСИСТЕМ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОГО СКЛОНА БОЛЬШОГО КАВКАЗА.....	40
Кравченко К.О. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ – ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	43

СЕКЦІЯ 2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

YU Naо THE BOUNDARIES AND ADMINISTRATIVE CHANGES OF ALXA PLATEAU IN MODERN TIMES.....	48
Герасименко О.В. ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	50
Зайцев Є.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ПЕРВОМАЙСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	54
Качмарик З.Р. ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ.....	59
Кобилін П.О. ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЗАКЛАДАМИ ТОРГІВЛІ ТА РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	61
Міренкова В.Р. СУСПІЛЬСТВО ЯК КОМПОНЕНТ ПЕРЕХОДУ МІСТА ДО SMART CITY (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ХАРКІВ).....	63
Ситник О.І., Петричук О.І. ВАТУТІНЕ – СТАРОПРОМИСЛОВИЙ ОСЕРЕДОК ЧЕРКАЩИНИ: ФОРМУВАННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	66

СЕКЦІЯ 3. ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ТА УРБАНІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Білянська С.М. МІГРАЦІЙНА СКЛАДОВА ДЕПОПУЛЯЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	71
Карайченцева Г.А. ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	74

Карнікова Є.Є., Попрозман І.І. ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ СМЕРТНОСТІ НЕМОВЛЯТ В УКРАЇНІ В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ.....	78
Кореньков Р.С. МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	81
Корчинська Ж.М. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ НАРОДЖУВАНOSTI, СМЕРТНОСТІ ТА ПРИРОДНОГО ПРИРОСТУ НАСЕЛЕННЯ УЖГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ (В ПЕРІОД 2007-2018 РР.).....	84
Корчинська Ж.М. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЧИСЕЛЬНОСТІ (В ПЕРІОД 2007-2019 РР.) ТА СТАТЕВО-ВІКОВИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ УЖГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	88
Логвинова М.О. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СХОДІ УКРАЇНИ	92
Сікорська Л.Б. УРБАНОНІМИ МАРІУПОЛЯ ЯК МАРКЕРИ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ.....	95
Суптело О.С. ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРОСТОРОВЕ ЗОНУВАННЯ «НОВИХ МІСТ».....	99

СЕКЦІЯ 4. РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

Khuskivadze A., Mosidze G., Javakhishvili I. THE RESULTS AND TRANSDISCIPLINARY RESEARCH PECULIARITIES OF TOURISM POTENTIAL OF ADMINISTRATIVE DISTRICT (EXAMPLE OF ZESTAFONI MUNICIPALITY, GEORGIA).....	102
Агакишиєва Г.Р. РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В ГОРНЫХ РЕГИОНАХ АЗЕРБАЙДЖАНА.....	106
Бондар С.І. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЖАЙЛОО-ТУРИЗМУ НА ТЕРЕНАХ ГУЦУЛЬЩИНИ.....	109
Владова Є.І. ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В НІМЕЧЧИНІ.....	112
Глядченко Г.В., Юношева І.В., Чернявський С.І. РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ СВОГО КРАЮ.....	115

Добровольська Н.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО ТУРИЗМУ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	118
Дордука Є.А., Давиденко Ю.М. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ В ЄВРОПІ.....	120
Мазурова А.В., Первушина С.О. ДО ПИТАННЯ РОЗРОБКИ ТУРИСТИЧНОГО МАРШРУТУ ОБ'ЄКТАМИ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ХАРКІВ).....	124
Петух В.О. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ.....	128
Поліщук Т.О. ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ФРАНЦІЇ....	130
Редька А.Е. РОЗВИТОК ГОТЕЛЬНОГО ТУРИЗМУ НА СИНАЙСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ	133
Скоростецька О.О. СТРУКТУРА ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ «КИЇВ».....	136
Смирнов І.Г., Цуй Д. ЗАБУТА СТОЛИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ М. КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО З РОЗВИТКУ ВОЄННО-ПАТРІОТИЧНОГО ТУРИЗМУ.....	139
Ушкварок Д.О., Палій О.Р. «ТУРИЗМОФОБІЯ» В РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ.....	143
Хіміч М.І. САКРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ПРИКАРПАТТЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ТУРИЗМУ.....	146
Чир Н.В., Мельник А.В. АНАЛІЗ В'ЇЗНИХ ТА ВИЇЗНИХ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ ІСПАНІЇ.....	148

**СЕКЦІЯ 5.
РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**

Kumar H., Mohapatra G., Anand S. ROLE OF RUBBER PLANTATION ON SUSTAINABLE LIVELIHOOD OPTIONS FOR TRIBAL COMMUNITY IN WESTERN TRIPURA.....	152
Huda K.V. FORECASTING OF TEMPERATURE AND PRECIPITATION IN FLOOD DANGEROUS MOUNTAINOUS AREAS.....	157

<i>Mirzayev F.A.</i> HYDROMETEOROLOGICAL PROCESSES AND EXTREME ACTS OF NATURE OBSERVED IN THE CASPIAN SEA.....	160
<i>Sandodze G., Gogoladze S., Kobalia T., Grigolia L.</i> SPATIAL ANALYSIS OF ENVIRONMENTAL LEGISLATION OF GEORGIA RELATED TO ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT.....	164
<i>Давидюк В.В., Дацюк В.О.</i> НАЙПЕРСПЕКТИВНІШІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ У ВОЛИНСЬКОМУ ПОЛІССІ.....	167
<i>Контєва Т.С.</i> ШАХТНІ КОМПЛЕКСИ КРИВОРІЗЬКОЇ ЛАНДШАФТНО-ТЕХНОГЕННОЇ СИСТЕМИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОПТИМІЗАЦІЯ.....	170
<i>Мізіна С.К.</i> ВПЛИВ МЕЛІОРАЦІЇ НА ФЛОРИСТИЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ ЗАПЛАВИ ТРУБІЖУ.....	173

ПЛЕНАРНИ ДОПОВІДІ

UDC 911.3

G. Dragica¹, Đ. Bojan²

¹*dgataric@gef.bg.ac.rs*, ²*bojandjercan@yahoo.co.uk*

¹*University of Belgrade, Faculty of Geography, Belgrade, The Republic of Serbia*

²*University of Novi Sad, Faculty of Sciences, Novi Sad, The Republic of Serbia*

MODELS FOR DISTINGUISHING URBAN SYSTEMS

Knowledge of daily urban systems, which, given the size of the gravity area, can be divided into daily, regional, national, international and global, as well as their characteristics, is extremely important in the geographical and spatial study of the world [1]. The daily urban system consists of the city and that part of its environment with which the interaction occurs due to the circulation of people, goods and information. In other words, it is a space where there is intense mobility of the population in relation to the place of residence – the place of performing other socio-geographical functions [2].

The term urban system was introduced into the scientific literature by the famous Greek urbanist Doxyadis in 1967 [3], and later used the same term by the Anglo-Saxon geographer Berry [4]. Since then, the study of hierarchical, spatial and temporal urban systems, as their main features, has received increasing attention, especially in developed countries, where the process of urban deconcentration is becoming more prominent. Accordingly, there have been several attempts both in the world and in the Serbian scientific community to accurately define the daily urban system and determine the model which can be used in order to distinguish it from a hierarchical and spatio-temporal aspect. However, harmonization or unified model for allocating daily urban systems still does not exist in the world. Very often, in the scientific literature, the local urban system identifies with the local labor market, and consequently, at different intervals, the spatial-functional organization of urban systems changes, on the one hand, and they can be seen as cause-and-effect related to changes in the economic base of urbanization, on the other. Much attention was paid to the daily urban system between 1970 and 1990. The foundations of urban systems theory are laid out by Kristaller. The basic premise of Crystaller's central place theory is that the smallest settlement within an urban system will be able to offer only those services that meet the day-to-day need and consumption of the population, i.e. work centrality is determined by the influence of the functions of the centers of work on the daily mobility of the population. Past experience in exploring the spatial-demographic and functional components of daily urban systems indicates that the indicators of daily population migration are the most relevant ones for model development. Accordingly, there are numerous models in the study and design of urban systems. William Peterson's daily migration of the population is related to the action of attractive-repulsive factors that affect their dispersion [5]. Vilbor Zelinski

places daily migration in the context of models of stage alignment, synchronization and successive socio-historical and socio-economic structural changes with changes in the natural and spatial movement of the population [6]. Karl Bolte links daily migration, in a model on the interdependence of spatial and social mobility of the population, with the developmental stages and the spatial implication of urbanization [7]. In addition, there is a Klingbayl model that treats daily population migration as an indicator of the existence of functional thresholds, which divides it into 1) migration stable, i.e. functionally developed and 2) migration labile or functionally underdeveloped [8].

One of the key issues, or questions that many scholars face, is how large a demographic city should be and how its interaction with the environment should be determined. In practice, it is often considered that a city with more than 50,000 inhabitants and at least 20,000 jobs can be the nucleus of a daily urban system, and its interaction with the environment can be determined based on the extent of daily migration. In the United States, more than 170 daily urban systems have been established and boundaries have been taken as the ultimate boundaries of daily urban systems. The territory of Great Britain as well as Western Europe was similarly divided. The development of daily urban systems in the mid-developed countries is also drawing attention among a number of scientists [1].

For the isolation and planning of daily urban systems in Serbia, Professor Dragutin Tosić proposed a model, supplemented by indicators on daily migration of population based on central functions, which is of complementary nature and compatible with the methodologies of previous research. He especially emphasized the importance of daily movement of the population in defining the modalities and variants of the spatial-temporal manifestation of functional-urban regions. In determining daily urban systems based on the function of work, according to the model developed by Dragutin Tosić, it is necessary to determine its demographic components, as follows: "ratio of number of people of core daily urban systems and settlements with which daily interaction takes place, number of employees in the center and the share of daily migrants in it, the number of workers residing in settlements that provide daily migrants on a daily basis, as well as the share of daily migrants in it, the percentage of daily migrants in the total number of workers in settlements providing daily migrants, the number of daily migrant workers at the origin of work, the percentage of daily migrants in the center of work out of the total number of daily migrants in the place of residence, and the percentage of daily migrants who travel to the center of work each day out of the total number of place of residence workers.

He identified four areas based on the intensity of daily migrants: 1. Intensive impact zone from which more than 70% of employees migrate daily to the center of work, 2. Strong impact zone from which 50-70% of employees migrate to the center of work daily, 3. Medium impact zone from which 30-50% of employees migrate to the center of work daily, 4. Areas of lesser influence from which less than 30% of employees travel to the center of work daily, and 5. Periphery of the daily urban system from whose settlements less than 5% of employed workers migrate to its centers of work per day" [9, p. 228-229]. Similar models for separating the daily

urban system have been used in Croatia, Slovenia and Bosnia and Herzegovina. This model for distinguishing the daily urban systems proposed by Dragutin Tosić was used to design functional areas in the Serbian Spatial Plan, then to create a series of Regional ones: South Pomoravlje, Timok region, Western Serbia, etc. As well as local plans. The following authors published many studies of the urban systems developed using this method: Srboljub Stamenković, Dragica Gatarić, Nikola Krunić, Marija Nevenić et al., whose results can be useful in integrated planning.

Acknowledgement: The paper is the result of research projects 176017 and 176020, which are financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

References: 1 Vresk, M. (2002). *Grad i urbanizacija*. Zagreb: Školska knjiga. 2. Goodall, B., (1987). *Dictionary of Human Geography*. London: Penguin, pp. 111. 3. Doksijadis, K.A. (1982). *Čovek i grad*. Beograd: Nolit, 242. 4. Berry, B. (1967). *Metropolitan Area Definition: A Re-evaluation of Concept and Statistical Practice*. Working paper no. 28, Washington. 5 Petersen, W. (1958). *A General Typology of Migration*, *American sociological Review*, vol. 23, pp. 256–266. 6. Zelinsky, W. (1971). *The hypothesis of the mobility transition*, *Geographical Review*, vol. 61, pp. 219–349. 7. Bolte, K.M. (1969). *Vertikale Mobilität*, *Handbuch der empirischen Sozialforschung*, von R. Köning, Bd. 2. Stuttgart. 8. Klingbeil, D. (1969). *Zur Sozialgeographischer Theorie und entfassung des Taglichen Berrspandeln*, *Geographische Zeitschrift*, H. 2, pp. 108–131, Wiesbaden. 9. Tošić, D. (2012). *Principi regionalizacije*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, 189.

UDC 338.484.6

Z.T. Imrani

zaur_imrani@mail.ru

The Institute of Geography after academician H.A. Aliyev, Azerbaijan National Academy of Sciences H. Javid street 115, Az 1143, Baku, Azerbaijan Republic

METHODICAL BASIS OF TOURISM-RECREATION RESOURCES AND THEIR REGIONALISATION

Introduction. At present, the potential of the regions is studied using different approaches, and their effectiveness is evaluated in order to achieve sustainable social and economic development. Tourism has been one of the fastest growing sectors of the non-oil sector in recent years. Thus, tourism has great potential, which promotes regional development based on the use of local resources, improves infrastructure, and serves as an additional source of income for the population. In the broadest sense, tourism is a tool that influences the formation of the state budget, the improvement of villages and towns, the preservation of historical and architectural monuments, and the development of small and medium-sized businesses.

Analysis. Today, one of the most important tasks facing each country is to increase employment and reduce unemployment by identifying ways for effective use of labour resources in addressing current socio-economic problems. From this perspective, with the development of tourism it is possible to create new jobs, thereby

partially eliminating the problem of employment. For this purpose, first, the attractive tourism potential of the area (recreational resources) should be studied, its economic and geographical assessment should be carried out, and regionalisation criteria should be established.

Tourism and recreation resources are natural, historical, cultural, and socio-economic resources that are used or can be used to meet the community's recreational needs [1].

Natural and recreational resources include resources used in the process of recovery and development of physical and spiritual strength, capacity to work and health of a person. Almost all of the natural resources have recreational and tourism potential but the extent to which they are used varies. It also depends on the demand for recreational resources and the degree of specialisation of the region.

V.I. Kruzhalin classifies natural-recreational resources as follows.

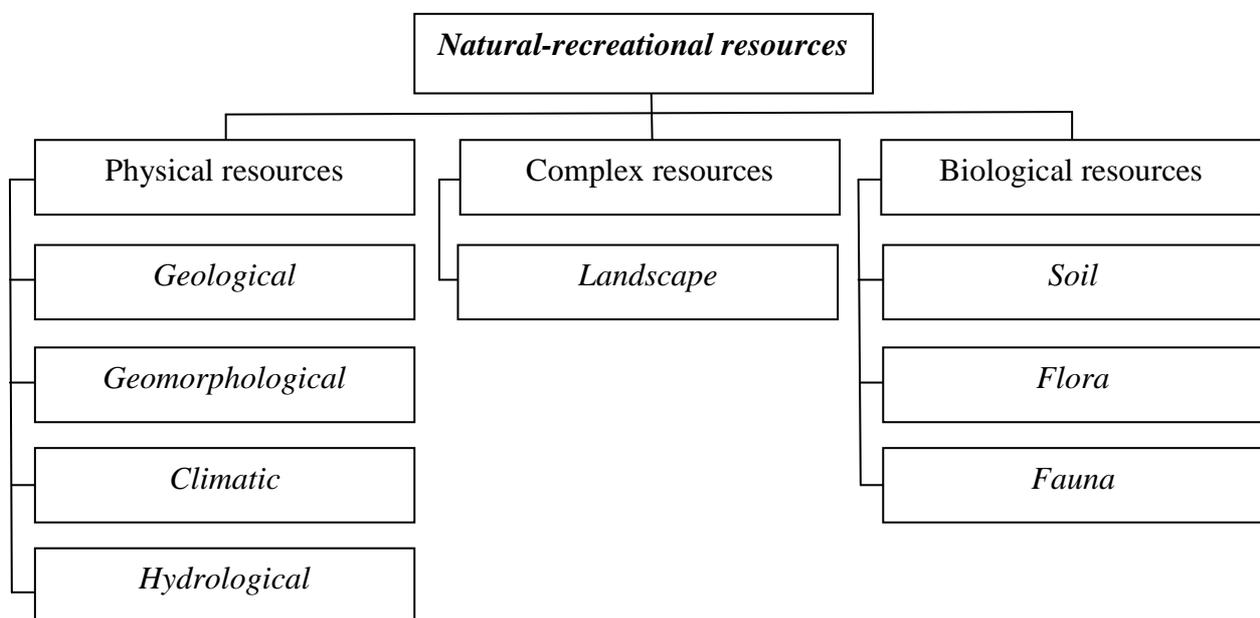

Figure 1. Classification of natural and recreational resources

Physical natural-recreational resources include all components related to the physical and geographical resources of inanimate nature (geological, geomorphological, climatic, and hydrological). These components form the basis for the formation of tourism and recreational systems and interact with one another. For example, therapeutic mud belongs to both geological and geomorphological, while mineral waters – to both geological and hydrological groups [4, p. 59]. Biological natural-recreational resources include soil, vegetation, and fauna. Physical and biological natural-recreational resources form all the resources in a comprehensive manner, which are integrated organic compounds and are associated with the flow of matter and energy.

In general, each kind of natural-recreational resource is selected solely because of its characteristics. They can be grouped according to their medical and health characteristics, accessibility, evolutionary forms, and environmental criteria.

Summarising the components mentioned above, it could be stated that the tourism-recreational potential is a compilation of conditions that help to meet the

needs of the population in tourism activities. Thus, for the development of tourism industry, the economic and geographical position of the region is determined first. The analysis takes into account the geographical location of the area, tourism and recreation services, the level of socio-economic development, the availability of infrastructure, hospitality, and other factors. Complex definition of tourism and recreational potential includes:

- Natural potentials – natural monuments, their attractiveness, degree of use, protection, natural and artificial reproduction, etc.
- Historical-cultural potential - number of cultural-heritage tourist objects, their importance (whether international or local), usage rate, semantic value, etc.
- Socio-economic potential is measured by the number of tourists visiting the area or facility, however, there are certain criteria for the number of visits. Thus, overcrowding can lead to environmental tension. At the same time, socio-economic potential refers to the current state of infrastructure, investment, tourism information centres, staffing, etc.

Assessment of tourism and recreational resources and regionalisation based on it are among the most important issues. When *assessing tourism and recreational resources*, the climatic conditions, aesthetic landscapes, hydrological monuments, mountain massifs, as well as ancient settlements, and historical cultural resources are studied. On the other hand, similarities of the area or the way of linking these features are identified in *regionalisation of tourist-recreational resources*.

As it is known, physical-geographical regionalisation is based on the laws of nature, while economic-geographical regionalisation is conducted based on the laws of the society, taking into account the efficient use of nature. [2]. In the case of tourism-recreational regionalisation, the focus is put on identifying areas that are more attractive for tourists. The majority of the world scientists prefer natural and economic factors when it comes to tourism regionalisation. These indicators allow accurate reflecting of the image of each region and revealing its features [3]. In addition, in the course of tourist-recreational regionalisation, the prospective tourist-recreational zones of the region, the natural conditions of the area, historical and cultural features, the range and density of the population, the characteristics of the hotels and recreation centres that host the tourists should also be taken into account.

In general, the classification and principles of distribution of natural resources, the nature of climatic conditions as tourism resources, mineral and thermal waters, exotic landscape and natural monuments, the provision of material and technical base of tourism, evaluation of financial, labour, and socio-economic resources are noted in tourism and recreational regionalisation.

Once the criteria for regionalisation are established, a digital map of the area is developed, data on road and road facilities are transferred into the GIS, statistical data on residential areas and population, and demographic indicators are collected, classified, and analysed. At the same time, the socio-economic situation (SWOT analysis) of the local population is assessed, and the ways of using the tourism and recreation resources in order to improve their development are identified.

SWOT analysis allows identifying the strengths and weaknesses of the tourism industry, taking into account the positive and negative impacts of tourism. The

analysis also identifies potential threats to the tourism industry and relevant opportunities for its development [5]. The advantage of the SWOT analysis is that the strengths are further developed, appropriate efforts are made to address the weaknesses, ways to address the threats to be encountered on the path to sustainable development are searched, and a tourism strategy is developed to maximise local opportunities.

As a result of the SWOT analysis, various methods of linking the environment, competitive environment, local resources, and accumulated experience are developed, and specific functions of marketing activities of the business unit are identified [6]. Thus, the optimal ways for the development of the tourism industry are identified, and their implementation is brought to the fore. The main goal here is to identify the dynamics of tourism development and to reveal the benefits of employment.

Result. Tourist-recreational resources and their regionalisation help to determine the development prospects of the area, as well as give tourists the choice of identifying areas that are more attractive. Thus, tourists, who travel to the region for entertainment, sports, environmental, medical, and other purposes, are able to organise their leisure activities more effectively.

References: 1. Alexandrova A.Y. *International tourism*. Moscow: 2002, 338 p. (ru). 2. Hasanov T.G. *Economic and geographical regionalisation*. Baku: University of Baku, 2012, p. 245 (aze). 3. Imrani Z.T. *Potential and regionalisation of tourism and recreation resources of the northern region of Azerbaijan / National scientific-practical conference on "Prospects for creating tourism and recreation zones in the Republic of Azerbaijan"*. Baku, 2018, pp. 8-13 (aze). 4. Kruzhalin V.I., Mironenko N.S., Zigern-Korn N.V., Shabalina N.V. *Geography of tourism*. Moscow: Federal Agency for Tourism, 2014, 336 p. (ru). 5. Loudon D., Stevens R., Wrenn B. *Marketing management*. New York: Howorth, 2005, 370 p. (eng). 6. Mamedov A.T. *Fundamentals of Marketing*. Baku: University of Economics, 2007, p. 336 (aze)

UDC 911.3

M.O. Lohvynova

logvinova_mari94@ukr.net

V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

ANALYSIS OF REGIONAL INTEGRATION PROGRAMS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE EASTERN REGIONS OF UKRAINE

Despite the long-standing appearance of internally displaced persons (IDPs) in Ukraine, significant interest in the problems of internally displaced persons, the presence of state and regional programs for the integration of IDPs in new communities, Ukraine was not able to completely solve even the most acute problems of forced migrants. At the end of 2017, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the "State Strategy of Integration of Internally Displaced Persons and Implementation of Long-Term Solutions to Internal Displacement until 2020" [7]. The strategy is

aimed at solving the problem of internal displacement of citizens of Ukraine and its consequences at the state level, in particular for host territorial communities, creating effective public administration tools, and meeting the urgent and constant needs of internally displaced persons [7]. The main feature of this strategy is that it should provide long-term solutions, as IDPs need specific assistance and have access to the exercise of rights on an equal basis with other residents of Ukraine.

It should be noted that the legislation of Ukraine on ensuring the rights and freedoms of IDPs was formed directly during the conflict and is still in the process of formation, as some initiatives of the State IDP integration strategy have significantly improved their situation. Based on the analysis of the problems of IDPs at the state level, normative documents were adopted on the issues of accounting for the number of internally displaced persons, the procedure for providing them with targeted assistance to compensate for utility bills, receiving social benefits and pensions, checking their place of residence, providing employment needs, etc. The most acute is the problem of providing IDPs with housing and compensation for money for housing lost during the conflict.

The problem remains the fact that there is a weak connection between national policy and the local needs of IDPs. Therefore, in accordance with the State Strategy, regional strategies and programs for the adaptation, integration and assistance of IDPs have been developed. Let us analyze such regional strategies and programs on the example of the regions of Eastern Ukraine – Donetsk, Luhansk, Kharkiv.

The Donetsk region, which accepted the largest number of internally displaced persons (496 thousand as of September 1, 2019, or 34.2% of their total number in Ukraine), approved the Regional Program for the Integration, Social Adaptation and Protection of Internally Displaced Persons for 2018 [2, 3]. The program includes the basic needs of IDPs and is aimed at providing information to IDPs (supporting the work of information centers, conducting press tours, information and advisory activities), and carrying out repairs in places of compact residence of IDPs. As part of the provision of housing for IDPs, expenses were compensated to enterprises, institutions, organizations related to the residence of IDPs, and projects for the construction and reconstruction of premises for housing were implemented. The program is designed to provide free legal assistance to IDPs. In the field of employment of IDPs, their vocational training was carried out with the aim of increasing competitiveness in the labor market, attracting international projects to support entrepreneurship; conducting trainings, master classes on entrepreneurship development; compensation of expenses for employers for the employment of registered unemployed IDPs, provision of training vouchers. As part of the provision of social assistance and pension payments, the following measures were taken: the mechanisms for providing social assistance and pension services were improved, IDPs received material assistance, support and protection were provided for orphans and children deprived of parental care, their health care and leisure facilities were organized, educational centers were established, provided psychological and medical support to IDPs [6].

At the end of the program, for 2019-2020 in the Donetsk region a Regional Program for the Support and Integration of Internally Displaced Persons was adopted.

The program provides for the consolidation of efforts of state authorities at all levels, local governments, educational institutions, cultural institutions, public associations and other organizations in order to solve the problems of internally displaced persons. The program is aimed at implementing state policy in the field of social protection of forced migrants, meeting the economic and social needs of IDPs, expanding employment opportunities for IDPs and raising their professional level, providing high-quality administrative services, realizing rights in the field of education and healthcare, and reducing social tension in host communities. Today, the program is the main document regulating the solution of IDP problems in the Donetsk region [4].

In the Luhansk region in 2017-2018 The Regional Targeted Program for the Support and Adaptation of Internally Displaced Persons was in place [5]. As part of the program, international assistance has been attracted for the socio-economic reconstruction of the Donbass, as well as support for IDPs. Financial assistance was provided to address the priority problems of IDPs. The most vulnerable categories of forced migrants were provided with social assistance. Together with employment centers, measures were taken for the employment of IDPs. Today, the Luhansk region is implementing the Action Plan of the State Strategy of Integration of Internally Displaced Persons and Implementation of Long-Term Solutions to Internal Displacement until 2020.

Kharkiv region became the first of the regions of Ukraine to accept IDPs. Today, the region is the fourth among the regions of Ukraine in terms of the number of internally displaced persons (after the Donetsk, Lughansk regions and the city of Kyiv). As of September 1, 2019, 131.5 thousand IDPs were officially registered in the region (9.33% of the number of IDPs in Ukraine) [2]. The region joined the implementation of the State Strategy for the Integration of Internally Displaced Persons and created its own regional programs for supporting forced migrants. In this direction, a program of employment of the population of the Kharkiv region for the period until 2020 has been developed [1]. The priority area for IDPs is to support the employment of forced migrants: compensation of the employer's expenses for labor remuneration, retraining and advanced training of forced migrants; job opportunities for members of low-income families and internally displaced persons; individual support of IDP unemployed in starting their own business, etc.

In the framework of solving the housing problem of IDPs in the Kharkiv region, two regional programs aimed at housing construction were created. Among them: "The program to support the participants of the Anti-terrorist operation for the construction and acquisition of housing in the Kharkiv region for 2016-2018" and "The program to support the participants of the Anti-terrorist operation and the Joint Forces Operation for the construction of housing in the Kharkiv region for 2019-2021". Priority for IDPs is regional support for housing construction in the amount of 40% of its value [6].

Within the framework of the Comprehensive Program of Social Protection of the Population of Kharkiv Region for 2016-2020, for the needs of IDPs, it is planned to create a system of social protection for the most needy and socially vulnerable categories of internally displaced persons in boarding houses.

To solve the problem of employment of forced migrants in the Kharkiv region, the “Program for the Promotion of the Development of Small and Medium Enterprises in the Kharkiv Region for 2016-2020” is in force [1]. The program provides support for small and medium-sized businesses among IDPs from the resources of international donor organizations. Despite the considerable efforts of the local authorities of the Kharkiv region aimed at providing employment, supporting entrepreneurship of forced migrants together with international donors, retraining of IDPs, solving housing problems by providing social housing and loans, etc., today in the region no comprehensive program that would fully cover all the needs of IDPs.

Thus, the regulatory framework of Ukraine in relation to forced migrants is formed on the basis of international experience and Ukrainian realities, taking into account sociological studies of the most acute problems of IDPs. At the state level, the “State Strategy of Integration of Internally Displaced Persons and Implementation of Long-Term Solutions to Internal Displacement until 2020” have been adopted. It should be noted that each region of Ukraine carries out a set of measures to implement this strategy on the ground. Since the largest scale of internally displaced persons is characteristic of the East of Ukraine, where they appeared, we took this region for analysis. All regions of Eastern Ukraine have normative documents regulating the integration of internally displaced persons, however, Donetsk region has advanced the farthest in this regard. In the region, a Regional Program for the Support and Integration of Internally Displaced Persons was adopted, which is aimed at partially solving the most pressing problems of IDPs. However, despite the existence of comprehensive IDP support programs, today there is no single program that would completely solve the problems of IDPs, even within the region. The creation and implementation of such a program is possible only with international support.

References: 1. Обласні програми / Офіційний сайт Харківської обласної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/public-information/oblasni-programi> 2. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua> 3. Регіональна програма інтеграції, соціальної адаптації та захисту внутрішньо переміщених осіб на 2018 рік / Донецька обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dn.gov.ua/wp-content/uploads/315-18.pdf> 4. Регіональна програма підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Донецькій області на 2019-2020 роки / Донецька обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/Admin/Desktop/5ca6fc97d5016308138067.pdf> 5. Регіональна цільова програма щодо підтримки та адаптації внутрішньо переміщених осіб у Луганській області на 2017-2018 роки / Луганська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://loga.gov.ua/oda/about/depart/praci/programs/inform/informaciya_pro_stan_vikonannya_regionalnoyi_cilovoyi 6. Регіональні програми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні у 2018-2019 роках / Звіт за результатами моніторингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://radnyk.org/reports/monitoring_2018-2019.pdf 7. Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року (Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 909-р) / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-p>

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Державне регулювання туристичної діяльності є одним з механізмів реалізації державної політики в галузі туризму та являє собою сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу органів державної влади на діяльність господарюючих суб'єктів та ринкову кон'юнктуру з метою забезпечення нормальних умов функціонування ринкового механізму, реалізації державних соціально-економічних пріоритетів та вироблення єдиної концепції розвитку туризму в країні [2].

З підвищенням значення туризму в економіці країни збільшується участь держави в регулюванні туристичної діяльності. Станом на сьогодні загальна система управління туристичною галуззю в Україні складається з трьох рівнів – макроекономічного (вищого), мезоекономічного (середнього) та мікроекономічного (початкового). До структур, які здійснюють державне регулювання сферою туризму на макроекономічному рівні, відносяться: Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; центральний орган державної влади у сфері туризму. Мезоекономічний рівень державного регулювання туристичної діяльності в Україні представлено регіональними органами влади та органами місцевого самоврядування. Мікроекономічний рівень включає окремі підприємства та організації (союзи, асоціації), які функціонують у сфері туризму [1; 2].

Державне регулювання туристичної діяльності в незалежній Україні фактично розпочалося із створення Державного комітету України по туризму (Держкомтуризму), сферу компетенції якого було визначено в серпні 1993 року постановою Кабінету Міністрів. Специфікою функціонування першого в Україні державного органу регулювання туристичної діяльності була його спрямованість на внутрішній та рецептивний туризм. Державний комітет України по туризму був підвідомчим органом Кабінету Міністрів і відповідав за реалізацію державної туристичної політики та подальший розвиток галузі. Основними завданнями Держкомтуризму були: забезпечення розвитку іноземного та внутрішнього туризму, вдосконалення їх інфраструктури; підготовка кваліфікованих кадрів; участь у міжнародній діяльності, співпраця з міжнародними організаціями; залучення іноземних інвестицій.

Визначальним етапом в розвитку індустрії туризму України стало прийняття в 1995 році закону «Про туризм», який не лише сформував організаційно-правову основу ведення туристичної діяльності в країні, але й засвідчив про увагу до галузі та визнання її як однієї з пріоритетних для

економіки держави.

У 2000 році Держкомтуризм було ліквідовано, а 31 травня того ж року, з прийняттям указу Президента України, було створено Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму (Держкоммолодьспорттуризм), що об'єднав у собі три структури: комітет у справах сім'ї та молоді; комітет з фізичної культури і спорту; комітет по туризму. Власне туристичною діяльністю займався структурний підрозділ Держкоммолодьспорттуризму – Державний департамент туризму і курортів. До його складу входили Управління розвитку туристичної індустрії та інвестицій і Управління організації туризму [4].

Наприкінці 2001 року указом Президента України було оголошено про реорганізацію Держкоммолодьспорттуризму та створення Державної туристичної адміністрації (Держтурадміністрації). Відповідним положенням від 11 квітня 2002 року було визначено місце Держтурадміністрації в структурі органів державного управління, її завдання та повноваження. Важливою відмінністю від попередніх було забезпечення Державною туристичною адміністрацією перетворення національного санаторно-курортного господарства у конкурентоздатну та високорентабельну галузь економіки. Держтурадміністрація повинна була здійснювати аналіз і прогнозування розвитку туризму України, займатися вивченням потреб ринку праці та забезпечувати підготовку необхідних для галузі кадрів.

Указом Президента України від 20 квітня 2005 року Держтурадміністрацію було ліквідовано та створено Міністерство культури та туризму – орган, який забезпечував розробку та імплементацію державної туристичної, культурної і мовної політики. Обов'язками Міністерства, що стосувалися власне туризму, були: визначення напрямів і перспектив розвитку галузі; затвердження змісту фахової освіти; координація діяльності суб'єктів туристичного ринку. У складі Міністерства було створено Державну службу туризму та курортів України, серед напрямів функціонування якої вперше згадувалося про виконання євроінтеграційних завдань в туристсько-рекреаційній галузі.

Наприкінці 2010 року згідно указу Президента України Міністерство культури та туризму було ліквідовано. Відповідальність за реалізацію державної туристичної політики покладалася на новостворене Міністерство інфраструктури, що, на перший погляд, свідчило про відхід галузі на другорядний план. Водночас вперше в Україні сферу туризму перевели з гуманітарного у реальний сектор економіки, що було позитивним явищем, адже з'явилися нові джерела для здійснення фінансової підтримки туристичної діяльності з боку держави. Зрештою такий крок був цілком виправданий, оскільки спостерігалися певні зрушення у розвитку туризму. Згідно постанови Кабінету Міністрів від 28 березня 2011 року ліквідовувалася і Державна служба з туризму та курортів. Натомість у квітні того ж року у структурі Міністерства інфраструктури України було створено Державне агентство з туризму та курортів (Держтуризмкурорт), суттєвими відмінностями в завданнях і повноваженнях якого були: організація поширення соціальної реклами в галузі туризму; забезпечення заходів щодо запобігання корупції та ефективного

використання бюджетних коштів; виконання завдань мобілізаційної підготовки і мобілізаційної готовності держави.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року повноваження Держтуризмкурорту передавалися до Міністерства економічного розвитку і торгівлі (Мінекономрозвитку). Остаточне розпорядження було підписане прем'єр-міністром 8 вересня 2015 року. У структурі Мінекономрозвитку України діяв Департамент туризму та курортів (наказ від 22 липня 2016 року).

Постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2019 року Мінекономрозвитку перейменовано на Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Департамент туризму та курортів продовжив свою діяльність у складі новоутвореного Міністерства та складався із наступних відділів: координації та контролю туристичної діяльності; відділ маркетингу та міжнародної діяльності; економічної аналітики, статистики, стандартизації та науки; відділ розвитку туристичних дестинацій та курортів.

Станом на березень 2020 року внаслідок чергової реформи сфера туристичної діяльності підпорядкована Державному агентству розвитку туризму (постанова Кабінету Міністрів від 24 грудня 2019 року) у структурі Міністерства культури, молоді та спорту України [3], створеного 2 вересня 2019 року, а повноцінна робота Міністерства розпочалася 2 січня 2020 року.

Пошук раціональної системи управління туризмом здійснюється з моменту перетворення України на суверенну державу. Протягом останніх років у країні спостерігається постійна реорганізація відомств, що забезпечують державне регулювання туристичної діяльності [1]. Часта зміна управлінських органів є свідченням значної нерегульованості та неструктурованості державної політики у сфері туризму. Недосконалою та малоефективною залишається структура місцевого управління туристичною діяльністю. Далеко не кожна районна адміністрація має відповідний підрозділ, що займається питаннями розвитку туризму. Місцеві адміністрації не мають достатньо повноважень і доступу до фінансів для реалізації програм місцевого розвитку. Успішне функціонування сфери рекреації потребує локалізації управління і фінансування. Тому в Україні необхідно локалізувати управління туристичною діяльністю та створити дієву мережу органів, що керуватимуть місцевим розвитком туризму.

Україні варто враховувати, що світовий досвід з питання державного регулювання туристичної діяльності надає чимало прикладів конкретних форм партнерства між органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями та підприємницькими структурами щодо розвитку туристичної галузі, які можуть здійснюватися у таких напрямках: 1) держава і місцева влада; 2) туристичний бізнес та інші підприємницькі структури, які прямо або опосередковано пов'язані з туризмом; 3) громадські організації. Реалізація перелічених заходів дасть змогу підвищити темпи розвитку туристичної галузі, проводити активну загальнодержавну політику у цій важливій складовій економіки України, забезпечити координацію дій

центрального і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій [1].

На сучасному етапі можна говорити про складність прогнозування майбутніх дій уряду щодо створення апарату державного регулювання туристичної діяльності України. Міжнародний досвід показує, що країни з розвинутою сферою туризму зазвичай мають окремий виконавчий орган, що займається її управлінням і розвитком, прирівняний до міністерства. Світовий досвід підтверджує успішність регулювання туристичної діяльності виконавчими органами економічного спрямування за умови виваженої туристичної політики та цілеспрямованого виконання затверджених програм розвитку галузі.

Список використаних джерел: 1. Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції: монографія / За заг. ред. В.Г. Герасименко, О.Л. Михайлюк. – К.: ФОП Гуляєва В.М., 2019. – 332 с. 2. Козловський Є.В. Правове регулювання туристичної діяльності [текст] : навч. посіб. / Є.В. Козловський. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 272 с. 3. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmi.gov.ua>. 4. Устименко Л.М. Історія туризму : Навчальний посібник / Л.М. Устименко, І.Ю. Афанасьєв. – К. : Альтерпрес, 2005. – 320 с.

УДК 911.3

Е.Л. Бондаренко¹, М.О. Кирилюк²
edbe@ukr.net

*¹Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
²Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна*

НАПРЯМИ РЕГІОНАЛЬНОГО ГЕОІНФОРМАЦІЙНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Картографічний метод тривалий час виступає важливим дієвим методом вивчення стану природи в цілому та її окремих компонентів. Його застосування сприяє раціональному проведенню науково-прикладних досліджень з розробленням відповідних поточних і кінцевих документів з повного, точного, достовірного та наочної візуалізації результатів взаємодії у системі “суспільство – природа”. Основною продукцією при цьому виступають тематичні карти, що відображують стан, структуру, можливу гостроту існуючих проблем, а також прогноз розвитку об’єктів (явищ, процесів) картографування у просторі та часі в межах територій різних територіальних рівнів тощо.

Вказані карти призначені, насамперед, для ознайомлення із природо-ресурсним забезпеченням території та сприяння вирішенню різноманітних негативних тенденцій у природокористуванні. Їх затребуваність у сучасних

умовах подальшого розвитку науково-технічного прогресу, зокрема, різними суб'єктами, визначається можливостями представлення кінцевого картографічного продукту і особливостями його використання та забезпечується різними напрямками геоінформаційного картографування: на основі настільних геоінформаційних систем (ГІС), засобами серверних чи мобільних ГІС, на базі спеціалізованого програмного забезпечення, яке виконує функції ГІС, шляхом розроблення карт у мережі Інтернет на основі існуючих сервісів і бібліотек умовних знаків.

Сьогодні достатньо популярним результатом картографування за вказаними напрямками стало розроблення *інтерактивних карт* – електронних засобів з режимом тісної двосторонньої діалогової взаємодії людини та програмно-технічної системи через роботу зі стаціонарними та / або мобільними комп'ютерами з підключенням до мережі Інтернет чи без цього [1].

Інтерактивні карти за різними варіантами подання у переважній більшості розробок є картографічними сервісами, що надають користувачам можливість перегляду на карті відображених географічних даних і здійснювати достатньо прості маніпуляції з ними, маючи у наявності ряд функцій геоінформаційних систем (як програмних продуктів), які забезпечують пошук в основному об'єктів та маршрутів.

Сучасною інтерактивною регіональною тематичною картографічною розробкою засобами геоінформаційного картографування є картографічний сервіс об'єктів природно-заповідного фонду України (ПЗФУ) в Полтавській області, що буде включати різні види зазначених об'єктів і доповнюватись додатковою метаінформацією про них через спливаючі діалоги і гіперпосилання, удосконалюючи таким чином функціональність умовних знаків, яка на статичних картах передається виключно через їхні семіотичні характеристики.

Як цілісний картографічний твір і одночасно динамічна інформаційно-картографічна система вона має відповідати сучасним запитам практики та дозволить різним групам користувачів виконання ряду завдань, серед яких: проведення моніторингу стану природно-заповідних територій регіону; здійснення подальших комплексних наукових досліджень для їх збереження та ефективного використання; додержання вимог щодо охорони об'єктів і територій ПЗФУ під час господарської, управлінської та іншої діяльності; розроблення проектної та проектно-планувальної документації, земле- та лісовпорядкування, проведення екологічних експертиз тощо.

Дана розробка має зв'язок з цільовими програмами Міністерства енергетики та захисту довкілля України, відповідно до чого для її проведення надано та використано растрові цифрові картографічні і текстово-табличні матеріали по більш ніж 200 об'єктах ПЗФУ (загальним обсягом близько 6 гігабайт), які класифіковані за традиційно вживаними категоріями: національний природний парк; заказник загальнодержавного значення; пам'ятки природи, ботанічні сади та парки загальнодержавного значення; території та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення. Останні в свою чергу поділяються на 13 підкатегорій. При цьому доцільно підкреслити,

що Полтавська область сьогодні є чи не єдиною в країні щодо більш-менш повного цифрового забезпечення матеріалами вказаних груп по об'єктах ПЗФУ [3]. Цим, зокрема, підтверджується її вибір як модельної території для створення інтерактивної карти як картографічного сервісу на основі розробленої бази даних.

Алгоритм регіонального геоінформаційного картографування природно-заповідного фонду України в Полтавській області в цілому характеризується послідовним виконанням завдань на трьох рівнях (теоретичному, інфологічному, практичному), зіставними з відповідними рівнями проектування баз даних [2] і карт.

Теоретичний рівень означає створення концептуальної моделі розробки та включає опис і визначення об'єктів картографування (об'єктів ПЗФУ); визначення способів представлення географічних об'єктів у базі даних і на карті; вибір базових типів просторових об'єктів для представлення ПЗФУ; вирішення питання про спосіб подання вимірності та взаємозв'язків реального світу в базі даних і на карті; визначення змісту бази даних і карти (за показниками картографування), обумовленого сутністю явища, характером його просторового поширення і задачами, для яких створюється остання.

Інфологічний рівень визначається наявними та зібраними інформаційними ресурсами, а також програмними засобами і практично не залежить від технічного забезпечення. Він включає обґрунтування вибору моделі та розроблення логічної структури елементів бази даних відповідно до системи управління нею, що використовується в програмному забезпеченні.

Найбільш ефективною моделлю логічної структури бази даних для систематизації об'єктів ПЗФУ в Полтавській області з метою картографування є об'єктно-орієнтована, яка створюється на каркасі реляційних таблиць. Її вибір, зокрема, пояснюється тим, що останні вільні від обмежень, пов'язаних з організацією зберігання даних і специфікою запам'ятовуючих пристроїв. При формуванні бази даних доцільно виділити головну інформацію, необхідну як для картографа, так і майбутніх користувачів, що вже практично зроблено у авторській публікації [1].

Для забезпечення коректної геовізуалізації об'єктів ПЗФУ під час використання вже розробленого картографічного сервісу на різних рівнях масштабування географічної основи (базової карти, доступної для картографування) відповідно до принципів мультирівневої генералізації (закладених у програмних продуктах фізичної реалізації картографічного продукту, наприклад, ArcGIS), у базі даних відбувається створення множинних представлень одних і тих же об'єктів (точковим або площинним відображенням). Звісно, що це нераціонально, але уникнути цього поки не вдається, оскільки інші відповідні методи переходу ще недостатньо розроблені.

Практичний рівень пов'язаний із застосування програмно-технічного забезпечення. На ньому визначаються конкретні обсяги збереженої у базі даних інформації по об'єктах картографування та необхідні обсяги оперативної і довгострокової пам'яті комп'ютера, розглядаються питання про впорядкування файлів на диску або інших носіях інформації для забезпечення програмного

доступу до них, представлення даних у пам'яті комп'ютера (цілі, дійсні числа, літерно-цифрові характеристики та ін.).

Базовими програмними продуктами для застосування у процесі виконання розробки визначено геоінформаційну систему з відкритим кодом QGIS; умовно-безкоштовні системи ArcGIS online та ArcGIS Pro.

Фізична реалізація розробки може представлятись через використання її на окремій сторінці сайту мережі Інтернет або як окремий виконуваний додаток.

Список використаних джерел: 1. Bondarenko E. L. (2017). *Informatsiyne ta prohramne zabezpechennya rozrobky bazy danykh ob'ektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrainy u Poltavs'kii oblasti [Information and software for development of database of objects of natural reserve fund of Ukraine in Poltava region]* / E. L. Bondarenko, M. O. Kyryliuk // *Visnyk Kyivs'koho Natsionalnoho Universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Geografiya. N 69. P. 118–122. [in Ukrainian]*. 2. *Geoinformatika (2005)* / E.G. Kapralov, A.V. Koshkariov, V.S. Tikunov [i dr.]; pod red. V.S. Tikunova [Geoinformatics]. Moskva: Izdatel'skiy tsentr "Akademiya", 480 p. [in Russian]. 3. *Pryrodno-zapovidnyi fond Poltavshyny (2019)* / [Elektronnyi resurs] [Natural Reserve Fund in Poltava region]. *Rezhym dostupu: <http://www.eco-poltava.gov.ua/pzfzag.html> [in Ukrainian]*.

УДК 330.341.1

В.В. Коріненко

vad.korinenko20@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. В. Ф. Пасько

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Інноваційний розвиток України наразі не можливий без активної участі держави та стійкої політичної волі на шляху розбудови конкурентоспроможної економіки. Для досягнення цілей у сфері інновацій та цифровізації економіки необхідно здійснити глибокі соціально-економічні трансформації, проте такі трансформації не можуть відбуватися відокремлено одна від одної, а доречним є застосування системного підходу для реалізації таких змін. Саме системні трансформації окремих сфер економіки чи держави в цілому є основним завданням державної інноваційної політики. Огляд наукових публікацій із даної проблематики засвідчив, що дослідників цікавлять переважно окремі аспекти інноваційної діяльності, що не дає цілісного уявлення про досліджувану проблематику. Також потребує значної уваги наукової спільноти проблематика недостатнього рівня інноваційного розвитку України в цілому та диспропорцій у розвитку інноваційної діяльності у регіонах держави. Саме тому, розробка потужної інноваційної політики, програмових документів щодо розвитку інноваційного потенціалу регіонів, моніторинг впливу такої політики на територію нашої держави є одними з найбільш актуальних питань як у науковій сфері, так і у сфері державного управління.

Розглядаючи проблематику формування та співвідношення державної та регіональної інноваційної політики в Україні, варто розглянути наукове підґрунтя та шляхи виникнення такої політики серед інших сфер суспільного життя. Історично склалося, що інноваційна політика почала формуватися та розвинулася в окремий вид державної політики у 60-ті – 70-ті роки ХХ століття, а термін «інноваційна політика» вперше було вжито у доповіді Міністерства торгівлі США у 1967 році. Варто зазначити, що ефективність державної політики багато в чому залежить від науково-методологічного обґрунтування та обраних інструментів реалізації вибраної політики, а також повноти та всебічного розвитку сфери суспільного життя через забезпечення реалізації складових інноваційної політики (рис. 1.).

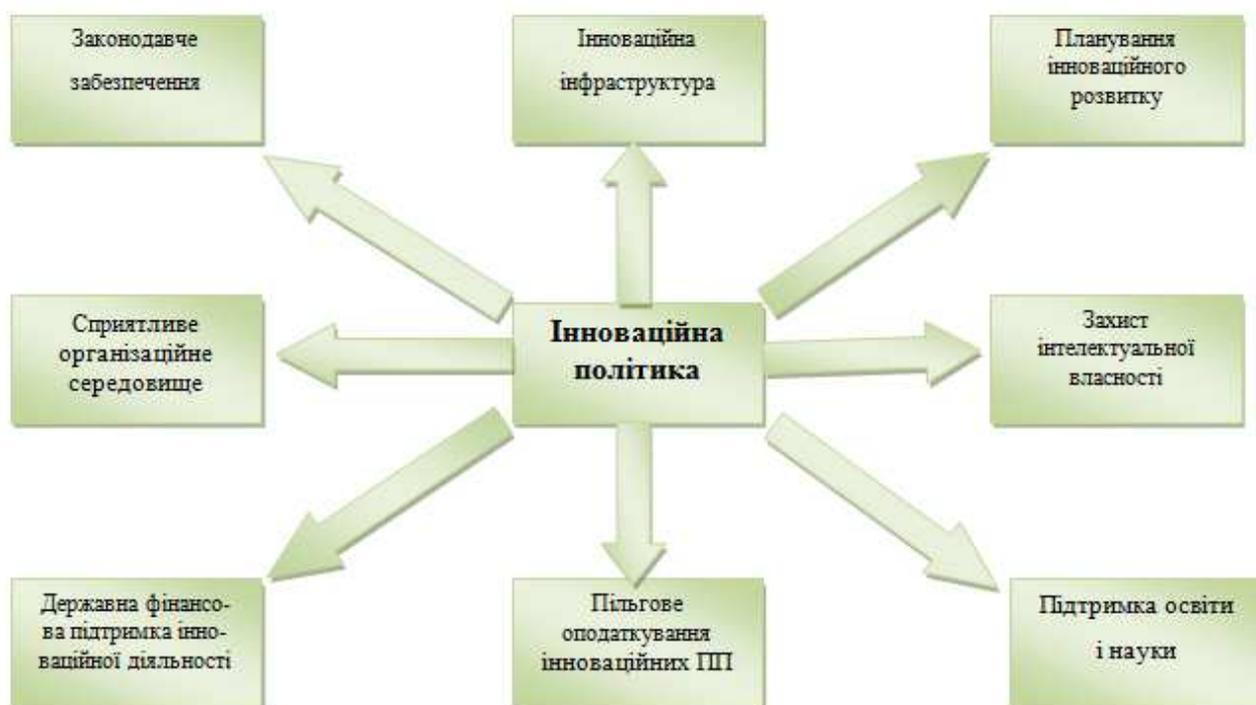

Рис. 1. Основні складові інноваційної політики держави
(розроблено автором, за матеріалами джерела [1, с. 17-18])

Як ми можемо спостерігати, реалізація інноваційної політики є надзвичайно складною задачею органів державної влади та є пов'язаною з іншими сферами державного управління, зокрема, освітою і наукою, науково-дослідною та підприємницькою діяльністю, промисловою політикою тощо. Необхідність поєднувати різноманітні елементи зумовлює складність реалізації такої політики та збереження балансу між її складовими. У Національній доповіді «Інноваційна Україна 2020» зазначається, що «йдеться про формування взаємоузгодженої промислової, технологічної та інноваційної політики з урахування потреб розвитку внутрішнього і зовнішніх ринків» [1]. Водночас, регіональна інноваційна політика є складовою частиною державної інноваційної політики та визначає напрями формування конкурентоспроможності регіону, спираючись на світовий досвід і наукові дослідження, створює необхідні умови для функціонування механізмів

стимулювання інноваційної діяльності. У співвідношенні національної та регіональної інноваційної політики простежується взаємозв'язок у сфері стимулювання регіонального розвитку та залучення ресурсів регіону до розвитку загальнодержавних потреб

Економісти зазначають, що на різних етапах інноваційного розвитку держави її роль буде різною. Так, на початковій стадії розвитку інноваційної діяльності необхідна безпосередня присутність держави та потужна державна фінансова підтримка. Дана модель підтримки впровадження інновацій характерна наразі для України, адже відповідні зрушення почали відбуватися у економіці нашої держави порівняно недавно. Зокрема, у 2013 р. було затверджено «Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні», а в 2018 р. - «Цифрову адженду України - 2020», де викладено візію розвитку державної політики, запровадження необхідних ініціатив та виконання «цифрових» проектів.

На основі положень, викладених у джерелі [2], ми можемо спрогнозувати, що на наступному етапі буде спостерігатися баланс участі держави та приватного сектору у стимулюванні розвитку і впровадження інновацій. Надалі частка держави буде щоразу зменшуватися, а роль бізнес-сектора посилюватиметься, що буде обумовлено появою все більших обсягів коштів, що бізнес вкладатиме у інновації. Відбудеться посилення конкурентоспроможності та ефективності діяльності приватних підприємств.

В межах реалізації державної інноваційної політики можна виділити наступні прямі та непрямі методи регулювання (рис. 2).

Рис. 2. Методи державного регулювання інноваційних процесів
(розроблено автором, за матеріалами джерела [3])

Варто зазначити, що на рис. 2. подано дещо узагальнений набір методів інноваційної політики, який може суттєво змінюватися та розширюватися, в

залежності від досвіду стимулювання інноваційної діяльності тієї чи іншої держави. Звісно, набір інструментів та логіка їх використання, а також показники ефективності здійснених трансформацій у розвинених країнах та країнах, що розвиваються будуть суттєво відрізнятися. Суть інноваційної політики у розвинених країнах, які є лідерами інноваційних перетворень, буде спрямована на поглиблення та вдосконалення інноваційної діяльності. В таких країнах значно розвинені ринкові інститути, а інновації стали філософією всієї економіки держави. Тоді як, у країнах, що розвиваються уряд має обмежені можливості щодо стимулювання інноваційної діяльності, а фінансових ресурсів перманентно не вистачає. В цих країнах, зазвичай, орієнтуються на досвід лідерів у цій сфері та будують політику стимулювання інновацій та постійного пошуку найбільш оптимальної моделі.

На сьогодні, існує різка проблема нерівномірного інноваційного розвитку регіонів держави. Для вирішення зазначеної проблеми на регіональному рівні слід розвивати наступні напрями підтримки інноваційної діяльності в регіонах (рис. 3).

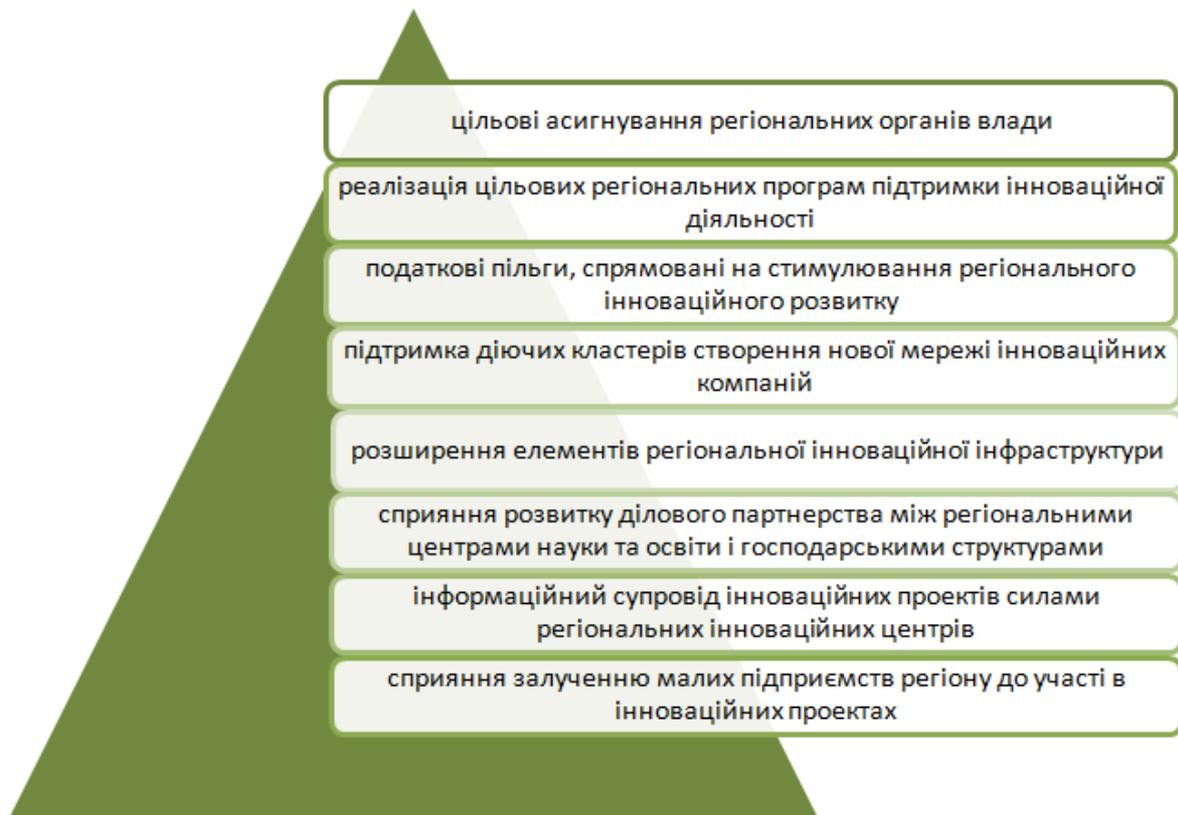

Рис. 3. Напрями підтримки інноваційної діяльності на регіональному рівні (розроблено автором, за матеріалами джерела [4]).

На сьогодні, в Україні спостерігаються проблеми у виробничій сфері: порівняно низька ефективність діяльності промислових підприємств, застарілі основні фонди тощо; сфері законодавчого забезпечення: недосконалість наявних НПА та, в основному, декларативний характер державних та регіональних програмових документів. Це все призводить до постійних втрат у

виробничій сфері, що зумовлює негативні тенденції у сфері науки і техніки, а саме, зменшення кількості науковців та обсягів наукових досліджень.

Поряд з цим, в Україні є певні інфраструктурні умови для активізації інновацій, такі як університети, інститути та наукові установи, що провадять фундаментальні та практичні дослідження. Серед переваг варто зазначити також і значний людський потенціал, географічну близькість до розвинених країн ЄС та можливість створення на території України інноваційної інфраструктури, такої як інноваційні парки та платформи для взаємодії бізнесу та науки.

На нашу думку, найбільш оптимальним шляхом реалізації регіональної інноваційної політики в Україні є:

- розробка ґрунтовних регіональних стратегій розвитку інновацій та пріоритетність інноваційного розвитку держави;
- формування законодавчої бази, що відповідає міжнародним стандартам;
- визначення чіткої позиції органів державної влади регіонального рівня та активної участі держави;
- посилення державного фінансування інноваційних розробок та проєктів;
- забезпечення продуктивного діалогу бізнесу та науковців, їх ефективна колаборація.

Таким чином, існують певні бар'єри інноваційного розвитку регіонів держави, в першу чергу економічні та нормативно-правові. Проте дослідження ситуації свідчать про важливість, пріоритетність та невідворотність інноваційного розвитку регіонів України.

Список використаних джерел: 1. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України.– К., 2015. – 336 с. 2. Гармашова О.П., Діняк О.А. Шляхи вирішення проблеми фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. Серія: Економіка і фінанси. – 2011. – Вип. 116. 3. Лебедева Л.В. Сучасна інноваційна політика держави в Україні: проблеми та перспективи реформування // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – 2014. – Вип. № 1. 4. Луцків О.М. Регіональна інноваційна політика: особливості формування та проблеми реалізації // ISSN 1562-0905 Регіональна економіка. – 2015. – Вип. № 2 [Електронний ресурс.] – Режим доступу: http://re.gov.ua/re201502/re201502_153_LutskivOM.pdf.

РЕЗУЛЬТАТИ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МІСТ

Місто, як складна емерджентна соціогеосистема, не може вивчатися лише з точки зору однієї науки, або одного методологічного підходу. Зважаючи на ряд причин, поряд з використанням традиційних географічних та суспільно-географічних методів та підходів для більш повного результату слід застосовувати методичну базу інших суміжних з суспільною географією наук [3].

Перш за все, коротко слід окреслити, які існують перешкоди суспільно-географічного дослідження постіндустріального розвитку міст. Найбільш гостро стоїть питання інформаційно-статистичного забезпечення. Офіційна служба статистики України не здійснює збору статистичних даних в розрізі районів міст. Статистичні дослідження ведуться, як правило, або в межах області та її районів, без деталізації на населені пункти, або загалом по місту, що так само не відображає реальної ситуації, а дає лише середні значення. Відсутність детальної статистичної інформації в розрізі районів міста, особливо щодо економічної активності населення, виду зайнятості, обсягів виробництва за секторами економіки, міграційних процесів, темпів та видів будівництва – значно перешкоджає аналізу існуючої ситуації в місті та його окремих районах та не дає змоги прогнозувати процеси подальшого розвитку. Іншою проблемою в дослідженні постіндустріального розвитку міст є нівелювання традиційними суспільно-географічними методами ролі населення та його відношення до території проживання. Проте, потужний картографічний апарат дає можливість для візуалізації та аналізу досліджуваного процесу.

Прогнозовані результати дослідження залежать від мети та завдань дослідження, інформаційної бази дослідження, методів її збору та обробки. Визначення особливостей постіндустріального розвитку міст головним чином передбачає аналіз таких основних складових [4]:

- території: від фізико-географічної характеристики та ретроспективного аналізу розвитку до виявлення локальних територіальних відмінностей (наявні ресурси, зонування, інфраструктура);
- соціуму: якісна та кількісна характеристика населення досліджуваної території, включаючи демографічну оцінку, аналіз міграційних процесів, рівня освіти та стану здоров'я, локальних ідентичностей та інших активностей населення;
- економічної діяльності: аналіз галузевої структури економіки міста та

структури зайнятості населення, виявлення основних технологічних особливостей та наявності екологічних заходів, виявлення впливу діючих та покинутих промислових територій на розвиток міста, визначення ролі науки в модернізації економічної діяльності міських промислових підприємств.

Відсутність офіційних статистичних даних можливо заповнити інформацією, отриманою з інших джерел, наприклад:

- інформацію щодо просторово-функціонального зонування міста можливо отримати за рахунок аналізу діючого генерального плану міста та порівняння його з супутниковими знімками території міста, або спостереженням дослідника.
- особливості забудови міста в різні історичні періоди можливо визначити при аналізі архівних джерел.
- якісні характеристики населення – за допомогою статистичних методів збору інформації, головним чином структурованих інтерв'ю.

В системі факторів впливу на розвиток міста саме населення та його особливості мають визначений характер. Офіційна служба статистики України дає відомості лише про природний рух населення за районами міста – щорічні дані; міграційний рух загалом по місту, не виділяючи зовнішню та внутрішню міграцію. Найбільш важливі для даного роду дослідження перемінні – структура зайнятості населення, стан його здоров'я, рівень освіти, шлюбність, рід діяльності – існують лише за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, що безперечно не є актуальними.

На даному етапі дослідження процесу постіндустріального розвитку міста Харкова для дослідження якісних характеристик населення та визначення взаємовпливу системи місто-соціум було застосовано такі соціологічні методи:

- напів-структуроване інтерв'ю: складається з двох частин – анкета «Постіндустріальний розвиток Харкова» та «Психогеографічна характеристика міста»
- експертне інтерв'ю.

Анкета «Постіндустріальний розвиток Харкова» складається з двох частин. Загальні відомості про респондентів: вік, стать, вид діяльності, місце проживання. Основна частина – направлена на визначення відношення населення до твердження «Харків – постіндустріальне місто», виявлення місць (об'єктів/персон)-символів Харкова, що є тригерами локальної ідентичності; визначення основних соціальних, економічних та екологічних проблем, що найбільше хвилюють жителів міста та їх активності щодо вирішення даних проблем.

Важливим етапом проведення та організації опитування населення є визначення кількості та якості респондентів. Користуючись методичними вказівками, було розраховано оптимальну кількість респондентів для визначення результату з 95% похибкою [2]. Ця кількість склала 390 осіб від загальної чисельності міста. Далі слід врахувати статево-віковий склад населення. На жаль, офіційна статистика щодо статево-вікової структури міста та його районів наявні лише станом на 2001 рік [1].

Психогеографічна характеристика, на основі раніше виявлених місць (об'єктів)-символів Харкова та доданих дослідником об'єктів на основі проведеного аналізу інформаційного поля міста, має на меті визначити дійсне відношення жителів до тих чи інших об'єктів, що дасть можливість подальшого прогнозування розвитку території в маркетинговому полі: створення бренду міста, виявлення перспективних територій для розвитку різних галузей економіки, підвищення соціальної безпеки міста. Результатом даного виду опитування є складання картограм міста для відображення характеристики об'єктів за обраними категоріями: безпечність, символ міста, фактор розвитку, історична цінність, екологічний вплив та інші.

Найбільш методично та технічно складний етап соціологічного дослідження постіндустріального розвитку міста є організація та проведення експертного інтерв'ю: що складається з укладання питань та підбору експертів [4].

У нашому дослідженні ми пропонуємо 10 питань, щодо особливостей трансформаційних процесів у місті, що знаходиться на переході від індустріального до постіндустріального розвитку, а також визначення думки експертів щодо доцільності такого переходу та впровадження існуючих заходів.

Як експертів пропонується залучити максимально багатогалузеве коло учасників, оскільки процес розвитку міста є багатограним та обумовлений безліччю факторів. Серед запрошених експертів для проведення експертного інтерв'ю за темою «Постіндустріальні трансформації Харкова» є:

- суспільні географи;
- філософи;
- економісти;
- соціологи;
- архітектори;
- урбаністи;
- історики;
- представники ЗМІ та місцевої влади.

Кожен спеціаліст, зважаючи на свій рід діяльності, надає власне, неупереджене бачення досліджуваного процесу. Завданням даного дослідження є консолідація отриманих результатів та виявлення загальних тенденцій. Важливою умовою є незаангажованість експертів та їх компетентність.

Обидва методи дослідження: опитування населення та експертне інтерв'ю по суті повинні відповісти на питання: Чи є Харків постіндустріальним та чи необхідні такого роду трансформації місту?

Одже, одним з варіантів отримання інформації, що необхідна для проведення дослідження процесу постіндустріального розвитку міста, але яка є відсутня в офіційних статистичних джерелах, є застосування соціологічних методів збору інформації. У структурі географічних наук, суміжною за об'єктом дослідження до суспільної географії є саме соціологія. А в багатогалузевому поєднанні методів та підходів в суспільно-географічному дослідницькому апараті відображена комплексність цієї науки, що дозволяє максимально повно розкрити сутність досліджуваних об'єктів та процесів.

Головним очікуваним результатом проведення дослідження процесу постіндустріального розвитку міста за допомогою соціологічних методів є відповідь на питання: Як взаємодіють соціум та місто та визначення напрямків їх взаємного впливу.

Список використаних джерел: 1. Головне управління статистики в Харківській області. [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://kh.ukrstat.gov.ua/> 2. *Методология и методы социологических исследований : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Е.Г. Михайлева ; Нар. укр. акад., [каф. социологии]. – Харьков : Изд-во НУА, 2016. – 286 с.* 3. Niemets L., Lohvynova M., Suptelo O *Sociological methods in human-geographic researches: features of application // Часопис соціально-економічної географії. Випуск 26. С. 13-23.* 4. Suptelo O. *Methodological level of research the post-industrial development of the city // Часопис соціально-економічної географії. Випуск 27. С. 13-19.*

СЕКЦІЯ 1. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 911.3:33

K.A. Badalova

xedice.eyyubova@gmail.com

ANAS acad H. A. Aliyev Geography Institut, Azerbaijan, Baki

THE MAIN PROBLEMS OF INFRASTRUCTURE IN SHEKI-ZAGATALA ECONOMIC-GEOGRAPHICAL REGION

The Sheki-Zagatala economic-geographical region includes Sheki, Zagatala, Gakh, Oghuz, Gabala and Balakan administrative regions, and is encompasses southern slope of Greater Caucasus, the northeastern part of Republic of Azerbaijan. The region has very favorable economic and political and geographical position. The Yevlakh-Balakan highway and railway lines are playing an important role in the creation of economic relations, considerably contributing the region's economic development.

The territory area of Sheki-Zagatala is 8,96 thousand sq. km. or 10,3 % of Azerbaijan's territory while the population number is 587,7 thousand persons or 6,3% of the country's population. Population density is 67 persons [1]. Sheki-Zagatala shares 185 km-long border with Dagestan Republic of Russian Federation as well as 150 km-long border with Georgia. This enables region to keep close economic relations with neighboring countries. Being a significant integral part of an economy, social infrastructure provides access to water, electricity and gas, allow improve living condition, as well as serve for increase of educational and cultural level of population. Infrastructure stands for material base of realization of relations within and between of economic branches, combining production and consumption as a whole system [2]. In Sheki-Zagatala, social infrastructure is represented with such fields as communal facilities, cultural and enlightenment facilities, public catering service, commercial activity, communication and healthcare.

In order to improve housing and communal service, the renovation of living houses, the provision of electricity, gas, heat and water, the reconstruction and improvement of sewerage network, the gathering and utilization of domestic garbage, as well as the rendering of services to consumers at higher level is needed [3]

Housing and communal service is one of fields of economy aimed on the improvement of living, Provision of respective comfort living is considered to be one of topical issues in contemporary world. Necessity for better housing service is increasing in the condition of population growth, while the construction of required housing buildings is being implemented by the public and private companies in Azerbaijan.

After breakdown of Soviet Union, real estate market was established in its new content and rapidly expanded in Azerbaijan. Transition to market economy was

targeted whereas strong base for juridical, economic and sociocultural changes was established in the country. 1993, Program of 'Privatization of Housing Fund' was adopted in order to regulate processes on real estate market, following which the development of this area being accelerated, whereas the activity of realtors (dealing with selling and buying of real estate) was expanded. Meanwhile, companies of assessment, as well as housing and construction cooperative societies. And also private insurance firms and banks were grown in number and capacity.

As of 2012, 62.1% of housing fund of Azerbaijan is concentrated in Baku city, and also in the Aran and Ganja-Gazakh economic regions. The territory area of the commissioned housing buildings makes up 2147 thousand sq. meter, or 1.3 times much more compared to that of 2005. This means in average 17-20 m^2 per capita.

As for the Sheki-Zagatala region, the overall housing fund makes up 11071,3 thousand m^2 , the territory area of new commissioned housing buildings is 252,1 thousand m^2 , while per capita indicator makes up 18,8 m^2 . In the region, the shown indicators are higher than that of 2005 respectively 11%, 4 times and 0,7 m^2 as much [1].

Among communal services, provision of houses with electricity, gas, water and sewage pipes, as well as access to communication technologies are considered as main indicators. In Azerbaijan, the energy supply facilities were financed at 494.3 million USD, gas production necessitated assignments at 24,2 million USD, whereas 600,8 million USD and 89,2 million USD were spent to the purification or distribution of water and collection and processing of sewage respectively.

Household service is known as one of important branches of social infrastructure. In the country, special attention is laid on the development of household service, because still there is a great difference between cities and urban-type settlements, as well as centers of administrative regions and villages in terms of spread of such services as private sewing of clothes, barber's shop, repair and manufacturing of furniture, technical service for vehicles of transport, dry cleaning, repair of domestic appliances and others.

In 2012, household services at USD 409,7 million or USD 176,40 per capita were rendered to the population of Baku, the capital city of Azerbaijan, while the respective figure by other economic regions of the country is much lower. Thus, it made respectively USD 87,8 million and USD 38,77 million in Aran, USD 47,3 million and USD 68,58 in Ganja-Gazakh, USD 30,6 million and USD 35,44 in Lankaran-Astara, USD 29,1 million and USD 68,58 million in Nakhchivan, USD 19,9 million and USD 33,02 million in the economic region of Absheron, USD 21,1 million and USD 41,33 million Guba-Khachmaz, USD 19,4 million and USD 32,72 in Sheki-Zagatala, USD 9,9 million and USD 33,07 in Daghlig Shirvan, USD 6.1 million and USD 31,55 in Yukhari Garabagh (Regions of Azerbaijan. State Statistical Committee of Azerbaijan Republic. Baku. 2013). The total amount of services rendered to the population made up USD 159,4 million or USD 267,40 per capita in Sheki-Zagatala, while the share of domestic services within overall paying services makes 12,2%.

Domestic trade (commercial activity) is an important integral part of social infrastructure. In contrary to other types of services, it is widely developed in both

wholesale and retail forms in the country. In 2012, overall turnover of trade made up USD 16,7 milliard, of which 38.5% fell to the share of fairs and agricultural market places. Retail sale in the Sheki-Zagatala region made up USD 676,2 million, or 4,5% of analogical figure, observed on the country. As studies show, domestic trade was available due to activity of individual(87,3%) and legal entities (12,7%) engaged in selling of meat, dairyproducts, sugar, fruit, vegetable, alcoholic drinks and non-food products. It is remarkable that contemporary condition of domestic trade service is not sufficient as the rendered services is less qualitative in most remote highland villages.

Being another composition part of social infrastructure, education system of a country serves for growth of knowledge, education level and enlightenment among population. The educational system of Azerbaijan is represented with pre-school education facilities, secondary schools, lyceums, collages and higher secondary schools. As of 2012, there are 125 higher educational schools, 85 comprehensive scholls, 629 complete secondary scholls and 130 incomplete secondary scholls per each 1000 persons over 15 years of age in Azerbaijan. The number of registered 1666 pre-scholl enterprises is 1666, of which 1629 are stateowned and 37 are private that together include 113,5 thousand children, including infants at 1-5 years. Meanwhile? There are 4 homes for infants, 6 homes for children, 10 boarding schools for partially disabled children, 2 boarding schools for mentally disabled children and 22 comprehensive boarding schools. There are 201 pre-schools and 373 comprehensive secondary schools Sheki-Zagatala region which are educating 10110 infants and 81491 pupils respectively. In the meantime, 179 pupils are being educated in one private secondary schools.

In the last 10 years, 2700 school buildings were completely reconstructed and 412 other new ones were constructed. 345 pre-schools and 174 kindergardens were completely reconstructed in Baku city. However, definite challenges are still typical for many education facilities. Thus, most schools located in cities and urban settlements have rather small buildings in contrast of modern requirements despite that they are equipped with necessary technical appliances. In this connection, a series of measures have been put into reality by the government in Sheki-Zagatala.

Healthcare service is the relatively developed branch of non-production sector of economy in Azerbaijan. The healthcare system of country is represented by services of hospitals, ambulatory and polyclinics, first aid facilities, as well as medical staff, i.e. doctors and nurses.

Each person has right to have full and easy access to high-level medical service [4]. The reduction of cases of maternal death, the improvement of first aid service and hospital services, as well as the training of are urgent issues.

In 2012, 539 medical objects were provided with 43 thousand bedsteads in the country. As the comparison with data of 2000 shows, the number of medical facilities has been decreased 1,4 times, and the number of hospital bedsteads were reduced 1,6 times as less. The Sheki-Zagatala region shares 3,8% of bedsteads and 10,2% of medical facilities of Azerbaijan. Meanwhile, there is a tendency of reduction in number of maternity welfare clinics, infant polyclinics and ambulatories in the region. This decline was connected with the implementation of needed relevant

measures, and conducting of system of centralization. In 2012, The number of doctors per 1000 persons made up 19,9 and the respective figure for nurses was 61,7.

In 2012, about 1,7 million people experienced various kinds of deceases, most of which suffered from respiratory deceases, problems among femailes during perinatal, childbirth and confined periods, deceases of blood circulation system, inflectional and parasitic deceases, traumas, poisonings and etc. 43,9% of observed deceases were characteristic for males and females under 18 years of age. Most of these patients had health problem regarding respiratory deceases, as well as deceases of digestive organs and definite inflectional and parasitic deceases.

Although some positive changes have been observed in Sheki-Zagatala region in recent years, still some mountainous territories experience lack of medical stations, or high number of qualified doctors and nurses, as well as have not sufficient modern medical equipment.

References: 1. *Regions of Azerbaijan.*(2013). *State Statistical Committee of Azerbaijan Republic. Baku.* 2. *Aliyev, H.A. (1963). Economic geography of Azerbaijan SSR.* 3. *Imrani, Z.T. &Zeynalova K.Z. (2014).Economic and geographical peculiarities of territorial organization of economy in Azerbaijan. Baku. , 232 p.* 4. *Mehrallyev, E.G. (2003).Regional analysis of demographic processes in Azerbaijan Republic. Baku.* 5. *Budagov, B.A. (2004). On main problems of regional development in Azerbaijan.Transactions of Azerbaijan Geographical Society.Vol. 9. Baku.* 6. *Sardarov, T. (2010).Problems of regulation of development of social infrastructure in the regions of Azerbaijan Republic. Baku: Elm, 270 p.*

UDC 632.123.1

E.E. Gasimova¹, L.F. Aliyeva²

¹e.gova@mail.ru, ²elle-1989@mail.ru

Baku State University, Baku, AZ1148, Z.Khalilov str. 23

SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF INUNDATIONS IN AZERBAIJAN

Inundations are among the most dangerous natural phenomena for humans. In terms of the number of victims and damage caused, inundations occupy one of the first places among natural disasters. It should be emphasised that floods occur in almost all countries and in almost all natural zones.

Global climate change, negative impact of anthropogenic factors on the environment, and other factors have increased the intensity of inundations, their flooding coverage, and resulted in the dramatic increase in the amount of damage to the country's economy and the range of damages. Inundations damage or destroy settlements, industrial and agricultural facilities, roads, irrigation systems, and hydraulic facilities, destructing soil and vegetation. Flooding, inundation, and water leakage in residential areas increase the likelihood of a variety of infectious diseases among the population. Before the flooding, the level of water in the river rises rapidly, and the river water, which is usually very limpid and transparent, becomes

muddy. The fact that the stream bed is full of water indicates that flooding will occur. Occasionally, when inundations do not happen suddenly, people might be able to save their property before the disaster strikes.

Inundations accompany the development of human society since the ancient time; they head the list of natural calamities in terms of their destructive consequences. [4]. The damage caused by inundation in the world is estimated at dozens billion dollars. The areas of the territories suffering from inundations now exceed 3 million km². The population in these territories is about 1 billion [8].

Inundations are one of the most frequent disasters in the history of human development. They rank first among other natural calamities for the recurrence, area coverage, the overall economic damage and number of deaths they cause. One of the worst floods in human history happened in 1332 in the Huang He (Yellow River) in China, killing about 7 million people. In the autumn of 1887, 11 cities and 300 villages were destroyed, and more than 2 million people died in that country as the result of massive flooding. The most devastating flood of modern times occurred in Bangladesh in 1991, killing 140,000 people [2].

Since 18% of Azerbaijan's territory lies below the ocean level, the population of the area has been facing flooding since their first settlement and has not been free from this problem and its calamities. In this regard, the Kura and Araz rivers play an important role in the formation of all plains of Azerbaijan, especially the Kura-Araz lowland, in the development of agricultural areas, in the provision of agriculture with water, and in the settlement of population in the riverbanks. 20% of the regions, 6.7% of the settlements, 20.1% of the population, 3.0% of industrial enterprises, 12.3% of agricultural enterprises, and 14.2% of the highways in the country are located in the flood zone [6].

Inundations in Azerbaijan are generally more specific to the Kur-Araz lowland. As these areas have flat relief, stream rise in spring and summer and rising water levels in the rivers during the autumn rains cause large areas to be submerged. Historical sources provide enough information in this regard. Some of the geological and geomorphological forms of relief that remain in the lowlands indicate that the neighbouring population used it. Most of the settlements have been laid away from the riversides because of the weak possibility of carrying out technical and hydro technical measures during river flooding. Along with this, during the season for the irrigation of the crops, the water was discharged in the special lowland areas and accumulated in certain lower areas during the flood season. These sediments are still present in the form of ravines on the outskirts of the villages in downstream of the Kura River.

With the settlement of Russians in the lower reaches of the Kura and Araz rivers, mainly in the second half of the 19th century on the Mughan Plain, a large network of irrigation canals were created in these areas, which led to the establishment of large settlements near the riversides. Therefore, some measures were taken to protect the settlements from floods. However, protective measures covered a few areas and did not allow complete protection. Even in 1896, the flood in the Araz River was so severe that it flowed into the Caspian Sea, making its way to its former bed on the Mughan Plain. Since the beginning of the 20th century, the length of soil-

protective dams on the banks of rivers has been increased [3]. Currently, about 150 settlements in the downstream of the Kura and Araz rivers are being damaged by the floods, although intermittently. [1]. As an example of this, in May 2002, the water level in the downstream of the Kura River reached dangerous limits, in some areas of the Neftchala administrative region, the Kura River burst its banks, resulting in flooding. In early April 2003, water levels in the Kura, Araz and Alazan rivers' basins sharply increased due to hot weather, intensive snow melting in the mountains, and heavy rains. On May 6, the river burst its banks in the downstream of the Kura River, destroying dams and flooding settlements and cultivated areas. In May-June 2010, flooding of the Kura River caused severe damage to 10 administrative districts (Sabirabad, Salyan, Saatli, Imishli, Zardab, Kurdamir, Hajigabul, Neftchala, Beylagan, and Fuzuli) and 1 city (Shirvan), and people had to leave their homes. Taking into account the importance of protection measures for discharging floodwaters into the Caspian Sea via the Kura River, the funds were allocated for strengthening and increasing the height of protective dams along the Kura and Araz rivers, as well as implementing protective measures in the mountain rivers joining these rivers and preventing the accidents following the flooding.

It should be noted that integrated flood management recognises the need to regulate all floods, not only those whose protection is provided by accepted design standards [7].

The prerequisites for successful prevention of flood damage envisage timely and reliable flood warning, flood forecasting, and information about them. The risk associated with floods, dam breaks, and ice freezing can be reduced by:

- Free and unrestricted provision and exchange of meteorological and hydrological data and products
- Informing downstream areas that could be affected by flooding, critical water levels and ice drift, without any delays
- Providing forecasts of water level, runoff and ice hazard.

For the prevention of floods, large-scale reservoirs were built and commissioned on the territory of the Republic of Azerbaijan: Mingachevir reservoir (1953), Araz water reservoir (1970), Shamkir reservoir (1980) and others. In addition, coastal protection dams have been built throughout the country. Their total length is 1,680.49 km, 1,591.3 km of which are earth dams that have been mainly built against floods in the Kura and Araz rivers. Of the remaining 89.19 km, 56.78 km are stone and concrete slabs, while 32.41 km are made of concrete slabs [5]. These dams provide protection from floods in other rivers of the republic. It also includes mud removal in the Kura River and its delta in the Caspian Sea to prevent flooding.

Different purposes and uses require different types of data and information. Since integrated flood risk management relies on a range of strategies from prevention to restoring, a wide variety of information may be required. The first step to determine the type, frequency, parameters, and other data collection is defining the management objectives and making a list of potential strategies for the river basin as a whole. Since the characteristics of the river and stream can vary from place to place, cross-border cooperation is needed to implement this first step, as well as to develop monitoring and information systems applicable throughout the river basin.

References: 1. Aliyeva S.G. *Inundations and measures to prevent them / Works of the Azerbaijan Geographical Society, Volume XI. Baku: 2007, p. 379–382.* 2. Babakhanov N.A. *Can natural disasters be conquered? Baku: 2006, p. 213.* 3. Gasimova E.E. *Impact of natural calamities on the roads of Azerbaijan. Baku, 2017, p. 209.* 4. Magritsky D., Ivanov A.A. *Inundations in Kuban Delta / Water Resources, Volume 38, No. 4. Moscow: 2011, p. 387-406.* 5. Musayeva M.R. *Effects of inundations on development and territorial organisation of the economy. Baku: Nafta Press, 2014. 192 p.* 6. Pashayev N.A. *Influence of flood events on the lower streams of the Kura River and measures to conquer it / Works of the Azerbaijan Geographical Society, Volume XVI. Baku: 2010, p. 301–306.* 7. Pushistov P.Yu., Viktorov E.V. *Floods: from protection to management. Moscow: 2018, 310 s.* 8. Taratunin A.A. *Inundations in the territory of the Russian Federation. Yekaterinburg: RosNIIVH, 2008. 432 p.*

УДК 911.3

В.О. Бобир

bobyр.vladyslav@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. В.К. Кінтенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ГЕОПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СВІТОВОМУ РИНКУ НАФТИ

Під світовим ринком нафти слід розуміти сферу глобального обороту нафти, що включає процеси її видобутку, транспортування та торгівлі нею.

Регулювання ринку нафти може бути пов'язаним з використанням нафти як інструменту політичного впливу. Використання цін на нафту, обсягів її видобутку і поставок з метою захисту геополітичних інтересів є відомим як «нафтова зброя». Суть цього явища у тому, що країна експортер нафти перетворює її зі звичайного товару на інструмент задоволення свої інтересів у зовнішній політиці. «Нафтова зброя» може виражатися по різному – як підвищення або зниження ціни, так і повне припинення поставок нафти. Найяскравішим прикладом є проголошене ОПЕК (крім Венесуели) у 1973 році нафтове ембарго, коли ОПЕК використала нафту як інструмент захисту інтересів арабських країн під час війни з Ізраїлем, що призвело до збільшення цін на нафту приблизно на 70% [5].

Водночас, «нафтова зброя» може бути використана і проти країн-експортерів нафти. Так, внаслідок міжнародних санкцій експорт іранської нафти впав з близько 2,5 млн. барелів на добу в 2011 році до 1,1 млн. у середині 2013 року [3].

Суттєвим прикладом різкої зміни світових цін на нафту внаслідок бойових дій можна назвати стрибок цін майже на 14,8% внаслідок атаки на нафтовидобувну інфраструктуру Саудівської Аравії 14 вересня 2019 року [4]. Атака була організована єменськими повстанцями-хуситами як реакція на втручання Саудівської Аравії у єменський конфлікт.

У 2020 році, прикладом різкого стрибку цін на нафту у зв'язку з військовими діями можна назвати атаку, що призвела до загибелі іранського

генерала Сулеймані 3-го січня та наростання політичної напруги між США та Іраном [1]. Тоді ціна марки Brent, якої є бенчмарком ринку нафти, зросла на 3,7% [2] без змін у видобутку. Це можна пов'язати з збільшенням потенційних ризиків для нафтовидобувної інфраструктури на Близькому Сході.

Таким чином, геополітичні чинники ціноутворення на світовому ринку нафти можна поділити на такі чотири групи:

1. Регулювання ринку нафти Організацією країн-експортерів нафти.
2. Регулювання ринку нафти країнами, що не входять до ОПЕК.
3. Міжнародні механізми обмеження торгівлі нафтою або обладнанням для її видобутку.
4. Військові дії та терористичні атаки.

За характером впливу на ринок нафти ці чинники можуть бути різними. Наприклад, квотування видобутку ОПЕК має значний вплив на пропозицію нафти, що означатиме поступове збільшення ціни при обмеженні видобутку, і зниженні при більш високих квотах.

Військові дії та терористичні атаки не мають значного довгострокового впливу на глобальний баланс попиту та пропозиції, однак вони можуть спричинити різке короткострокове підвищення цін на нафту. Причому такий стрибок може бути як обумовлений пошкодженням нафтовидобувної інфраструктури і відповідним зменшенням пропозиції, так і відбутися без суттєвої зміни балансу попиту і пропозиції.

Таким чином, геополітичні чинники мають значний вплив на ціноутворення на світовому ринку нафти. Причому, вони можуть впливати на ціни прямо, змінюючи баланс попиту та пропозиції, так і опосередковано, призводячи до коливань ціни на нафту без прямого впливу її видобуток та споживання.

Список використаних джерел: 1. Domm, P. *Why the killing of Iran's top military leader could be a longer-term catalyst for oil prices.* [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://www.cnn.com/2020/01/03/why-the-killing-of-irans-top-military-leader-could-be-a-longer-term-catalyst-for-oil-prices.html> 2. *Oil Price Charts* [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://oilprice.com/oil-price-charts> 3. *OPEC. Annual Report 2013 – Organization of the Petroleum Exporting Countries Public Relations and Information Department.*; Vienna, 2014 4. Wearden, G. *Oil prices spike after Saudi drone attack causes biggest disruption ever – as it happened.* [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу: <https://www.theguardian.com/business/live/2019/sep/16/oil-price-saudi-arabia-iran-drone-markets-ftse-pound-brexit-business-live> 5. Yergin, D. *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power*, New York: Simon & Schuster, 1991.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ГЕОСИСТЕМ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОГО СКЛОНА БОЛЬШОГО КАВКАЗА

Территорией наших исследований явились северо-восточные склоны Большого Кавказа, которые за последнее время, подверглись интенсивному освоению, в связи с нахождением в приграничной области и прохождением по ней магистрали Баку-Губа-Россия (М1), а наличие благоприятного климата создало условия для развития здесь различной хозяйственной деятельности. Эти условия привели к трансформации не стабильной в геосистемах. В связи с этим для улучшения, возникшей сложной экологической ситуации в этой зоне, необходимо проведение определенных мероприятий.

Известно, что лесная растительность улучшает проницаемость почвы для воды, ее структурный и агрегатный состав [1]. Во время интенсивных дождей, являющихся причиной водной эрозии, листья и ветки лесных растений образуют лесную подстилку, которой принадлежит особая роль в сорбции воды. Кроме того, лесная подстилка препятствует опасным, современным, экзогенным, геологическим процессам, очищает воздух от газов и других выбросов, что имеет большое значение для курортной зоны [2, 3]. Территория исследования охватывает некоторые участки горно-лесного пояса, начиная с высот 500-600 м над уровнем моря до высот 1800 м [4]. На некоторых участках верхние границы достигали высот 2000-2200 м над у.м. Здесь лесные островки не образуют пояс. Лесные пояса составили 52% исследованных территорий.

В результатах исследования бассейнов рек Гусарчай, Гудьялчай, Велвелячай, Гильгильчай северо-восточных склонов Большого Кавказа были отмечены изменения верхних и нижних границ горно-лесных поясов. Было установлено, что на процесс деградации оказывают влияние как природные, так и антропогенные факторы. Они следующие: наклон склонов (природный), степень заселенности населением (плотность сел), сельское хозяйство, интенсивный выпас животных, развитие туризма, вырубка лесов, пожары и пр.

В республике, в том числе и на территории исследования, основной причиной деградации лесов является интенсивный, незаконный, стихийный выпас домашних животных. Как отмечалось, бессистемный выпас животных становится причиной деградации лесов. Так, в окрестностях сел Зинданмуруг, Кузум, Грыз и др. и на территориях, находящихся выше, в результате длительного, интенсивного выпаса животных леса полностью загублены. На сегодняшний день на этих участках наблюдаются интенсивная эрозия почвы, образование трещин, высыхание родников и другие негативные процессы. Деградация и гибель лесов в большей степени была отмечена в Гусарском

районе. К сожалению, необходимо отметить и такой негативный факт, что некоторыми гражданами захватываются отдельные участки этих уникальных лесных массивов с ценными породами деревьев, для использования в различных целях. К сведению отметим, что основываясь на постановление Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 1995 года, после расформирования колхозов и совхозов более 130 тыс. гектаров лесных массивов вместо целевого использования согласно законодательству, их большая часть используется в социально-бытовых, приусадебных и др. нуждах [5, 6]. В ходе исследований эти грубые нарушения законодательства наблюдались в селе Гечреш Губинского района, на участках восточной и юго-восточной части букового леса. Эти участки леса захвачены состоятельными лицами, огорожены и там возведены огромные особняки. Кроме того, что леса вырублены при строительстве особняков, также ценные деревья уничтожены и при прокладке многочисленных дорог.

В результате исследований влияния комплекса природных и антропогенных факторов установлено, что основной причиной возникновения оползней, является проведение строительных и хозяйственных работ на наклонной местности. Чаще всего оползни возникают при влиянии отрицательных антропогенных факторов. Так можно привести пример, что на склонах проводится вырубка деревьев и кустарников, вспахивание почвы, чрезмерный полив участков, использование в хозяйственной деятельности твердых материалов, строительство домов и пр. Неисправность канализационной системы сел, поселков, санаториев, турбаз, пансионатов приводит к размыву почвы на склонах, что впоследствии приводит к оползням.

Оползни причиняют большой ущерб инфраструктуре освоенных территорий: автомобильным дорогам, средствам коммуникации, поселениям, являются причиной изменений и загрязнений окружающей среды. В большей степени страдают объекты, расположенные на оползневых блоках. Активность оползней на территории исследования изменялась в пределах 30-65%. На крутых склонах этот показатель не падал ниже 63%. За период исследований 2009-2011 гг. в Губинском районе отмечена подверженность оползням на 108 гектарах, при которых пострадало более 208 домов. Возникшие в результате серьезных экологических проблем оползни, причиняют ущерб не только пострадавшему населению, но и экономике страны. Особо стоит отметить оползни Фирик и Атуч на правом берегу реки Вялвялячай. Оползень Фирик произошел на высоте 1200-1400 м, а в селе Атуч – 1500-1700 м. С точки зрения тектоники в оползне контактируют антиклинорий Тенги-Бешбармаг и синклинорий Шагдаг-Хызы.

Оползень в селе Фирик, расположенном на склоне под углом $25-35^{\circ}$, его длина 2 км, ширина 500 м. На этом участке последний раз оползень активизировался в 1999 году и 2003 году и причинил значительный ущерб жилым постройкам и системе коммуникаций. В результате жителей села переселили. В настоящее время процесс в оползневой зоне «Фирик» относительно стабилен. Угол наклона площади оползня Атуч составляет $30-32^{\circ}$. Длина участка оползня – 1500 м, ширина – 350-400 м. Высота надлома 5,0-5,5

м. Первый оползень здесь произошел в 1983 году. В результате сильно пострадавшее село было переселено в безопасное место. Несмотря на это здесь продолжают оползневые процессы. Последний оползень случился здесь в 2011 году. Тогда, несмотря на смещение больших почвенных масс, опасность для села была предотвращена.

Одним из таких оползней является оползень, произошедший в селе Урва Гусарского района, при котором было разрушено 18 домов. При его исследовании нами были проведены замеры ширины, средний показатель – 123 м, длины – 313,3 м, глубины – 2,9 м. При этом оползне, имеющего приблизительно форму прямоугольника, был смещен участок жилого массива села общей площадью 3,85 га. В результате, в селе было разрушено около 18 домов, а население переселено на другие участки. Проведенными нами расчетами был определен общий объем оползневой массы, равной 112.910 м³, а абсолютный сухой вес общей оползневой массы составил 291.307,8 тонн.

В горно-лесной зоне плотность населения высокая. Здесь расположено 57 населенных пунктов, в которых проживает 46 тыс. людей. Эти населенные пункты занимают площадь 78589 га.

Немаловажная роль в усилении процесса деградации территории принадлежит и туристам. На территории наших исследований число туристических объектов составляло 51, из которых - 24 отеля, 36 - центров отдыха, 1 – мотель, большинство из них арендованы и расположены вблизи дорог. При строительстве отелей, гостиниц территория леса полностью меняется, вырубается деревья, строятся дороги, полностью изменяется микрорельеф, что приводит к изменениям микроклимата. Общая площадь занятая всеми туристическими объектами в горно-лесной зоне составляет 149,4 га. А это в свою очередь составляет 0,06% от общей площади.

Одной из основных причин гибели лесов северо-восточных склонов Большого Кавказа, явилось массовая вырубка деревьев населением в 90-е годы, из-за отсутствия газа. В эти годы площадь лесов сократилась, ценные породы деревьев и кустарников погублены. В составе леса ценные породы деревьев заменены менее ценными. Необходимо отметить, что для естественного восстановления видов деревьев требуется более 100 лет. С этой целью разработаны мероприятия по восстановлению леса, которые должны быть применены. В различных лесоводческих хозяйствах, питомниках выращиваются породы деревьев и кустарников, которые должны быть использованы при высадке лесов.

Леса также страдают от развития транспортного хозяйства и пожары. Общая длина проложенных дорог здесь составляет 405 км (146 км – основные, 167 км – грунтовые, 92 км - проселочные). Общая площадь дорог 390,3 га. За последние годы на территории исследования было отмечено множество пожаров. Чаще всего пожары случаются в летний период. Так, в августе 2010 года, во время пожара на участке, расположенном вблизи села Хилоба в 36 км от районного центра, выгорело 3 га леса. Другой случай пожара на территории района, произошел в декабре 2014 года в Шахдагском Национальном Парке. При этом сгорело 4 га площади сухостоя. Из вышесказанного следует, что в

лесах горно-лесного пояса усиливается тенденция деградации. Леса здесь должны охраняться, а хозяйственная деятельность человека (орошение, вспахивание, выпас животных, вырубка деревьев) проводится в соответствии с правилами.

Список использованных источников: 1. Алиев Г.А. Лесные и лесостепные почвы северо-восточной части Большого Кавказа. Баку: Элм, 1964, 234 с. 2. Белянина Я.П. Хозяйственное освоение ландшафтов Юго-восточной части Сахалин / XXVI Международной научно-практической конференции «Эстественные и математические науки в современном мире» Россия, Новосибирск, 2015, с.193-198 3. Кучинская И.Я. Ландшафтно-экологическая дифференциация горных геосистем Баку, 2011, 195 с. 4. Маммедов Г.Ш., Халилов М.Ю. «Экология и окружающая среда», Баку, «Элм», 2004, 504 с. 5. Маммедов Г.Ш., Халилов М.Ю. «Экология и окружающая среда», Баку, «Элм», 2005, 880 с. 6. Халилов М.Ю., Гулиев И.А. Противоэрозионная роль корневых систем лесной растительности на Большом Кавказе // Географический вестник. Пермь №4, (31) 2014, с.85-90.

УДК 911.3

К.О. Кравченко

kateryna.kravchenko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ – ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Регіональна політика є потужним інструментом для реалізації засад сталого розвитку. В Законі України «Про засади державної регіональної політики» (2015 р.) наведено наступне визначення: *«державна регіональна політика – це система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності»* [5].

Проблеми, які на разі характерні для економіки України, обумовлені не тільки внутрішніми кризовими явищами, а й застарілими моделями регіонального розвитку [9]. Регіональна політика в Україні є недостатньо ефективною, про що свідчать значні диспропорції між розвитком великих міст та периферії, наявність депресивних територій, значна нерівномірність економічного розвитку. Отже, важливою є прицільність, наукова обґрунтованість та дієвість запропонованих заходів регіональної політики та використання існуючого досвіду економічно розвинених країн світу, отже цілі обрана тема є *актуальною*.

Аналізу регіональної політики країн Європи з позицій впливу на Україну присвячені роботи вітчизняних фахівців Л. Немець [2], Т. Грищенка [4],

Т. Берейгой [3], С. Карпця [8], Н. Ліби [9], а також дослідження Інституту громадянського суспільства [6] та Інституту суспільно-географічних досліджень [7].

На нашу думку, ефективною регіональною політикою вирізняються наступні країни Європи: Велика Британія, Німеччина, Франція, Австрія (країни високого рівня розвитку): Польща, Естонія, Румунія, Угорщина (країни середнього рівня розвитку).

Сучасна концепція регіональної політики країн Європи ґрунтується не стільки стимулюванні розвитку секторів та галузей економіки на спрямуванні основних зусиль на створення відповідних умов для розвитку території і регіонів на основі геопросторового підходу. Об'єктом впливу при даному підході вважається геопростір з усіма його складовими та характеристиками: територією, суспільством, прородно-ресурсною базою. Метою такого впливу є комплексний сталий регіональний розвиток [4].

Україна, як і більшість країн Європи, має стратегічне планування та розвитку. Головні завдання регіональної політики зазвичай відображені у Державних стратегіях регіонального розвитку та стратегіях регіонального розвитку. Стратегії зазвичай концентрують головні тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів, пріоритети державної регіональної політики, стратегічні цілі і напрями регіонального розвитку та міжрегіонального співробітництва, основні завдання, етапи та механізми їх реалізації [1, 2, 5].

Розглянемо основні стратегічні завдання регіонального розвитку, які регламентовані в Державних стратегіях розвитку деяких країн Європи (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості регіональної політики на прикладі деяких країн Європи та можливість використання їх досвіду для реалізації в Україні
(побудовано автором за даними [1-7])

<i>№ з/п</i>	<i>Країна</i>	<i>Проблеми регіонального розвитку</i>	<i>Особливості регіональної політики</i>	<i>Досвід, який може бути використаний в Україні</i>
1.	Румунія	Диспаритет регіонального розвитку, надмірне тяжіння населення до регіональних центрів.	-Наявність комплексного Закону про регіональний розвиток; -спрямування регіональної політики на статистичні макрореґіони	Розвиток регіональних центрів, середніх та малих міст.
2.	Польща	Проблеми розвитку на місцевому рівні, значний диспаритет розвитку	-реалізація концепції регіонального розвитку одночасно з проведенням децентралізаційної реформи; -делегування повноважень регіональним органам влади згідно принципу субсидіарності.	Налагодження швидкісного транспортного сполучення між обласними, розвиток «полісів росту».

3.	Естонія	Різниця у розвитку між регіонами, що не характерно для малих країн.	-Створення прийнятних умов життя в усіх регіонах; -стимулювання оптимального економічного розвитку регіонів.	Дослідження зон впливу та тяжіння великих та середніх міст.
4.	Угорщина	Нерівномірність розвитку «центр-периферія»	-Пошук внутрішнього потенціалу для розвитку сільських територій; -сприяння розвитку ринкової економіки в усіх регіонах; -скорочення нерівності між регіонами, стимулювання ініціативи на регіональному рівні.	Розвиток депресивних сільських територій.
5.	Франція	Різка нерівномірність розселення «центр-периферія»;	-Адміністративна децентралізація влади у зв'язку з транспортною проблемою, об'єднання муніципалітетів; -планування регіонального розвитку; -підтримка сільського господарства та «слабких» галузей промисловості; -укладання контрактів «держава-регіон».	Контроль над використанням регіонального простору, зменшення територіальної, соціальної та екологічної нерівності. - Розбудова міського простору, перехід на сталий розвиток міст.
6.	Німеччина	Значна диспропорція розвитку території, пов'язана з історичними аспектами.	-Введення субвенції інтегрованого розвитку на селі; -поєднання потенціалів сільських та міських просторів та їх функціонування на основі енергоекономії.	Поєднання потенціалів сільських та міських просторів та їх функціонування на основі енергоекономії.
7.	Велика Британія	Нерівномірність розвитку, наявність ізольованих територій.	-Розвиток ізольованих територій, зокрема це: Твінбрук, Кілві та ін.; -стратегічне дослідження міграційних рухів в регіоні та контроль над ними; -збільшення продуктивності транспортної мережі, потужності дорожнього простору, підвищення транспортної доступності сіл.	Забезпечення синергетичного ефекту на основі обрання локацій для базового інфраструктурного забезпечення на основі виконуваних просторових функцій.
8.	Австрія	Нерівномірність розвитку «центр-периферія».	-Неформальне розмежування сфери повноважень між федеральним рівнем, - адміністраціями земель та місцевим управлінням; -співпраця у межах Коридору розвитку Балтійсько-Адріатичного регіону.	Створення нових робочих місць, підтримка населення сільських регіонів.

Головною тенденцією впровадження регіональної політики країн Європи є інноваційність, обґрунтована досягненнями науково-технічного прогресу (застосування районного планування, проведеного на науково обґрунтованій основі, використання альтернативних джерел енергії та енергозберігаючих технологій). Одним з превалюючих методів реалізації регіональної політики є створення кластерів – ІТ, промислового, аграрного, тощо [3].

Важливим етапом реалізації регіональної політики є визначення та забезпечення умов для розвитку «полюсів росту», зокрема це регламентують стратегії розвитку регіонів Румунії, Великої Британії та України, де чітко зазначається, які саме населені пункти мають отримати імпульс розвитку, коли та під впливом яких факторів.

Необхідність інфраструктурного забезпечення та підтримки розвитку сільських районів є актуальною як для розвинених країн, так і для тих, що розвиваються, що засвідчує майже повсюдну кризу сільськогосподарського розвитку, депресивність сільських населених пунктів та подальше поширення міського способу життя.

Транспортна та інфраструктурна забезпеченість населених пунктів є одним з ключових завдань регіональної політики європейських країн та важливим завданням для України.

Європейський вектор інтеграційної політики України обумовлює необхідність термінового вирішення багатьох питань регіонального розвитку України, зокрема недостатній рівень розвитку транспорту та якості дорожнього покриття, реформа децентралізації влади та формування спроможних об'єднаних територіальних громад. Досвід багатьох країн Європи доводить, що ефективно вирішення проблем нерівномірності регіонального розвитку потребує законодавчого закріплення (у деяких країнах головні цілі регіональної політики закріплені конституційно) та реалізації системи заходів державного стимулювання регіонального розвитку.

Розробка та реалізація оновленої регіональної політики України має ґрунтуватись не тільки на успішному досвіді інших країн, а і власній стратегії, заснованій на концепції комплексного поліцентричного розвитку, орієнтації на господарський, природний та працересурсний потенціал певних територій. Важливим також є чіткий поділ обов'язків влади різних рівнів, територіальних громад у реалізації розроблених заходів та відповідальність за їх своєчасну реалізацію.

Список використаних джерел: 1. *EU Cohesion Policy 2014 – 2020: legislative proposals* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ec.europa.eu/regional_policy/what/future/proposals_2014_2020_en.cfm. 2. Niemets, L. *Trends forming policentric model of spatial development and implementation of the European experience for Ukraine* / L. Niemets, K. Sehida, K. Kravchenko, I. Telebienieva, V. Peresadko - *Proceedings of the 32nd International Business Information Management Association Conference, IBIMA 2018 - Vision 2020: Sustainable Economic Development and Application of Innovation Management from Regional expansion to Global Growth 2018, Pages 362-374*. 3. Берегой Т. А. *Інституційна структура реалізації регіональної політики в країнах Центральної та Східної Європи* / Т. А. Берегой // *Теорія та практика державного управління*. - 2012. - Вип. 4. - С. 460-467. 4. Грищенко І. М. *Зарубіжний*

досвід управління регіональним розвитком. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1245>. 5. Закон України «Про засади державної регіональної політики (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 90) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>. 6. Інститут громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.csi.org.ua/>. 7. Інститут суспільно-географічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iser.org.ua/proekti/doslidzhennia/nova-regionalna-politika-dlia-novoyi-ukrayini> 8. Карпець С. Л. Світовий досвід управління регіональним розвитком / С. Л. Карпець // Вісник ЖДТУ. – 2008. – № 2 (44). – С. 252–258. 9. Ліба Н.С. Закордонний досвід реалізації регіональної політики / Н. С. Ліба // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2016. - Вип. 6(2). - С. 56-59.

СЕКЦІЯ 2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

UDC 911.3

Hao YU

haoyu16@fudan.edu.cn

*Scientific supervisor – professor, PhD ZHANG Xiaohong
Fudan University, Shanghai, China*

THE BOUNDARIES AND ADMINISTRATIVE CHANGES OF ALXA PLATEAU IN MODERN TIMES

Introduction. Boundaries are not only static, unchanging, features of the political landscape, they also have their own internal dynamics, creating new realities and affecting the lives of people and groups who reside within close proximity to the boundary (Newman, 2003). In China, the Great Wall roughly follows a transition belt between sub-humid region and arid/semiarid region, often thought of as a boundary between agricultural and pastoral area (Zhang, 2015). Along with the change of the boundary between agriculture and pastoral area in the Mongolian Plateau, the social structure and mode of production in this area have changed a lot (Wang, 2011; Li, 2013).

From the end of the Qing Dynasty to the 1950s, the Inner Mongolia region experienced the process from the Mengqi system to the establishment of province and county, and finally to the unified Inner Mongolia Autonomous Region. During the period, in the Alxa Plateau of northwestern China, the border of Alxa-Ningxia changed frequently. It includes different understandings and ideas of the central government on the administrative system of Inner Mongolia in different periods, as well as the counter-action of the special political, economic, and ethnic conditions of Inner Mongolia on the establishment of administrative divisions.

The Influence of Reclamation and Immigration. Take the border dispute between Alxa Qi and Ningxia in western Inner Mongolia as an example. Population structure and human activities play an important role in the formation of the boundaries.

The prince and people of Alxa Qi came from Heshuot Tribe of Erut Mongolia. This Qi was established in the 36th year of Kangxi Reign (1697 AD). It's an independent Qi outside of any Meng. However, after the first year of the Republic of China, especially after the establishment of Nanjing National Government, Alxa Qi lost the control of Dengkou region. And then Dingyuan Camp, the capital of Alxa Qi, was also controlled by the Ningxia Province during the War of Resistance against Japan. In this period, Ningxia provincial government wanted to set up the Zihu Bureau of agricultural reclamation in Alxa with military support, completely taking the administrative power of Alxa Qi government, and thus controlling the Alxa area. However, in the mid-to-late 1940s, as the situation in the frontiers towards Outer

Mongolia became increasingly tense, the process of Management System Reform of Alxa Qi had to be postponed in order to maintain the temporary stability of the frontier.

During the historical periods, a large number of Han immigrants from Shaanxi and Gansu entered western Inner Mongolia, to engage in agricultural production. With the material accumulation of these people due to agriculture and the trade generated by agricultural development, they have had a huge impact on the social structure and culture of this area, and have shown strong political impetus in political events. For example, during the formation of the borders, immigrant groups used their will expression and social means to determine the basic pattern of provincial borders in this region from the late Qing Dynasty to the Republic of China.

Administrative Competition along the Yellow River. The disputes caused by establishment of Dengkou county which located in eastern of Alxa region along the Yellow River and became an agriculture area in late Qing dynasty, are the embodiment of the central government's policy in border areas since modern times. In the background of border crisis, the central government acquiesced to take extraordinary measures to Alxa Qi.

Under the background of political disputes in Dengkou area, its economic and tax situation also shows great complexity. It includes not only the struggle for tax power of Dengkou between the Ningxia province and Alaxi Qi, but also the confrontation between the prince of Alxa and the Catholic Church in Dengkou. In this process, the concept of "frontier" is repeatedly applied to the claims of all parties. But the content and scope of this concept is quite different in contexts. Along with the civil war and revolution, the outbreak and end of the Anti-Japanese War, the tension and ease of the relations between Japan and the Soviet Union, in the first half of the 20th century, when the international and domestic situation changed dramatically, Dengkou, as a small region, showed the struggle between the various forces, which undoubtedly has the particularity and representativeness of the times.

Conclusion. The disputes for border and administrative settings between Alxa and Ningxia is undoubtedly a microcosm of the evolution of administrative divisions and border changes in west Inner Mongolia during the period from the late 19th century to the middle of the 20th century. This region is located in a farming-pastoral zone, and its adjustments on administrative division and border are complex and frequent. This is a result of multiple factors, including natural factors of farming-pastoral zone, ethnic factors between Mongols and Han, economic factors of regional development, cultural factors of the continuous infiltration of foreign religions, and political factors from the competition among different political forces.

The advance of agricultural planting from south to north, especially the development of reclamation economy along the Yellow River, changed the traditional administrative mode in this area, and then changed the border between Ningxia Province and Alxa Qi, which was the fundamental factor of the administrative and border changes in the modern Alxa region.

References: 1. David Newman, Chapter "Boundaries", *A Companion to Political Geography*, UK: Blackwell Publishing Ltd, 2003.01; 2. Zhang Xiaohong, Sun Tao : "The Role

of Land Management in Shaping Arid/Semi-arid Landscapes: the Case of the Catholic Church(CICM) in Western Inner Mongolia from the 1870s(Late Qing Dynasty) to the 1940s (Republic of China) ",Geographical Research,2009,1; 3. Wang Han: "The Movement and Stability of the" Boundary ": A Study on the Formation Process of the Mongolian-Shaanxi Border from the Qing Dynasty to the Republic of China", Historical Geography, 25th Series, 2011,4; 4. Li Dahai: "Research on the Concepts of the" Forbidden Reservation Field "Along the Great Wall in Yi Meng in the Qing Dynasty", "Theoretical Series of Chinese Historical Geography", 2013,4; 5. Qi Guang: "Social Administrative Organization of the Mongolian Alxa Heshuot Tribe in Qing Dynasty", "Historical Geography", 27th series, 2013,6.

УДК 911.3

О.В. Герасименко

oksana_gerasimenko@ukr.net

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна*

ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Важливою складовою реформування сучасної України в контексті сталого розвитку регіонів та країни в цілому є проведення адміністративно-територіальної реформи. Реформа децентралізації – одна з небагатьох реформ в Україні, яка має свій план, чітку концепцію та стратегію. [5, с. 38].

В процесі децентралізації поступово трансформуються відносини між центром та об'єднаними громадами, тому визначення системи параметрів просторового аналізу процесу об'єднання територіальних громад – є важливим аспектом реформи адміністративно-територіального устрою та територіальної організації влади [1].

В Україні створено правове поле формування нових одиниць адміністративно-територіального устрою (АТУ) – об'єднаних територіальних громад (ОТГ) шляхом укрупнення існуючих одиниць найнижчого порядку – сільських, селищних, міських рад [3].

У Черкаській області розпочався процес формування громад у 2016 р. (3 громади). Найбільше громад утворено в 2017 р., коли 73 сільські, селищні та міські ради добровільно об'єдналися в 20 територіальних громад. При цьому більше 113 тис. осіб, які проживають на майже 2,8 тис км². Загалом до кінця 2019 р. на території області зареєстровано 57 ОТГ, які об'єднали 222 місцеві ради, загальною площею майже 8,708 тис. км², на якій проживає майже 349 225 жителів [2].

Нами було проведено опитування 500 жителів м. Умань, Уманського, Христинівського, Монастирищенського, Маньківського районів області з числа студентів, педагогічних працівників, пересічних громадян. Так, 315 опитаних (63%) підтримують впровадження децентралізації, 110 опитаних (22%) – не визначились та 75 респондентів (15%) – категорично не підтримують (рис. 1).

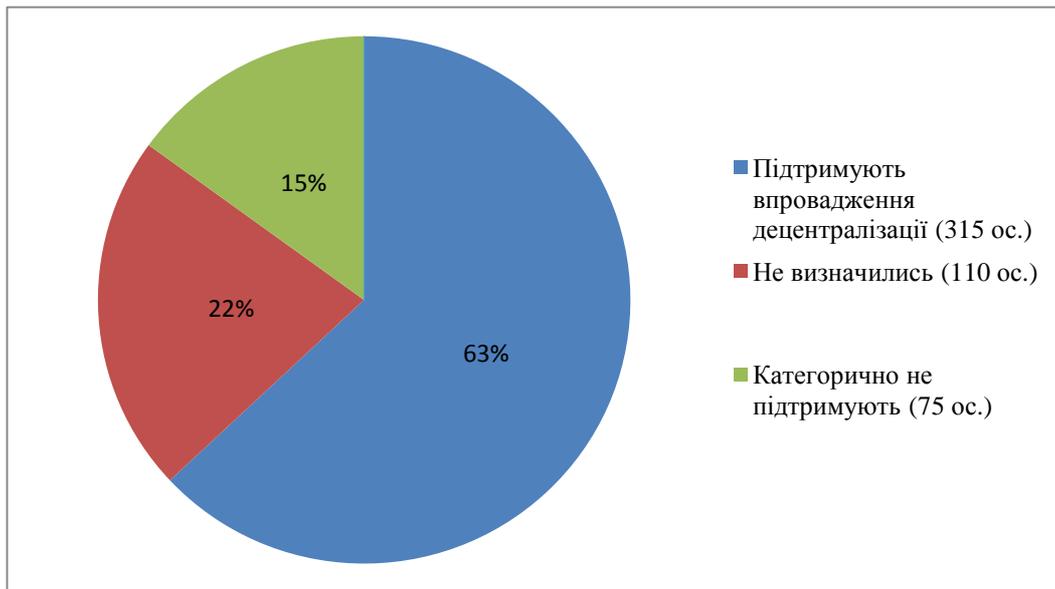

Рис. 1. Об'єднання територіальних громад
(результати опитування)

Проаналізувавши процес формування територіальних громад (на прикладі Черкаської області) ми пропонуємо такі основні параметри об'єднання: адміністративний, населення, територіальний.

В якості кількісних параметрів географічного аналізу процесу формування ОТГ на обласному рівні ми здійснили модифіковані коефіцієнти територіальної концентрації за методикою, розробленою Г.Ю. Нападовською, І.О. Пилипенко [6, с.182], а саме:

1. Коефіцієнт адміністративного об'єднання

$$Као = Кор \cdot Зор : Коо \cdot Зко;$$

де

Кор – кількість громад, що об'єдналися в районі;

Зор – загальна кількість громад в районі;

Коо – кількість громад, що об'єдналися в області;

Зко – загальна кількість громад (тут і нижче – сільських, селищних і міських рад) в області.

2. Коефіцієнт об'єднання населення

$$Кон = Чор \cdot Чнр : Чоо \cdot Чно;$$

де

Чор – чисельність населення громад, що об'єдналися в районі;

Чнр – загальна чисельність населення в районі;

Чоо – чисельність населення громад, що об'єдналися в області;

Чно – загальна чисельність населення в області.

3. Коефіцієнт територіального об'єднання

$$Кто = Пор \cdot Пр : Поо \cdot По;$$

де

Пор – площа об'єднаних громад району;

Пр – загальна площа району;

Поо – площа об'єднаних громад області;

По – загальна площа області.

Ці кількісні параметри дозволяють визначити просторові особливості процесу формування ОТГ; порівнювати інтенсивність процесу, його особливості в регіональних аспектах. Запропонований інструментарій географічного аналізу може застосовуватися в якості діагностичного параметру перебігу адміністративної реформи в контексті процесу формування ОТГ (табл. 1).

Таблиця 1

Просторові особливості формування ОТГ Черкаської області

Назва району	Коефіцієнт адміністративного об'єднання	Коефіцієнт об'єднання населення	Коефіцієнт територіального об'єднання
Городищенський	0,00034	0,00105	0,00263
Драбівський	0,00016	0,00008	0,00189
Жашківський	0,00047	0,00200	0,00229
Звенигородський	0,00012	0,00062	0,00135
Золотоніський	0,00012	0,00045	0,00194
Кам'янський	0,00041	0,00124	0,00186
Канівський	0,00147	0,00182	0,00808
Катеринопільський	0,00009	0,00051	0,00067
Корсунь-Шевченківський	0,00089	0,00210	0,00385
Лисянський	0,00037	0,00089	0,00173
Маньківський	0,00009	0,00040	0,00076
Монастирищенський	0,00000	0,00000	0,00000
Смілянський	0,00049	0,00159	0,00315
Тальнівський	0,00003	0,00119	0,00055
Уманський	0,00049	0,00212	0,00514
Христинівський	0,00000	0,00000	0,00000
Черкаський	0,00065	0,00928	0,00832
Чигиринський	0,00015	0,00104	0,00383
Чорнобаївський	0,00002	0,00049	0,00190
Шполянський	0,00018	0,00276	0,00272

За дослідженням Ю.П. Мазур, Д.В. Нагернюк [4, с.93], «...в громадах, які сформовані навколо міст, селищ, великих підприємств, кількість осіб працездатного віку складає майже половину від загальної кількості. Значно гірша ситуація в сільських ОТГ, де працездатне населення знаходиться в традиційній меншості. Така структура є характерною не лише для локального виміру, але й також і для регіонального та національного рівнів. Тому, для об'єднаних громад, які сформовані на території Черкаської області, існують ті ж демографічні проблеми, що й на макрорівні: старіння населення,

прискорений відтік спеціалістів тощо. Крім того, місцеві ринки праці є досить обмежені щодо можливостей працевлаштування, а основними роботодавцями громади є сільськогосподарські підприємства» [4, с.93].

У разі використання механізмів регіонального управління в сучасних умовах децентралізації є «...визначення унікальних конкурентних переваг території, можливість активного розвитку регіонів через поглиблення певних функцій території, забезпечення конкурентоспроможності через підвищення якості життя його мешканців, створення більш привабливих умов для розвитку діяльності бізнесу через надання преференцій, забезпечення ресурсами» [4, с. 92].

Отже, процес децентралізації набуває обертів. Сформувалась система взаємозв'язків між об'єктами адміністративно-територіального устрою. Об'єднані територіальні громади здобули ресурс, фінанси, повноваження – значний інструмент для розвитку територій.

Список використаних джерел: 1. Геопортал адміністративно-територіального устрою України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://atu.minregion.gov.ua/ua/home>. 2. Децентралізація дає можливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/>. 3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 №157-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> 4. Мазур Ю. П., Нагернюк Д. В. Застосування механізмів регіонального маркетингу в процесі децентралізації регіону Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<https://msu.edu.ua/visn/wp-content/uploads/2019/02/2-10-2-2018-13.pdf>], С.90-95. 5. Олійник Я.Б., Остапенко П.О. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози / Я.Б. Олійник, П.О. Остапенко // Український географічний журнал. – К.: 2016. - №4. – С. 37-43. 6. Нападовська Г.Ю., Пилипенко І.О. Просторовий аналіз процесу об'єднання територіальних громад / Г.Ю. Нападовська, І.О. Пилипенко// Регіон -2018: стратегія оптимального розвитку: матер. міжнар. наук.-практ. конф.(м.Харків, 8-9 лист.2018р.), С. 181-183.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ПЕРВОМАЙСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Агропромисловий комплекс – це поєднання на території взаємопов'язаних підприємств, що беруть участь у виробництві, переробці та збуті сільськогосподарської продукції, а також пов'язані з ними обслуговуючі підприємства. До основних сфер АПК належать: сільське господарство, промислові підприємства, що переробляють сільськогосподарську сировину; виробництво засобів виробництва для сільського господарства та пов'язаних із ним галузей промисловості; заготівля, транспортування та збут сільськогосподарських продуктів; підготовка кадрів, управління, науково-дослідні та проектні роботи.

Метою дослідження є визначення особливостей та проблем розвитку ланок агропромислового комплексу Первомайського району як складової частини АПК Харківської області.

Вузька спеціалізація рослинництва Харківської області зумовлена намаганням сільгоспвиробників отримувати максимальний прибуток, який дають найбільш рентабельні культури. Успішне проведення зернозбиральної компанії – один з основних етапів діяльності сільськогосподарських підприємств. Первомайський район показує високі показники збору зернових та зернобобових культур щорічно (рис. 1).

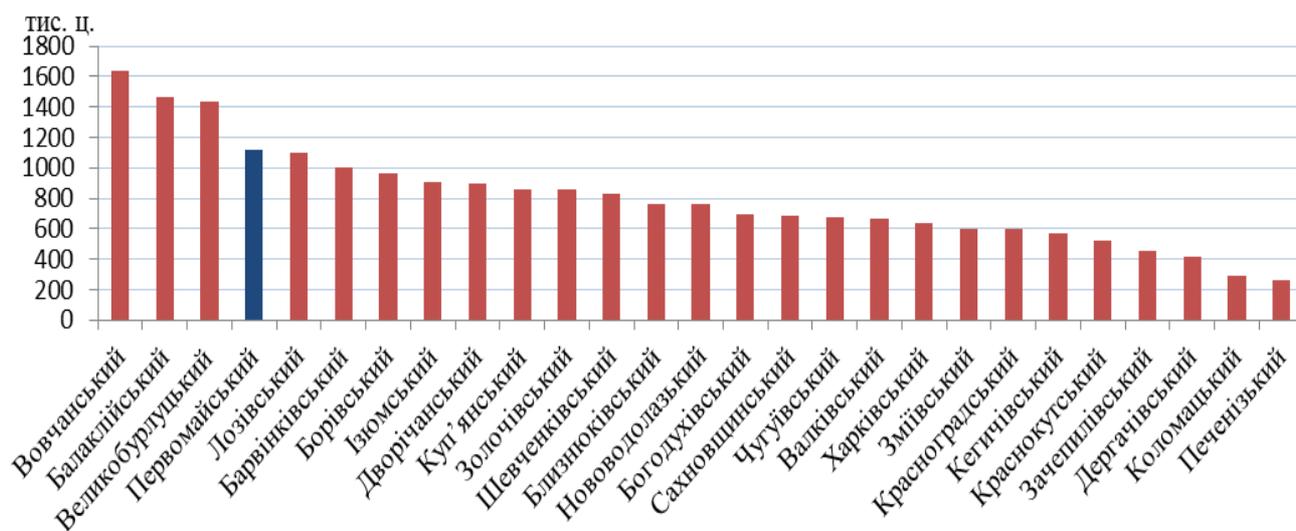

Рис. 1. Виробництво зернових і зернобобових культур у підприємствах по районах Харківської області у 2019 р. (побудовано за даними [1, 3])

Порівнюючи дані 2016 р. та 2019 р., слід зазначити, що Первомайський район є лідером з обсягів виробництва зернових та зернобобових культур у розрахунку на душу населення. Також, протягом останніх 5 років, поступово збільшуючи урожайність, район показує достатньо високий результат в загальних обсягах валового збору відносно інших районів Харківської області (рис. 2).

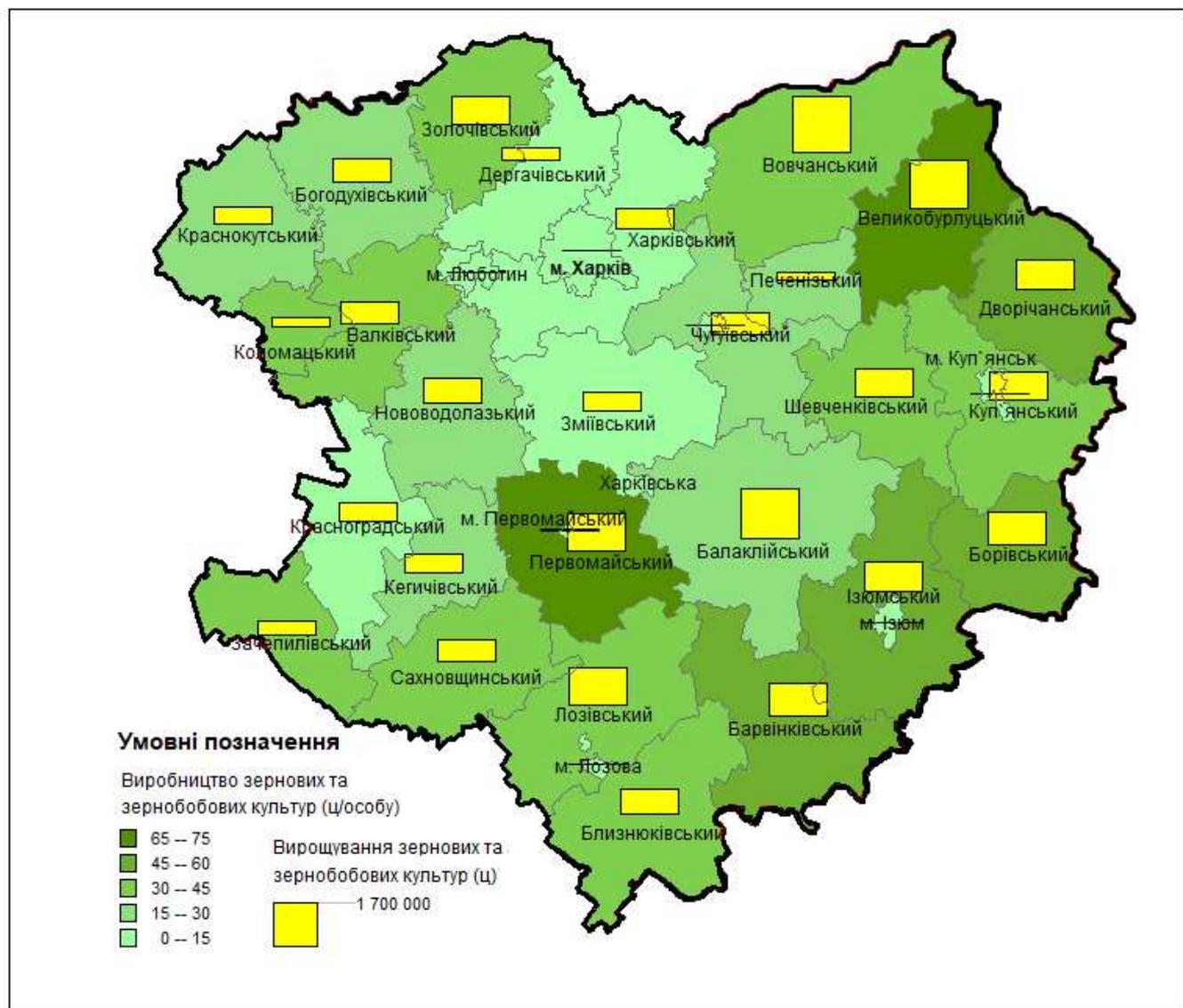

Рис. 2. Виробництво зернових та зернобобових культур по районах Харківської області у 2019 р. (побудовано за даними [1, 3])

З 2014 р. рівень рентабельності соняшнику почав стрімко зростати, що відразу зацікавило підприємства збільшити обсяги виробництва культури для потенціального збільшення прибутку. У 2018 році обсяги виробництва соняшнику у Первомайському районі досягли 580,2 тис. ц, або 4,2% від показника по області. Якщо за виробництвом цієї культури район у 2000 році посідав 14 місце, у 2016 р. – займав 5 місце, а у 2018 році – 9 місце в області (рис. 3).

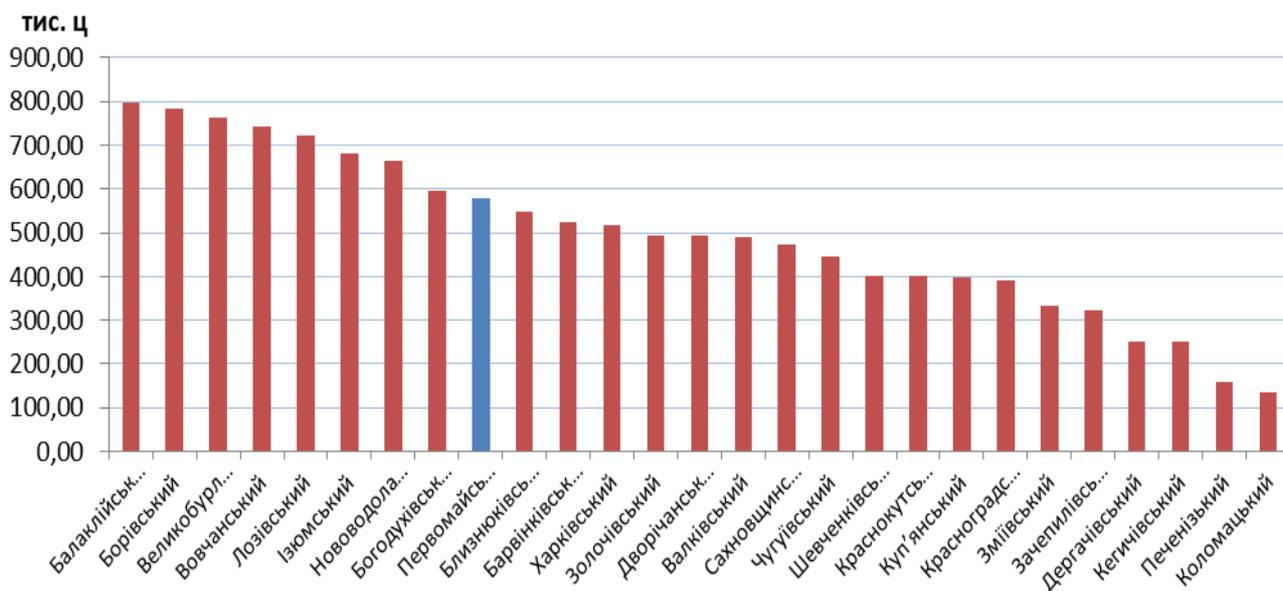

Рис. 3. Валовий збір олійних культур по районах Харківської області у 2018 році (побудовано за даними [1, 3])

Харківська область щороку нарощує об'єми виробництва соняшнику. Якщо у 2000 році підприємства області зібрали 313 тис. т соняшнику, у 2010 році вже 584 тис. т. Станом на 01.11.2019 р. Харківська область займає перше місце в Україні за валовим збором соняшнику, який становить 14,2 млн. ц. [3].

Тенденція стрімкого скорочення поголів'я великої рогатої худоби в Первомайському районі відбувалася до 2015 року (рис. 4).

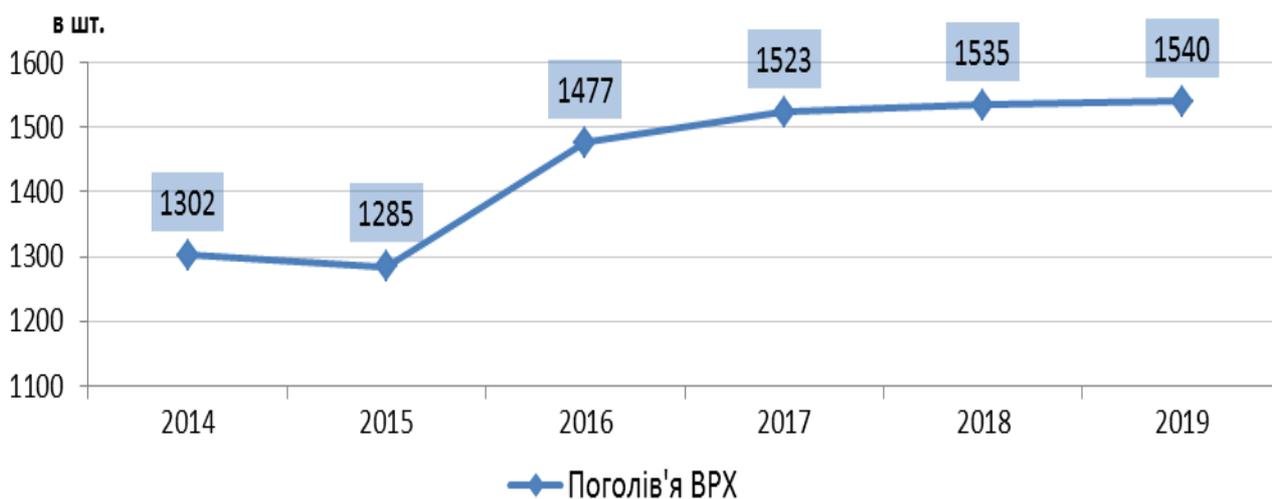

Рис. 4. Поголів'я великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах Первомайського району (тис. голів) (побудовано за даними [2])

Стримуючим фактором розвитку галузі є наявність у сільськогосподарських підприємствах проблем з оновленням основних фондів і технічних засобів у галузі тваринництва, а у господарствах населення —

2019 році район мав досить високий показник валового збору зернових культур – 1114,6 тис. ц. із середньою урожайністю 43,1 ц/га. Середня врожайність соняшника Первомайського району зросла у 2018 році – до 27,4 ц/га з виробництвом у 563,8 тис. ц порівняно з попереднім роком. Чисельність поголів'я великої рогатої худоби почала поступово стабілізуватися після стрімкого падіння, але відсутність у районі підприємств з переробки молока негативно впливає на кількісні та якісні показники галузі в цілому.

2. На території Первомайського району знаходяться два потужних підприємства харчової промисловості. Вони тісно взаємодіють з підприємствами сільського господарства. «Терра» спеціалізується на виготовленні круп'яних пластівців, різних видів круп та ін., співпрацює з 43 країнами світу, нагороджена багатьма міжнародними сертифікатами, які виступають гарантантами якості [2]. Діяльність «Роми» пов'язана з виготовленням хлібобулочної продукції. Підприємство періодично запускає нові лінії виробництва з імпортним обладнанням. Воно постачає борошно на великі підприємства України, його продукція представлена в багатьох регіонах України.

3. Підприємства АПК Первомайського району потребують підвищення ефективності виробництва та посилення позицій на аграрному ринку з урахуванням регіональних особливостей. Одним із основних заходів підвищення ефективності виробництва є удосконалення системи управління витратами і ресурсами шляхом раціонального використання сировинних ресурсів: зростання продуктивності праці, зменшення зарплатоємності продукції, зниження загальної ресурсомісткості виробництва. Потрібно вчасно удосконалювати організаційну та виробничу систему управління, форм і методів організації діяльності та планування, постійно слідкувати за якістю всіх видів діяльності для забезпечення відповідності сучасним вимогам.

Список використаних джерел: 1. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua>. 2. Первомайська районна рада. Первомайський район, Харківська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pervomayska-rayrada.gov.ua>. 3. Харківська область у 2018 році. Статистичний щорічник // Головне Управління статистики у Харківській області. За ред. О.Г. Мамонтової, відп. за випуск О.А. Глухова. – Харків, 2019. – 460 с.

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Історико-географічні чинники особливо вирізняють Західний регіон від інших. Відповідно, ринкові традиції попередніх століть, що розвивались на теренах Галичини і Буковини, відобразились у становленні сучасної фінансової інфраструктури на початку 1990-х в умовах незалежної України. Найяскравіше це знайшло відображення на кількості місцевих банківських установ та їх філій.

Становлення фінансової інфраструктури (ФІ) на території Західного регіону України розпочалось у XVII столітті, коли почали з'являтися перші банківські установи. Проте активне формування ФІ тут відбувалося із другої половини XIX ст.

Загалом, першими банками були релігійні банки, які спеціалізувалися на іпотечних позиках і короткострокових кредитах. Власне такими були перші європейські фінансові інституції, які називалися *Montes pietatis*, і вони стали прототипом для формування фінансової мережі на теренах сьогоденного Західного регіону України [1, с. 180-190].

Наприклад, найдавнішою фінансово-кредитною установою Галичини є "Вірменський побожний банк", який є банком заставного типу. Першу львівську фінансову установу було створено у 1640 році, а проіснувала вона до 1940 року. В цілому, вірменським братством у 1728 році було засновано 4 побожні банки [2, С.216]. Львів як фінансовий центр зародився ще з 1356 р., коли місту було подароване Магдебурзьке право: тут можна було зустріти (крім українських) італійських, вірменських, польських, румунських, німецьких єврейських та інших купців.

Приватна банківська справа зародилася з кінця XVIII ст. У 1783 році в Галичині діяло 18 ощадних кас, які не тільки приймали вклади, а й видавали незначні кредити селянам та жителям міст. Проте проблемою функціонування кредитно-фінансових установ у Галичині була відсутність центральної кредитної установи, через що відчувався дефіцит фінансових ресурсів.

У XIX ст. та на початку XX ст. у Галичині та Буковині близько 80% було зайнято у аграрному секторі. Відповідно, гостро постала потреба у створенні промислових підприємств, через що постала необхідність у зміні кредитно-фінансової системи, аби задовольнити потреби капітальних витрат. Банки нового типу в Галичині з'явилися у середині XIX ст., коли у Львові відкрилися філії австрійських банків (1853 – філія Австрійського національного банку; 1862 – віденського банку *Creditanstalt*, 1863 – Англо-Австрійського акціонерного комерційного банку).

Також у цей період розпочалось формування ринку цінних паперів. В обіг було введено банкоцетлі (перші австрійські цінні папери), що відігравали роль облігацій.

Станом на кінець 1860-х років у мережі Галицьких кредитно-фінансових установ налічувалося близько 50 кредитних кас у невеликих містечках, 9 ощадних кас, 11 страхових компаній.

Найбільше відділень налічував Центральний Австрійський (згодом Австро-Угорський) банк, Львівська філія якого стала головною установою усієї Галичини. Це спричинено тим, що у 90-х роках XIX століття урядом Австрійської імперії було проведено низку реформ у кредитно-банківській системі. Відповідно, стрімко зріс вплив великих банків з іноземним капіталом, оскільки йому підпорядковувалась кредитно-банківська система Галичини: станом на 1910 рік у Галичині налічувалось 10 філій та 12 представництв емісійного Австро-Угорського банку, а також близько 100 відділень (філіалів, експозитур, міняльних контор уповноважених представництв) західноавстрійських комерційних банків [3].

Як і сьогодні, важливим економічним центром виступало місто Львів. На початку XX ст. у Львові налічувалося 84 кредитно-фінансові установи (щільність мережі приблизно 1500-2000 ос./відділення), натомість в цей час у Києві даний показник становив 42 відділення (щільність мережі понад 10 000 ос./відділення). Відповідно, розвиненість Львівської мережі (Австро-Угорська фінансова система) була значно вищою, ніж Київська (фінансова система Російсько імперії).

На Буковині банківська інфраструктура розпочала формуватися у середині XIX ст.: окрім філій австрійських банків (першою почала працювати філія віденського Англо-Австрійського банку у 1863 р.), почали з'являтися і львівські ("Галицький іпотечний банк" у 1867 р., "Банк рустикальний" у 1871 р.). Перший місцевий банк був створений у 1870 році – "Буковинський здатковий банк", а найбільшим серед банків у Чернівцях був "Банк Буковини"

Станом на початок XX ст. на Буковині було утворено 217 банківських та небанківських (державних та акціонерних) фінансових установ, з яких було 5 філій місцевих банків і 9 філій австро-угорських та румунських), що свідчить про значну розгалуженість мережі.

Варто зазначити, що на початок XX ст. у Галичині нараховувалося понад 600 фінансових організацій, на Буковині – близько 200, на Закарпатті – також близько 200. Отже, у цілому регіоні нараховувалося понад 1000 банків, кредитних товариств, ощадних кас, інвестиційних фондів, страхових компаній.

Ринок цінних паперів почав формуватися ще наприкінці XVIII ст., коли Галичина та Буковина були приєднані до Австрійської імперії. Цінні папери того часу носили назву банкоцетлі, що з німецької означає "банківські записки"[4, С. 41]. В цілому, на ринку цінних паперів у Галичині та на Буковині більшу частину становили державні облігації та іпотечні папери: наприклад, акції нафтових компаній Галичини, облігації залізниць. У Львові та Чернівцях, як великих регіональних центрах, цінні папери користувалися великою популярністю серед родин не тільки заможних, а й середнього достатку.

Висновки. Історико-географічні фактори спричинили формування особливої бізнес-мережі, яка сьогодні продовжує розвиватися у Західному регіоні України. Суспільно-економічний розвиток Західного регіону України значно відрізнявся від розвитку західноєвропейських регіонів, оскільки Україна протягом довгого часу залишалась аграрно-сировинним додатком інших держав, хоча у них могли спостерігатись значно нижчі можливості накопичення коштів (як грошового капіталу) та рівень товарного виробництва. Метрополійно вирізнявся Львів як основний фінансовий центр Галичини. Проте з кінця ХІХ – початку ХХ століття спостерігається починається чітко прослідковуватись нерівномірний розвиток кредитно-фінансової системи Галичини, Буковини і Закарпаття у зв'язку з загальноєвропейськими фінансовими кризами.

Список використаних джерел: 1. Мошенський С.З. Фінансові центри України та ринок цінних паперів індустріальної епохи / С.З. Мошенський. – London: Xlibris, 2014. – 453 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=u3gZBgAAQBAJ&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. 2. Скоморович І.Г., Реверчук С.К., Малик Я.Й. та ін. Історія грошей і банківництва: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. - К.: Атіка, 2004. - 340 с. 3. Шевчик І.Р. Західноукраїнські банки та кредитні кооперативи у 1848-1939 рр. / І.Р. Шевчик // Наук. вісн. НЛТУ. – 2010. – Вип. 20. – С. 328-341 4. *Continuatio Edictorum Et Mandatorum Universalium in Regnis Galiciæ Et Lodomeriæ – Lemberg, 1811. – 239 s.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=NipgAAAaAAJ&pg=PA112-IA1&dq=Zyznomirz&hl=uk&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Zyznomirz&f=false

УДК 911.3

П.О. Кобилін

kobilin333@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЗАКЛАДАМИ ТОРГІВЛІ ТА РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Торговельне обслуговування населення відіграє величезну роль у життєдіяльності суспільства, оскільки забезпечує продовольчу безпеку держави, сприяє розвитку економіки, формує попит на ті чи інші товари, стимулює зайнятість населення. Розвиток цієї сфери має бути пропорційний на різних ієрархічних рівнях держави, і кожна людина має бути забезпечена закладами торгівлі і ресторанного господарства. На прикладі Харківської області як регіону з високим рівнем соціально-економічного розвитку проаналізуємо, як відрізняється забезпеченість населення регіону закладами торгівлі та ресторанного господарства у розрізі міст обласного підпорядкування та районів.

Розрахунок забезпеченості населення закладами торгівлі і ресторанного господарства відбувається як відношення кількості закладів на чисельність

населення у місті чи районі. Формулою це можна написати наступним чином:

$$I_{zt} = \frac{P_i}{T_i} * 1000$$

$$I_{zt} = \frac{P_i}{R_i} * 1000$$

де:

I_{zt} – забезпеченість населення закладами торгівлі

I_{zt} – забезпеченість населення закладами ресторанного господарства

P_i – чисельність населення і-го району / міста обласного підпорядкування

T_i – кількість закладів торгівлі у і-му районі / місті обласного підпорядкування

R_i – кількість закладів ресторанного господарства у і-му районі / місті обласного підпорядкування

Статистичними джерелами слугували Головне управління статистики у Харківській області та відділів економічного розвитку і торгівлі міських рад та районних державних адміністрацій Харківської області.

За результатами розрахунків було встановлено, що найбільш забезпеченими закладами торгівлі є Барвінківський (14 закладів на 1000 населення), Нововодолазький (14 закладів), Зачепилівський (12), м. Куп'янськ (11), Великобурлуцький (11), Близнюківський (10), Борівський (10) райони [1, 2, 3]. Тобто, це, здебільше, райони з переважанням сільського населення, найбільш віддалені від обласного центру. Найменші значення забезпеченості населення закладами торгівлі характерні для Дергачівського (5 закладів на 1000 населення), Чугуївського (5 закладів), Куп'янського (5), Первомайського (4), м. Лозової (4), Харківського (4) районів [1, 2, 3]. Ці адміністративно-територіальні одиниці в більшості є відносно економічно розвинутими.

Результати розрахунків забезпеченості населення закладами ресторанного господарства дозволили встановити наступні результати. Найбільш забезпеченими цими закладами виявилися Золочівський (3,64 заклади на 1000 населення), Нововодолазький (2,76 заклади), Близнюківський (2,42), Барвінківський (2,39), Сахновщинський (2,33), Шевченківський (2,28) райони. Це також райони з переважанням сільського населення, найбільш віддалені від обласного центру. Найменші значення забезпеченості населення характерні для Чугуївського (1,08 заклад на 1000 населення), Печенізького (1,04) райони, м. Лозової (0,98), м. Люботина (0,98), м. Куп'янська (0,93), м. Харкова (0,53) [1, 2, 3]. Відповідно, можна зробити висновки, що найменш забезпеченими є міста у регіоні.

Таким чином, забезпеченість населення закладами торгівлі та ресторанного господарства є важливим показником ступеня задоволення потреб населення у торговельних послугах. Він розраховується як співвідношення кількості закладів торгівлі / ресторанного господарства до чисельності населення у місті чи районі. Найбільш забезпеченими закладами є сільські, найбільш віддалені від обласного центру райони Харківської області, а найменш забезпеченими є міста та більш урбанізовані райони. Таку тенденцію можна пояснити наявністю великих суб'єктів роздрібною торгівлі, ресторанного

господарства (супермаркети, великі ресторани у міських поселеннях), які замінюють багато закладів торгівлі (магазини, кіоски).

Список використаних джерел: 1. Роздрібна торгівля Харківської області у 2018 році: стат. щорічник / Відповід. за випуск О.А.Глухова. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2019. – 98 с. 2. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.kharkivoda.gov.ua](http://www.kharkivoda.gov.ua). 3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>

УДК 911.3

В.Р. Міренкова

mirenkova17@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доцент К.О. Кравченко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

СУСПІЛЬСТВО ЯК КОМПОНЕНТ ПЕРЕХОДУ МІСТА ДО SMART CITY (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ХАРКІВ)

Суспільство є динамічною системою. Сьогодні розвиток суспільства відбувається у форматі «інформаційного суспільства». Для такої нової історичної епохи суспільства важливим є реформування та трансформація навколишнього простору до своїх потреб. А саме – можливість використання та споживання інформації у всіх сферах суспільного життя.

Перехід міста Харків до сучасного Smart City є важливим етапом його розвитку та вагомим кроком на шляху реалізації інформаційних процесів у суспільстві. За визначенням Британського інституту стандартів «розумне місто» (*Smart City*) – це ефективна інтеграція фізичних, цифрових і людських систем в штучному середовищі заради успішного майбутнього для громадян [2].

Фахівці з питань архітектури Марк Декін і Хусам Аль Уеер виділяють такі ознаки інформаційних технологій, які можна віднести до Smart City: це повинна бути прикладна електронна або цифрова технологія, яка працює на міську громаду або місто [3]. Європейське тлумачення розумного міста базується на розробках Віденського технологічного університету, які покладено в основу дослідження «European Smart Cities». За дослідженням European Smart Cities, *розумне місто* - це місто, в якому успішно працюють ключові сфери міського розвитку (рис.1.) [1].

Однією з найважливіших складових Smart City є «розумні люди». Це поняття концентрує увагу на освіченому, кваліфікованому, культурно розвиненому населенні з активною громадською позицією, яке бере участь у соціально-економічному житті міста. Розглядаючи соціальну складову міста Харків, як одну з важливих складових впровадження концепції *Smart City*, слід зазначити наступне.

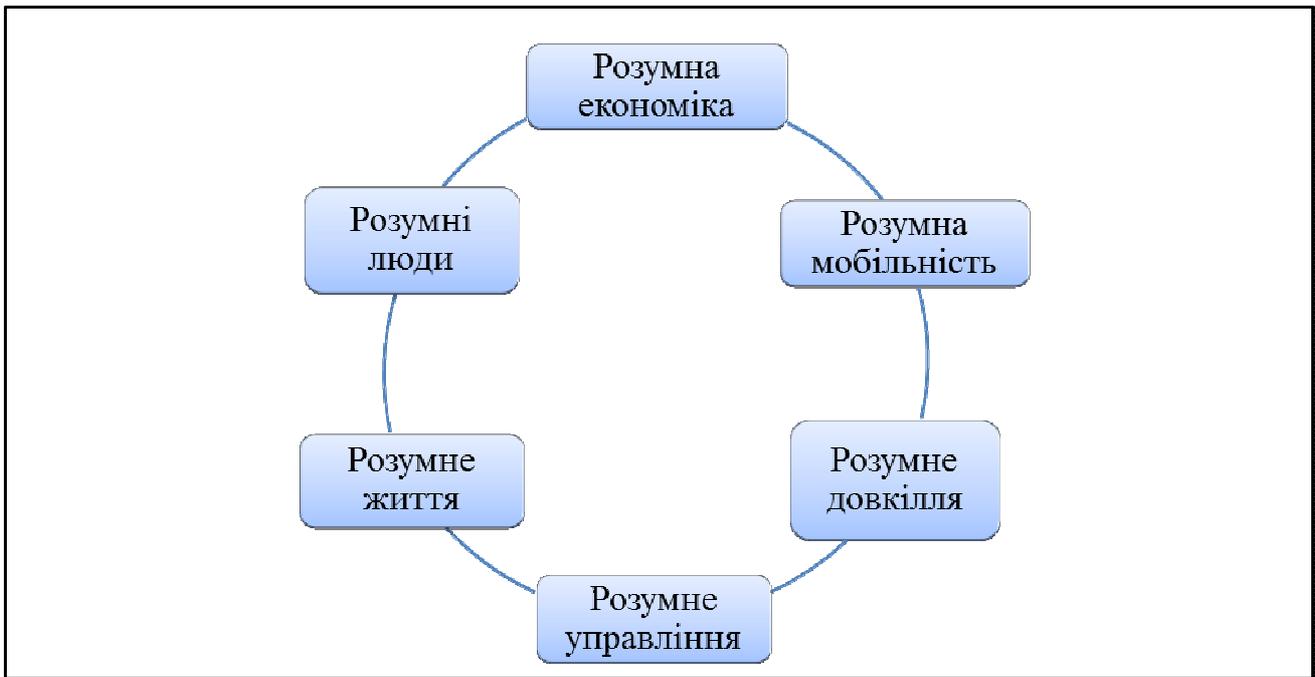

Рис. 1. Основні складові розумного міста [1]

Чисельність наявного населення (за оцінкою) станом на 1 січня 2020 року склало 1 443 207 осіб. Місто є адміністративним центром Харківської області, яка має наступні демографічні показники: чисельність наявного населення на 1 січня 2020 р. складає 2 658 461 осіб. За 2019 р. чисельність населення області зменшилася на 17 137 осіб (рис. 2.). Наведений графік демонструє поступове зменшення чисельності населення Харківської області. Така ситуація відбувається за рахунок природного скорочення населення (як приклад, за 2019 рік показник скорочення населення склав 22 573 особи) [4]. Міграційний приріст населення в області також від’ємний (за 2019 рік дорівнює – 5 436 осіб) [4].

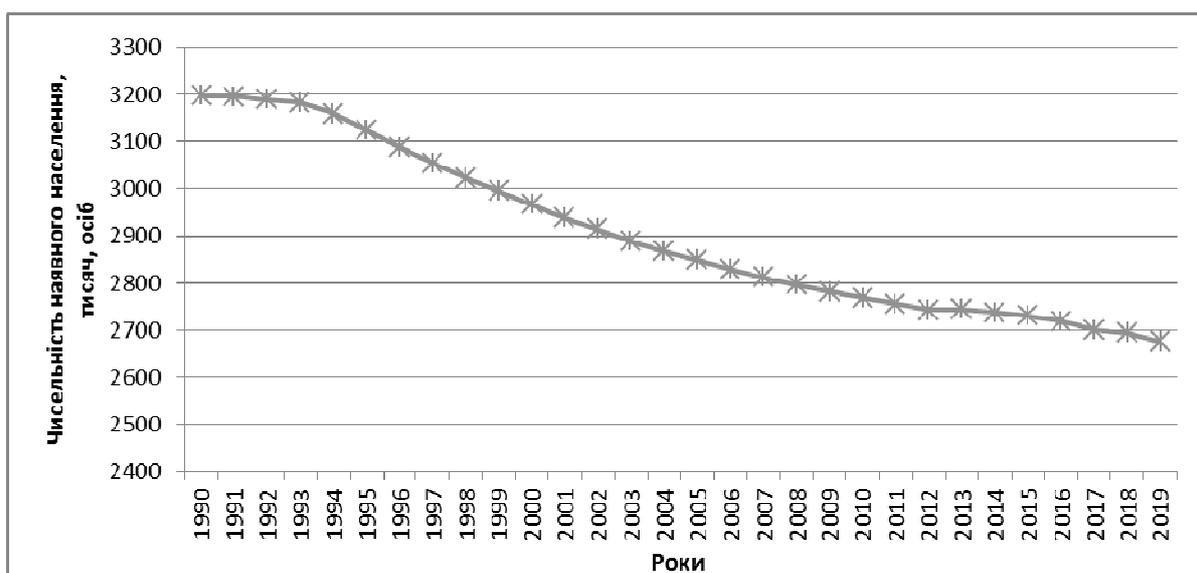

Рис. 2. Зміна чисельності наявного населення Харківської області у 1990-2019 рр. (побудовано автором за даними [4])

Що стосується саме міста Харків, тут як і в області високі темпи скорочення населення. Важливим також є вплив міграційних процесів. Місто має багато іммігрантів, що приїжджають по більшості на навчання та роботу.

Населення у місті та області продовжує зменшуватися, що є загальною тенденцією для країни. Створивши більш сприятливі соціальні умови, можна забезпечити високий рівень життя населення, тим самими створивши більш привабливий простір для мігрантів з інших регіонів.

Розвиток освіти – це важлива ланка у формуванні кваліфікованого та освіченого населення. Харків вважається науковою та студентською столицею України. В місті працює велика кількість вищих навчальних закладів (рис. 3.).

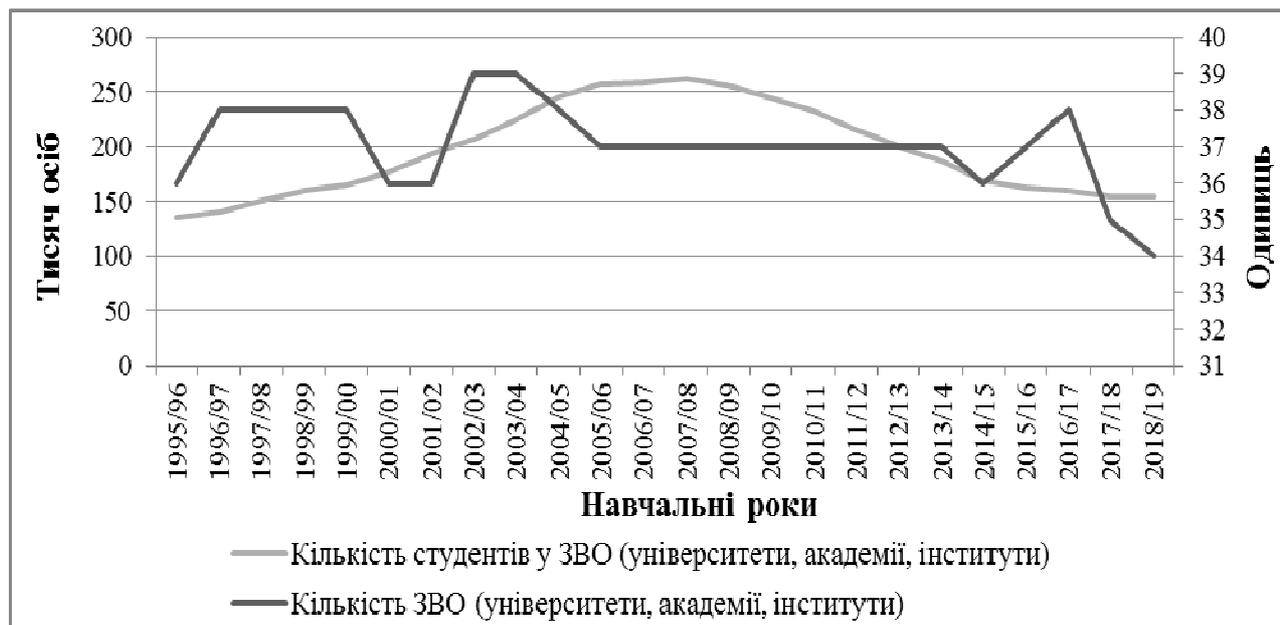

Рис. 3. Кількість закладів вищої освіти та чисельність студентів ЗВО у місті Харків (побудовано автором за даними [4])

Чисельність студентів університетів, академій та інститутів у м. Харків з 1995 року збільшувалася, а починаючи з 2007-2008 навчального року поступово зменшувалася. Проте не можна простежити чіткої тенденції у зміні кількості закладів вищої освіти. Окрім закладів освіти у місті також розвинута культурна сфера: наявна велика кількість музеїв, галерей, бібліотек, театрів, заклади дитячої та юнацької творчості, стадіонів, палац спорту, філармонія та інше.

У місті Харків досить високою є інформаційна активність населення. Громадськість міста має багато інформаційних ресурсів обміну новинами, запущено ініціативну «Портал харків'янина» - сайт та мобільний додаток для реалізації проєктів, які на думку мешканців міста є найбільш доцільними. Ідеї подаються місцевими жителями, а бюджет на реалізацію виділяє міська рада.

Отже, «розумні люди» є потужним суб'єктом у структурі складових Smart City, а також інтенсивно впливають на інші елементи. Адже саме освічене та кваліфіковане населення створює «розумну економіку» та «розумне управління», а самосвідоме населення веде «розумне життя» та забезпечує розвиток «розумного доквілля». У Харківській області спостерігається

зменшення населення, проте в місті Харків створені сприятливі умови для міграційної привабливості не тільки населення з інших регіонів України, а й інших країн світу. Культурно-освітня сфера залишається однією з найрозвиненіших у країні, що позитивно впливає на населення міста.

Місто Харків має всі передумови для подальшого розвитку «розумного населення». Для удосконалення даної складової розумного міста потрібно вдосконалити освітній процес, розширити культурну сферу та створити більш привабливий інформаційний, інноваційно-інвестиційний простір.

Список використаних джерел: 1. *European Smart Cities* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smart-cities.eu>. 2. *The British Standards Institution* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bsigroup.com/en-GB/smart-cities/> 3. Willke Н. *Smart Governance: Governing the Global Knowledge Society.* / Н. Willke–New York: Campus Verlag., 2007. – 302 с. 4. *Головне управління статистики у Харківській області* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua/index.php/naukovi-kadry-ta-kilkist-orhanizatsii>. 5. *Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області).* / колективна монографія / за заг. ред. Немець Л., Сегіди К. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – 520 с. 6. *Інформаційне суспільство як новий етап розвитку суспільства* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naub.ua.edu.ua/2017/> 7. Тур О.В. *Концепція розумного міста як основа забезпечення сталого розвитку територій* / О.В. Тур // *Східна Європа: економіка, бізнес та управління* / О.В. Тур. – Дніпро, 2018. – С. 286–289.

УДК 911.3(477.65)

О.І. Ситник¹, О.І. Петричук²

¹*sytnykuman@gmail.com*, ²*olichka270598@gmail.com*

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна*

ВАТУТІНЕ – СТАРОПРОМИСЛОВИЙ ОСЕРЕДОК ЧЕРКАЩИНИ: ФОРМУВАННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Старопромисловий район – територія, де сконцентрована велика кількість промислових підприємств, які виробляють значно більший обсяг промислової продукції, мають високі темпи зростання інвестицій, заробітної плати порівняно з іншими територіями, але в той же час для них характерний високий ступінь зношеності основних фондів, низький рівень використання новітніх технологій і значний рівень забруднення навколишнього середовища [1].

Переважає більшість науковців схиляються до того, що в Україні до типових старопромислових районів належать Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Полтавська і Харківська області, загальна частка яких у ВВП країни складає понад 30 % [2].

Болючий процес реорганізації економіки України повною мірою розкрив назрілу проблему структурної модернізації старопромислових районів. Незважаючи на те, що перед промислово розвиненими країнами ця проблема

постала ще у 80-х рр. минулого століття, в Україні її розв'язання тривалий час відкладалося, що пояснювалося можливістю подальшої успішної екстенсивної експлуатації успадкованих від загальносоюзного поділу праці базових галузей і ресурсного потенціалу промислово розвинених територій. Низька продуктивність базових галузей компенсувалася дешевиною енергоресурсів, сировини й праці, а також невисокими екологічними вимогами до промислової діяльності [1].

Економіка старопромислових районів відчуває брак обсягів прямих інвестицій, що позначається втратою традиційних ринків і транзитного потенціалу, консервацією «феодальної структури» ринкових відносин в економіці, формуванням негативного відбору в науково-технічній та соціально-економічній сферах, скороченням можливостей економічної співпраці із зовнішнім світом. Водночас ситуація, за якої ці втрати вже відбулися, також стимулює формування певних компенсаторних можливостей, що повинні бути використані для структурної й технологічної модернізації країни, інтеграції та консолідації українського суспільства [2].

На нашу думку, до старопромислових варто відносити не лише ті райони, де виробництво сформувалося дуже давно, а також ті території, що набули досить активного розквіту в період перших довоєнних та післявоєнних п'ятирічок. До них можна віднести м. Ватутіне (з прилеглою територією) Звенигородського району Черкаської області, яке визначилось як центр розвитку вугільної, металургійної, машинобудівної, харчової промисловості тощо.

Ватутіне – невелике, відносно молоде, з рисами старопромислового пункту, місто. Засноване у 1947 р. на теренах буровугільних розробок Юрківського буровугільного родовища (т. зв. «Юрбас»), з метою забезпечення у післявоєнний час населення місцевим побутовим паливом замість соломи та привезеного з Донбасу кам'яного вугілля. Саме тому місто упродовж майже 50 р. носило звання «шахтарське».

Наприкінці ХІХ ст. мешканці сіл навколо Юрківського родовища звернули увагу на «землю, що горить». Перші геологорозвідувальні роботи проводилися із червня 1930 р., а наприкінці 1931 р. на території Юрківського родовища вже працювали 3 невеликі шахти. Згодом вступив у дію кар'єр для добування бурого вугілля відкритим способом, а також введено в експлуатацію електростанцію.

Після завершення Другої світової війни на Юрківському родовищі розпочалося будівництво комплексу промислових підприємств для збільшення об'ємів видобування і переробки бурого вугілля.

У 1946 р. закладено перший камінь нового міста, відбудовано шахту «Октябрина», яка згодом зайняла провідне місце у Радянському Союзі в буровугільній галузі, у 1947 р. – почалось повноцінне освоєння Юрківського вугільного розрізу для видобування вугілля відкритим способом. Технічною базою було трофейне устаткування, вивезене з Німеччини. Комплекс складався з унікального відвального моста з вбудованим роторним екскаватором,

екскаваторів видобутку, ТЕЦ і брикетної фабрики. Виходи буровугільного родовища відпрацьовувалися як відкритим, так і підземним способом.

Наприкінці 1940-х рр. шахтарське містечко влада оголосила республіканською ударною комсомольською будовою. Для розбудови інфраструктури введено в експлуатацію цегельний завод і деревообробний комбінат. Упродовж наступних декілька десятиліть введено в експлуатацію низку об'єктів, перелік яких вражає: брикетна фабрика (1952 р.), Юрківський вугільний розріз (1953 р.), Звенигородський вугільний розріз (1966); шахти: 4-біс (1955 р.), 4-біс «Юрківська» (1958 р.), «Юрківська Західна» (1966 р.), «Ватутінська-Північна» (1969 р.), «Козацька» (1973 р.), «Багачівська» (1978 р.), відродження шахти «Багачівська» на Новоукраїнському родовищі (1987 р.), розпочато експлуатацію Мокрокалигирського вугільного розрізу (1988 р.), розбудовано транспортну мережу. У 1960-х рр. Ватутіне називали «наймолодшим містом Черкащини»[3]. Розвиток буровугільної галузі сприяв активізації і зайнятості населення Звенигородського, Тальнівського, Катеринопільського, Лисянського, Шполянського та інших районів Черкаської області. Для багатьох людей, особливо у 1940-1950-х рр. «завербуватись на шахту» було єдиною можливістю покинути село, колгосп, вирватись із злиднів. Гірняцьке містечко, що спершу мало назву «Юрківське робітниче селище», а неофіційно – «Шахтинський посьолок», або ж «посьолок Юрбас», і підпорядковувалося Юрківській сільраді, в 1949 р. Указом Верховної Ради Української РСР отримало статус селища міського типу й нинішню назву – Ватутіне, у 1952 р. – віднесено до категорії міст районного підпорядкування. У 1980-х рр., поки не вичерпалися запаси вугілля, місто нараховувало до 23 тис. мешканців (сьогодні – близько 16 тис.).

Молоде місто нарощувало потенціал у різних галузях. Визначилась його спеціалізація на тривалий час і до кін. 1970-х рр. сформувалась відповідна виробнича структура: електроенергетика (ТЕЦ); чорна металургія (Ватутінський комбінат вогнетривів); приладобудування, машинобудування і металообробка (філія Дніпропетровського заводу шахтної автоматики, ремонтно-механічний завод, експериментально-механічний завод); лісова і деревообробна (деревообробний завод); промисловість будівельних матеріалів (заводоуправління будівельних матеріалів, Ватутінський завод залізобетонних виробів, асфальтобетонний завод, комбінат будівельних матеріалів та конструкцій); харчова (Ватутінський м'ясокомбінат, хлібокомбінат) [3].

Але видобуток бурого вугілля, придатного лише для місцевої ТЕЦ та виготовлення брикетів, залишався економічно вигідним до 1970-х рр. У 1970 р. в результаті невдалої реконструкції відвального моста (подовження роторної стріли) і варварської експлуатації металокопирів завдовжки 300 м. зруйнувалась. Оскільки до того часу основні доступні запаси вугілля були вичерпані, повільне, але невідворотне згасання комплексу стало неминучим. У подальші роки видобуток проводився невеликими шахтами, і до початку 1990-х рр. вугільний припинив функціонування. ТЕЦ перевели на привізне вугілля з Олександрії, а у 1997 р., після аварії – зовсім закрили.

Історія м. Ватутіне схожа з містами Олександрія, Новомиргород, Побузьке Кіровоградської області тощо, які також мають риси старопромислових.

Еволюція старопромислових районів показала, що в їх трансформації визначальну роль відіграє система інвестування та менеджменту, яка, в одному випадку, може призвести до інерційного сценарію розвитку, тобто «консервації» технологічної відсталості території, а в іншому – ефективному заміщенню чи, як мінімум, ефективній реструктуризації галузей старої індустрії [4]. Зрозуміло, що процеси модернізації та реконструкції діючої системи господарювання у Ватутіному вимагають потужного інвестування й реорганізації, що з величезними труднощами втілюються в життя.

Основна проблема бурого вугілля як палива – його відносно низька калорійність порівняно з кам'яним вугіллям, природним газом тощо. Але, враховуючі сучасні технології та масове використання населенням твердопаливних котлів, буре вугілля цілком може замінити природний газ, дрова для обігрівання приміщень. Запаси бурого вугілля в родовищах поблизу міста складають 30 млн. т.

Окрім значних покладів бурого вугілля, у с. Неморож Звенигородського району, ведеться розробка практично невичерпних родовищ вторинних каолінів – сировини для виробництва вогнетривів. Видобуток та переробку каолінів здійснює ПАТ «Ватутінський комбінат вогнетривів» – одне із містоутворюючих упродовж кількох десятиліть підприємств. Виробнича потужність кар'єрів становить 1 млн. т/рік. каоліну, шамотообпалювального цеху – 320 тис. т/рік.

Крім підприємств з видобутку та переробки корисних копалин у м. Ватутіне функціонують підприємства легкої та харчової промисловості. Одним із потужних є ПАТ «Ватутінський м'ясокомбінат», який був введений в експлуатацію у грудні 1966 р. і до цього часу зберігає позиції провідного підприємства харчової промисловості. Працює ПАТ «Ватутінський хлібокомбінат», який займається виготовленням хлібобулочних, кондитерських, макаронних виробів, печива та тортів ТМ «Чарівниця», загальний обсяг виготовленої продукції становить понад 600 т/міс. Не втратив інвестиційної привабливості ПрАТ «Ватутінський ремонтно-механічний завод». Серед підприємств деревообробної промисловості у м. Ватутіне наявне ТОВ «Гален 1» та ПП «Древекс». У будівельній галузі велику роль відіграє дієве бюджетоутворююче підприємство ТОВ «Ватутінський комбінат будівельних матеріалів», основною діяльністю якого є виробництво цегли, черепиці та інших будівельних виробів з випаленої глини. Перспективним є виробництво органічного добрива – леонардиту (*leonardite*) (Мокрокалігирський буровугільний розріз), яке користується популярністю у багатьох зарубіжних країнах і експортується.

Незважаючи на можливі перспективи реорганізації та розвитку буровугільної галузі в регіоні, у межах досліджуваного промислового пункту Ватутіне та прилеглий території доцільним, на нашу думку, буде впровадження індустріального туризму, що дозволить по-іншому оцінити перспективи міста. Окрім об'єкти цього виду туризму варто включити до екскурсійного маршруту

«Золота підкова Черкащини», адже індустриальний туризм можна визначити як вид активного туризму, зосередженого в промислових районах, що має на меті споглядання індустриальних ландшафтів, ознайомлення з витворами індустриальної архітектури, відвідування як функціонуючих, так і непрацюючих виробничих підприємств з метою задоволення пізнавальних, наукових, професійних, ділових інтересів; вивчення штучних геологічних розрізів; збір колекції гірських порід і мінералів різних геологічних верств; дослідження антропогенних та натурально-антропогенних форм рельєфу [2].

Розвиток промислового туризму, як і інших видів туризму сприятиме розбудові відповідної інфраструктури. На нашу думку, одним із шляхів стабілізації та поліпшення ситуації у Ватутіному також є використання місцевих рекреаційних ресурсів, комбінація яких вдало поєднана на прилеглих територіях. Одним із видів туризму, що може розвиватися – оздоровчий, який можна реалізувати завдяки Звенигородському родовищу радонових вод.

Список використаних джерел: 1. Глonti К.М. Старопромышленные регионы: проблемы и перспективы развития. Проблемы федерализма. URL: <http://regionsar.ru>. 2. Ситник О.І., Ніколаєвський В.П. Гайворонський старопромисловий район: формування, сучасний стан, перспективи подальшого розвитку. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. 2019. Вип. 31. № 1-2. С. 46-61. 3. Педагогічне краєзнавство. URL: <https://kraeznavstvo.at.ua/index /vatutie/27>. 4. Дериземля Н.О., Ситник О.І. До питання розвитку старопромислових районів (на прикладі м. Ватутіне Звенигородського району Черкаської області). Екологічні науки. 2012. № 2. 146 с.

СЕКЦІЯ 3. ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ТА УРБАНІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3

С.М. Білянська

nb.sofi1607@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., доц. К.Ю. Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

МІГРАЦІЙНА СКЛАДОВА ДЕПОПУЛЯЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Проблема депопуляції є актуальною для України ще з середини 90-х років, коли окрім низької народжуваності та високої смертності, спостерігалось від'ємне міграційне сальдо. Після 2010 року спостерігається зростання кількості народжених, але у 2014 знову різко зменшується, як наслідок військового конфлікту на Сході України, а інтенсивність міграційних потоків збільшується. Міграція є одним з важливих факторів впливу на відтворення населення та депопуляцію, а саме маючи вплив як на кількісні показники (зменшення чисельності населення через міграційний відтік), так і на якісні (змінюючи структуру населення та демографічну поведінку). Міграція населення це складний процес, що має вплив на різні аспекти соціально-економічного життя населення, може бути викликаний змінами в соціально-політичному житті людства. Тема дослідження актуальна, оскільки дає можливість проаналізувати особливості міграції населення України за час незалежності виявити їх особливості, причини та наслідки. Розглянемо, які тенденції міграцій населення України спостерігались протягом років незалежної нашої держави, визначимо основні періоди та їх характеристики, розглянемо вплив міграційного чинника на відтворення населення.

Після здобуття Україною незалежності чисельність населення країни суттєво зменшилася (рис.1). Цьому сприяли загальні та специфічні фактори. До загальних слід віднести демографічний перехід, що здійснює Україна дотепер. Щодо специфічних, то це наслідки державної соціальної політики, несприятлива демографічна ситуація та міграційні процеси. На сьогоднішній день зберігається тенденція стрімкого зменшення населення, що в майбутньому може призвести загострення демографічної кризи. Після розпаду СРСР та здобуття Україною незалежності, можна спостерігати підвищення міграційного приросту. Процесами репатріації та рееміграції зумовлено додатне міграційне сальдо того періоду. Значний вплив на ці процеси мали лібералізація кордонів та демократизація суспільства. Середина 90-х років була періодом глибокої економічної кризи, що спричинило різке зменшення міграційного приросту до від'ємного (1996 рік – 169,2 тис. осіб). Останній раз подібні показники спостерігалися у повоєнний час. Варто зазначити, що міграційні процеси притаманні тому періоду та їх наслідки негативно позначилися на

демографічній ситуації в країні.

Аналіз міграційного приросту (рис. 2) дає змогу виділити періоди у цьому процесі за часи незалежності України.

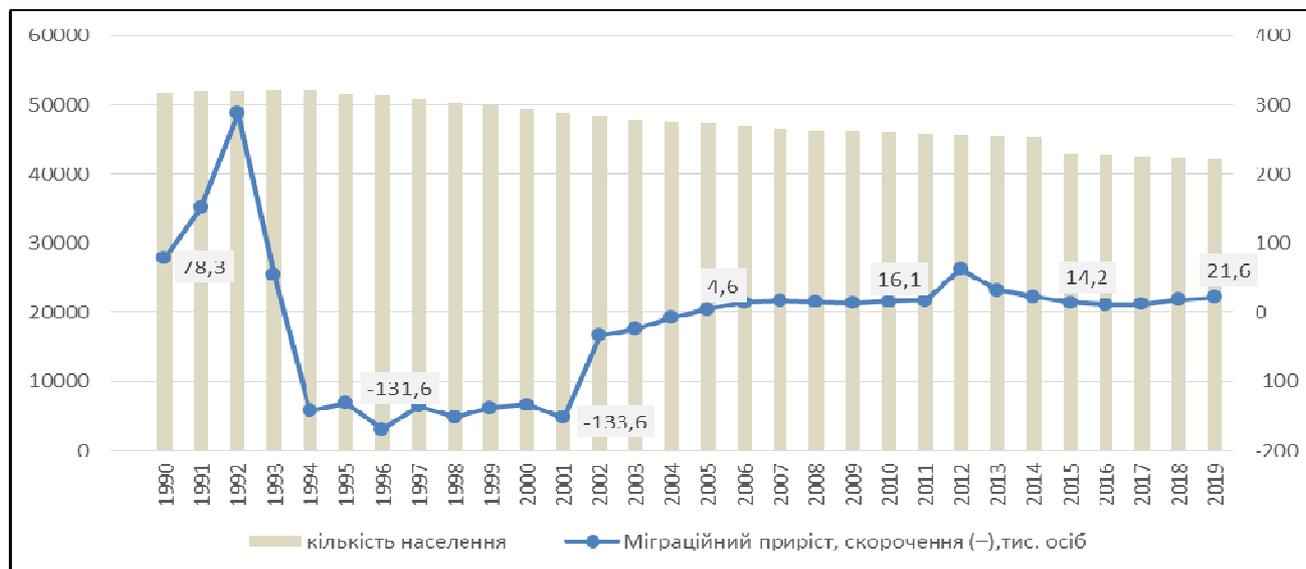

Рис. 1. Динаміка чисельної населення та сальдо міграції населення України, 1991-2019 рр. (побудовано за даними [4])

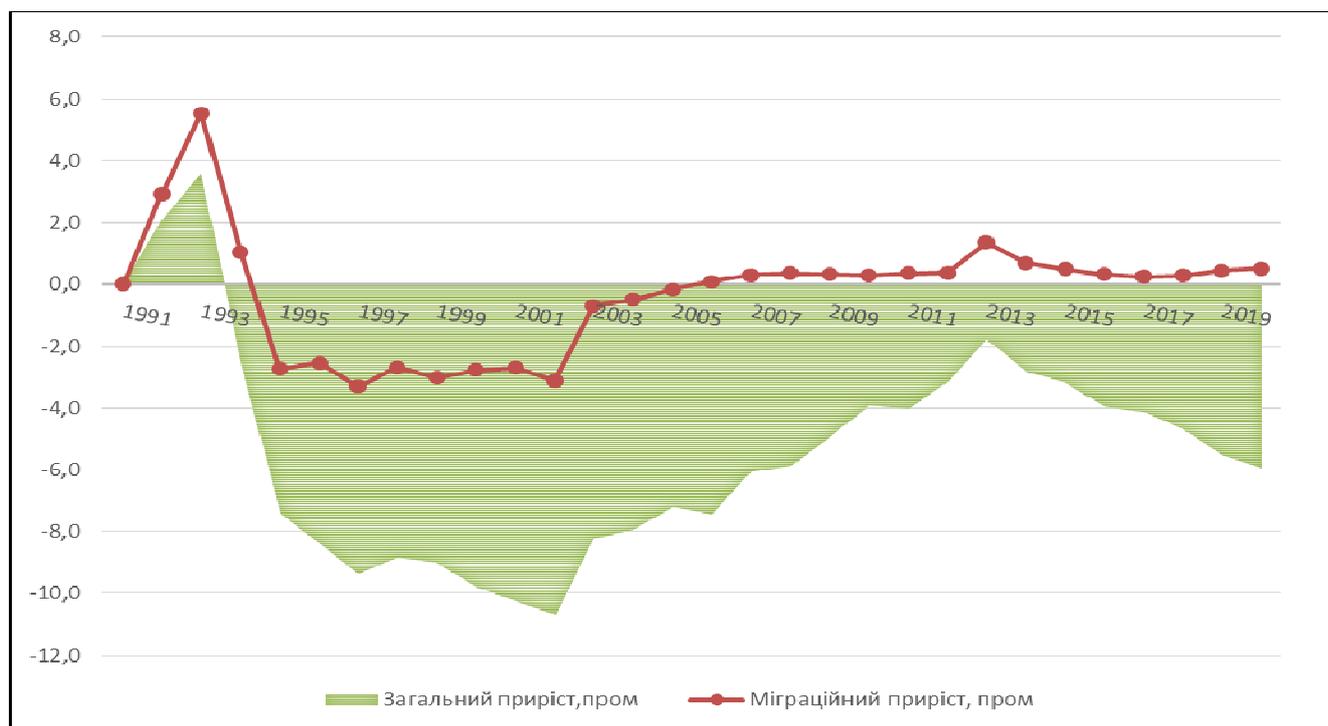

Рис. 2. Динаміка сальдо міграцій та зміни чисельності населення України, 1991-2019 рр. (побудовано за даними [4])

Перший (1990 - 1993 роки) підвищення міграційного сальдо на цей період є найбільшим за всі роки (1992 рік – 287,8 тис осіб). Спричинене низкою політичних та соціальних факторів, а також наслідками розпаду СРСР: масштабна репатріація та велика кількість біженців із нестабільних регіонів.

Другий (1994 – 2004 роки) період, для якого характерне різке зменшення міграційного сальдо, у пікові часи є найменшим. Виїзди закордон набувають переважно економічного характеру. Цьому сприяють: криза, припинення масової етнічної еміграції та наслідки демократизації суспільства. Переваги набувають сезонні міграції.

Третій (2005 – 2008 роки) період підвищення та стабілізації сальдо міграцій, хоч рівень був низький. Українці цього періоду неохоче виїжджають за кордон, скорочується й трудова міграція. Причиною таких процесів є динамічний розвиток економіки в Україні на початку XXI ст.

Четвертий (2009 – 2017 роки) період можна поділити на дві частини: перша – наслідки світової економічної кризи, пік якої припав на 2012 рік, тоді було зафіксовано найвищий додатній показник за останні 10 років (61, 8 тис. осіб), друга – початок війни на Донбасі, як наслідок поглиблення кризи. Щодо першої, то її характерною особливістю є поновлення активної трудової міграції. Другий – крім трудової міграції, для українців стає характерним вимушене переміщення людей. Переміщення відбувалося великими групами з найбільш густонаселеного регіону України, як по території країни так і за її межі. Наприкінці цього етапу міграційне сальдо зменшується, але невисоке додатне значення зберігається за рахунок трудової міграції.

На нашу думку, варто виділяти *п'ятий* період (2018 рік – продовжується). Для нього характерне стабільне підвищення міграційного приросту (2018 рік – 18,6 тис. ос.; 2019 рік – 21,6 тис. ос.) порівняно з минулими (2016 рік – 10,6 тис. ос.; 2017 рік – 12 тис. ос.). Значний вплив має підписаний у 2017 році договір про Безвізовий режим між громадянами України та Європейським Союзом. Активного використання громадянами цей закон набув у 2018 році, що є однією з головних причин збільшення міграційного сальдо. Велику частку трудових мігрантів складають молоді люди, що пояснюється політичними, соціально-економічними причинами, а також самореалізаційними. Молодь прагне здобувати освіту за кордоном, виїжджають також особи, що вже мають освітній ступінь, багато молодих чоловіків таким чином уникають служби в армії. На даний момент ця тенденція зберігається.

Підводячи підсумок, варто наголосити на наступних положеннях. Чисельність населення України стрімко зменшується. Особливо стрімкого розвитку ця тенденція набула з середини 90-х років XX століття. Сприяли процесу низька народжуваність та від'ємне міграційне сальдо. Стабілізація міграційного приросту на додатному рівні не зупинила процес зменшення населення і на даний момент Всеукраїнський пробний перепис в онлайн форматі підтвердив цей напрям розвитку. Динамічний розвиток міграційних процесів України був зумовлений їх регіональними особливостями: міграційний баланс, який швидко змінюється (від рекордно додатного до від'ємного), різноманітність напрямків переїздів, велике поширення трудових тимчасових, сезонних міграцій. Виокремлення декількох періодів в історії міграції населення незалежної України, відбувається через комбінацію інтенсивності, індивідуальних характеристик та економічних особливостей. Кожному етапу притаманні такі риси: власна економічна та політична ситуація,

вплив зовнішніх факторів. Для регулювання та вирішення питань міграційних процесів, Україна має розробити абсолютно нову та «розумну» схему дій. Оптимізація, корегування, аналіз ринку праці та перегляд сутності та причини міграції – єдине вірне рішення на шляху вирішення питання і один з факторів, що допоможе подолати демографічну кризу. Дослідження міграції населення не втрачають своєї актуальності як з огляду на демографічні процеси, так і на соціально-економічні. Зокрема питання впливу міграції на структуру та склад населення, виявлення особливостей демографічної поведінки, в тому числі у просторово-часовому вимірі будуть представлені у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел: 1. Малиновська О. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії / О. Малиновська. – К. : НІСД, 2018. – 341 с. 2. Міжнародна організація з міграції, Міграція в Україні: факти і цифри./Міжнародна організація з міграції/ - К. : 2016. 3. Лиховід Н. Дослідження наслідків та ефектів міграційних процесів / Н. Лиховід // Державне управління: удосконалення та розвиток. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1058>. 4. Статистична звітність Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 911.3

Г.А. Карайченцева

annkaraichenceva61098@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., доц. К.Ю. Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Відтворення населення є дуже актуальним питанням, тому що населення є фундаментальною складовою суспільства. Питання відтворення населення дозволяє проаналізувати та виявити основні чинники та фактори, що мають вплив на цей процес; проблеми, які заважають процесу відтворення населення тощо. Отже, дослідження та вивчення питання відтворення населення відіграє значну роль у формуванні, впровадженні та розробленні політики, проектів країни, спрямованих на покращення демографічної ситуації та сприяння демографічному розвитку.

Демографічні процесів Україні характеризуються негативними тенденціями та призводять до депопуляції населення. Розглянемо часові особливості основних демографічних процесів протягом років ХХІ століття, починаючи з після переписного року. Для детального дослідження цього явища доцільно використовувати статистичну інформацію, яка дає змогу порівняти показники різних років, проаналізувати динаміку, темпи зменшення кількості населення [2]. За даними офіційної статистики чисельність населення України зменшилась на 5,8 мільйонів осіб за період з 2002 року по 2018 рік. Розглядаючи динаміку природного руху населення Україна (рис. 1) можна

спостерігати тенденцію зменшення чисельності населення в період з 2002 р. до 2018 р., це пов'язано з низькою народжуваністю. З 2002 р. до 2011 р. року відзначається зростання показника народжуваності (з 390,7 тис. осіб до 502,4 тис. осіб 8,1 ‰ та 11,0 ‰ відповідно) та найменші природного значення скорочення чисельності населення за весь досліджуваний період (-3,1 ‰), після чого триває стрімке зменшення показника народжуваності до 2018 року (335,9 тис. осіб або 7,9‰).

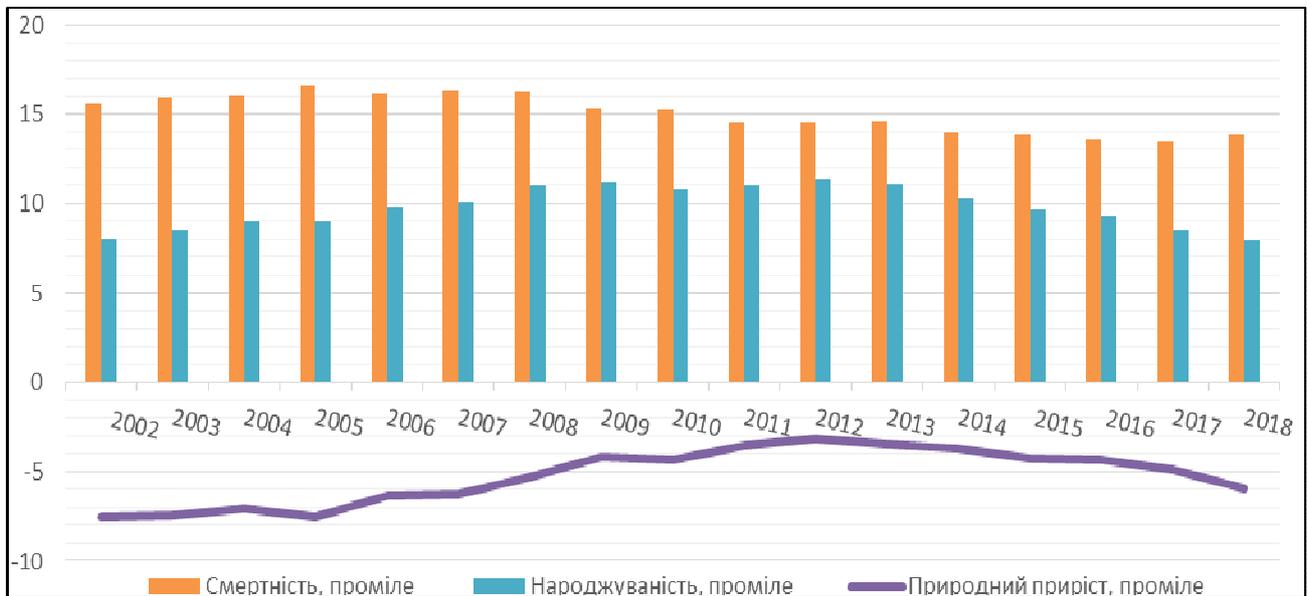

Рис. 1. Динаміка природного приросту населення України за період 2002-2018 рр. (побудовано за даними [3])

Досліджуючи основні показники, що визначають демографічну ситуацію та її динаміку, проаналізуємо демографічні процеси, перший – народжуваність. Демографічні ретроспектива України свідчить про найнижчі показники народжуваності на зламі століть, тобто в так званих нульових роках. Зібрані показники народжуваності по Україні за період з 2002 року по 2018 рік можна дають змогу спостерігати таку динаміку (рис. 1): абсолютні показники народжуваності коливалися приблизно в межах від 335 000 до 513 000 осіб (перераховуючи у відносні показники – від 8 до 12 народжених на тисячу осіб); максимальні показники кількості народжених припадають на період з 2008 року по 2013 рік; мінімальний показник спостерігався в 2018 році, коли кількість народжених становила 335 874 особи. Щодо загальної динаміки – досліджуваний період можна поділити на три періоди:

- з 2002 року до 2007 року, включно, протягом цього періоду спостерігалось поступове збільшення кількості народжених, яке можна обумовити більш-менш стабільною політичною та соціально-економічною ситуаціями в країні;
- з 2008 до 2013 рік можна назвати періодом демографічного розвитку України, тому що показники кількості народжених сягали максимальних значень, причиною такої демографічної ситуації слугували стабільний політичний стан, покращення соціально-економічної ситуації, рівня та

якості життя населення, що відіграють не менш важливу роль у процесі відтворення населення, також відзначаємо й структурний чинник збільшення рівня народжуваності: збільшення інтенсивності повікової народжуваності у старших вікових групах, а також збільшення їх чисельності;

- з 2014 року до 2018 року, коли відзначається тенденція до зменшення рівня народжуваності: кількість народжуваних стала скорочуватися: з 465 893 осіб (2014 рік) до 335 874 осіб (2018 р.), за умов відсутності даних по АР Крим, Донецькій та Луганській областях, саме на таку демографічну ситуацію, протягом цього періоду, вплинуло виникнення політичної кризи, а згодом проведення антитерористичної операції на сході України та анексія Криму. Це послугувало виникненням значного потоку внутрішніх та зовнішніх міграцій населення. Досліджуючи основні показники, що визначають демографічну ситуацію та її динаміку, проаналізуємо, перший – народжуваність.

Другим, демографічним процесом, що впливає на відтворення населення, є смертність. Аналізуючи динаміку показника смертності населення України (рис. 3) можна помітити, що найбільші показники сягали вище 750 тис осіб і припадали на період з 2002 року по 2008 рік, з 2009 до 2018 року показники смертності населення скорчуються, у 2018 році він складав 587 665 осіб, що у більшій мірі обумовлено структурним фактором та тим, що в державі спостерігається процес старіння нації та доволі значне загальне скорочення чисельності населення країни за ряду чинників: політичних, соціально-економічних тощо. Аналізуючи динаміку рівня смертності, відзначаємо:

- період з 2002 р. до 2009 р. – простежується тенденція зростання рівня смертності;
- період з 2009 р. до 2018 р. – відбувається зменшення показника смертності з 706,7 тисяч осіб до 587,7 тисяч осіб, що становить 15,3 % та 13,9 % відповідно.

Природний приріст населення є результатом співвідношення процесів народжуваності та смертності. Досліджуючи показники приросту населення України з 2002 р. до 2018 р. (рис. 1), який характеризується максимальними обсягами зменшення чисельності населення на початку досліджуваного періоду та його кінця, можна виділити такі періоди:

- з 2002 р. до 2005 року – період стабільно низьких показників на рівні - 7,5 %, що супроводжувалось незначним збільшенням рівня народжуваності при високому рівні смертності;
- з 2005 р. до 2011 року – період зменшення обсягів скорочення чисельності населення в результаті природного руху, що обумовлено як збільшенням рівня народжуваності, так і зменшенням рівня смертності, що в загальному вигляді обумовлено доволі стабільними політичною та соціально-економічною ситуацією в Україні;
- з 2011 р. до 2013 року – період найменшого обсягу зменшення чисельної населення за всю демографічну історію незалежної України на рівні 3,2 % (-150 тис. осіб на рік), що пояснюється найсприятливішою

економічною ситуацією після виходу з кризи, підвищення рівня та якості життя населення України, активізацією демографічної поведінки населення тощо;

- з 2013 р. дотепер відбувається збільшення обсягів від'ємного показника природного приросту з -158 712 осіб до -251 791 осіб, що відповідає 6 %, це можна пояснити нестабільною політичною ситуацією, військовим конфліктом на сході України, невизначеною економічною ситуацією в державі тощо.

Отже, досліджуючи динаміку основних демографічних процесів в Україні протягом періоду з 2002 р. до 2018 р. можна зазначити суттєві зміни в усіх демографічних процесів, покликаних як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. За офіційними даними за період 2002-2018 рр. чисельність населення України зменшилась на 5,8 млн. осіб, протягом досліджуваних 16 років відзначались як періоди з позитивними тенденціями (до 2014 року), так і починаючи з 2014 року негативні тенденції демографічних що є результатом нестабільною політичною та економічною ситуаціями в Україні, виникненням військового конфлікту на сході держави, процесом депопуляції населення та іншими умовами, що мали значний вплив на формування такої демографічної ситуації. В подальших дослідженнях вважаємо важливим розглянути особливості демографічних процесів в регіонах України, визначити просторо-часові особливості демографічних процесів в Україні, що дасть змогу визначити ключові чинники та тренди.

Список використаних джерел: 1. *Sehida K. Demographic factor of the development of regions of Ukraine / K. Sehida, I. Vasylevska, T. Pogrebskyi / The Social Transformation of the Cities and Regions in the Post-communist Countries. / Edited by Cezary Madry. Posnan: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2014. – р. 265 – 279.* 2. *Гілецький Й.Р. Географія України. Соціально-економічна з основами теорії. Підручник для 9 класу / Й.Р. Гілецький. – Львів: ВНТЛ, 2001 – 160 с.* 3. *Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>* 4. *Джаман В.О. Демогеографія: Навчальний посібник / В.О. Джаман, В.П. Круль, Г.Я. Чернюх. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці: «Рута», 2002. – 159 с.* 5. *Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – Київ: „АртЕк”, 1997. – 256 с.*

ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ СМЕРТНОСТІ НЕМОВЛЯТ В УКРАЇНІ В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Проблема смертності немовлят є одною з найголовніших проблем людства. Смертність є не тільки ключовим показником демографії, який характеризує рівень життя та стан здоров'я населення, а й є індикатором рівня розвитку країни. Європейські країни, які більш розвинені та мають кращі економічні та соціальні умови для матерів і новонароджених, а також мають більш ефективну систему охорони здоров'я, мають нижчий показник смертності немовлят. Для більш детального вивчення цієї проблеми доречно використовувати статистичну інформацію, за допомогою якої можна порівняти показники країн Європи та України у ретроспективі, проаналізувати темпи збільшення або зменшення смертності немовлят, визначити часові та територіальні особливості, спрогнозувати подальші зміни показників.

Динаміка смертності немовлят в Україні (рис. 1) відображає позитивну тенденцію та свідчить про зменшення показника смертності за період 1991-2018 рр., що пов'язано рядом причин, таких як, покращення медичного обслуговування; більшою кількістю кваліфікованих кадрів (акушери, анестезіологи, ординатори, неонатологи, гінекологи); сучасне обладнання; якісне обстеження на ранніх строках вагітності (виявлення генетичних захворювань, уроджених вад розвитку, хромосомних і генних мутацій, мультифакторіальних вад, гіпоплазії і криптохізму); поява ефективних лікарських препаратів. Також немаловажним є економічний та соціальний рівень розвитку країни.

У перші роки досліджуваного періоду, спостерігалось підвищення рівня смертності немовлят та максимальне значення 15,2 ‰ у 1993 році. Причинами яких можуть бути як соціально-економічні фактори, так і демографічні. Рівень доходів, соціальний статус жінки, житлові умови, умови праці, зниження рівня та якості освіти молодих батьків, недостатнє технічно-матеріальне забезпечення закладів охорони здоров'я, відсутність профілактичних щеплень та вакцин. Усі ці чинники спричиняли суттєвий вплив на здоров'я матері та плода. Десятирічний період 1993-2004 рр. відбувається суттєве зменшення коефіцієнту смертності немовлят до 9,42 ‰ у 2004 році, що пояснюється вище наведеними причинами. З 2004 року спостерігалось збільшення показника смертності немовлят і у 2007 році він досяг нового піку – 10,98 ‰. Причиною такої стрибкоподібної зміни є перехід на нові стандарти визначення критеріїв перинатального періоду, живонароджуваності та мертвонароджуваності. З 2007 року спостерігається зменшення показника та його стабілізація на рівні

7,2 ‰ у 2016-2018 рр. Відзначимо тенденцію (рис. 1.) до зменшення народжуваності за період до 2001 року, але рівень смертності немовлят був досить високим; з 2002 року збільшується народжуваність та зменшується коефіцієнт смертності, саме це можна вважати позитивною тенденцією.

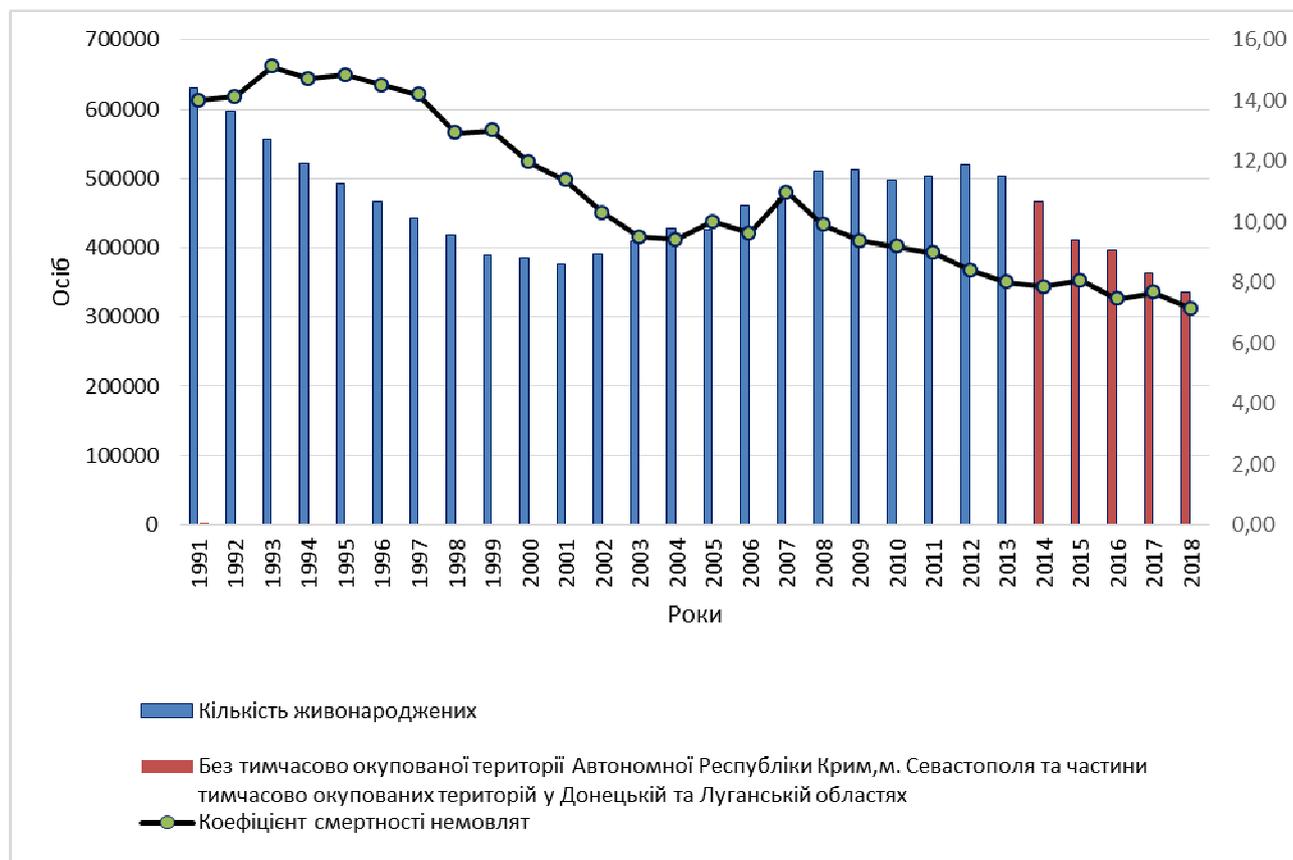

Рис. 1. Динаміка народжуваності та смертності немовлят в Україні за період 1991-2018 рр. (побудовано за даними [4])

Тож, за період незалежності України рівень смертності немовлят зменшився вдвічі, наразі цей показник в Україні близько 7 ‰, що є одним із найвищих показників серед європейських країн (рис. 2.). За період 1990-2018 рр. (рис. 2.) коефіцієнт смертності немовлят в усіх країнах Європи, окрім Франції, Німеччини та Люксембургу, знизився, причинами цього було належне надання медичної допомоги; якісне сучасне обладнання; інвестиції в інновації та наукові дослідження; підвищення рівня кваліфікації медичних працівників; високоефективний догляд за недоношеними дітьми; оновлення стратегій охорони неонатального, дитячого, материнського здоров'я; забезпечення скринінгом та веденням вагітних з високим ризиком передчасних пологів, зменшення випадків штучного індукування пологової діяльності та проведення кесаревого розтину без медичних показань. У 1990 році найвищі показники смертності немовлят були в Естонії (13,8‰), причинами такого високого коефіцієнту були: високий рівень безробіття, тяжке економічно-соціальне положення, куріння та алкоголь; Угорщині (13,6‰); Румунії (13,5‰); Словаччині (12,5‰); Латвії (12,0‰). Причинами таких високих коефіцієнтів смертності немовлят були: погане медичне обслуговування, невчасно надана

медична допомога, погане та недостатнє харчування, скрутне матеріальне положення, інфекційні захворювання, соціально-економічні кризи у країнах. Натомість до 2018 року відзначається тенденція зменшення коефіцієнту смертності немовлят. Країнами, які мають найвищі показники смертності немовлят : Болгарія (6,2 ‰), Румунія (6,1‰), Мальта (5,6‰), Словаччина (5,0‰), Хорватія (4,2‰). Відбулися й дуже позитивні зміни, наприклад, країни, в яких були найвищі коефіцієнти смертності, станом на 2018 рік мають такі показники: Естонія (1,6‰, зменшення у 8,5 разів), Угорщина (3,3 ‰ , зменшення у 4 рази), Латвія (3,2 ‰, зменшення у 4 рази). Слід зауважити, що Естонія має найнижчий коефіцієнт смертності серед усіх країн Європи. Рівень смертності немовлят в Україні у 1990 році був одним із найвищих, хоча і знизився вдвічі до 2018 року, але, нажаль, залишається найвищим серед наведених країн (рис. 2).

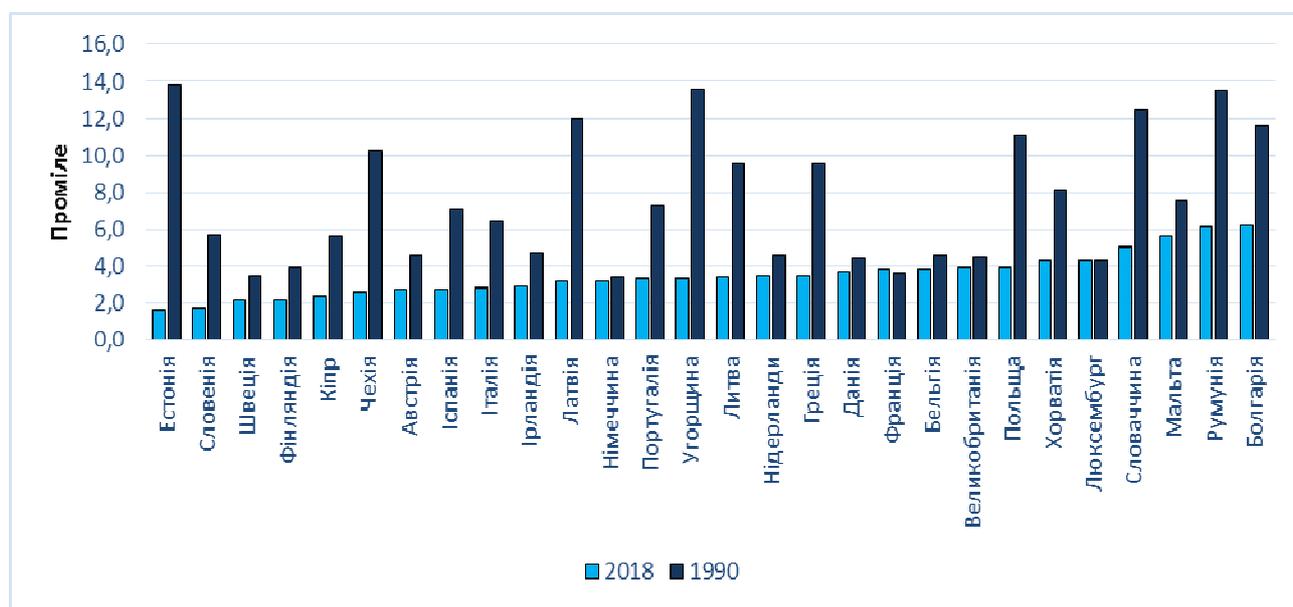

Рис. 2. Динаміка смертності немовлят у країнах Європи за 1990 та 2018 роки (побудовано за даними [1, 2, 5])

Отже, досліджуючи смертність немовлят в Україні впродовж 1991-2018 років та в країнах Європи (1990 рік та 2018 рік) можна зазначити, що Україна лідирує за цим показником серед країн Європи. Це обумовлюється тим, що Україна все ж таки має нижчий рівень економічного та соціального розвитку, якості життя населення та якості медичного обслуговування, доступності до медичних послуг, здоров'я населення. Для суттєвого зменшення смертності немовлят необхідно створити модель повного циклу надання медичної допомоги жінкам і дітям, починаючи с первинного рівня й закінчуючи високоспеціалізованою медичною допомогою. Для досягнення зменшення смертності потрібна необхідність подальших досліджень із визначенням чинників, причин, особливостей, у тому числі диференціюючи за типом поселень та в розрізі регіонів України.

Список використаних джерел: 1. Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat>. 2. UK drops in European child mortality rankings / Office of National Statistic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/childhealth/articles/ukdropsineuropeanchildmortalityrankings/2017-10-13>. 3. Гінзбург В.Г. Загальні і регіональні особливості динаміки дитячої смертності в Україні: чи досягне Україна задекларованих цілей тисячоліття? // Медичні перспективи. 2012. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zagalni-i-regionalni-osoblivosti-dinamiki-dityachoyi-smertnosti-v-ukrayini-chi-dosyagne-ukrayina-zadeklarovanih-tsiley-tisyacholittya> (дата обращения: 23.03.2020). 4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 5. Офіційний сайт ЮНІСЕФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unicef-irc.org/>

УДК 911.3

Р.С. Кореньков

kryslan88@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., доцент К.Ю. Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Дослідження особливостей міграцій населення не втрачає своєї актуальності, в тому числі через постійні процеси переміщення населення у різних напрямках з різною інтенсивністю. В останнє десятиліття міграційна криза стала надзвичайно потужним викликом для всього Європейського Союзу. При цьому її вплив помітний маже в усіх сферах суспільної діяльності, у тому числі й у сфері послуг. Саме тому визначення взаємозв'язків міграційних процесів та розвитку рекреаційно-туристичної галузі є актуальним та своєчасним завданням, пріоритетним напрямком для багатьох держав-членів ЄС.

Число міжнародних переселенців зросло більш ніж у п'ять разів за період 1990-2018 рр. Хоча це число не відображає фактичну кількість туристів, його масове зростання свідчить про зростаючу важливість цих явищ. Статистично і також з точки зору політики, туризм розглядається окремо від міграції. Однак це може як розширити основний міграційний потік, так і замінити довгострокове перебування мігрантів. Потік біженців стримується через сильні загрози політичних та екологічних криз, що може сильно ускладнити на регіональне та глобальне співробітництво. Внутрішньо регіональна міграція складається в основному з добровільного соціокультурного та економічного руху, за участю працівників, студентів та туристів [1, 4].

В Європі мігранти були основним джерелом робочої сили для зростаючої індустрії туризму; сектор гостинності навряд чи може успішно функціонувати без іноземних працівників. Попри це, розширення туризму може також привести до витіснення місцевого населення, наприклад, через зростання цін, а

отже, до внутрішньої або навіть міжнародної міграції. Відкриті шляхи для туристичних поїздок також можуть переконати людей відмовитись від більш довгострокового перебування. Без систематичного включення короткострокових рушіїв розуміння динаміки мобільності і міграції людей буде обмеженим.

Значний вплив на розвиток туристичної галузі мала міграційна криза. Слід зазначити, що прояв цього впливу у більшій мірі є політичним, а не економічним. Контроль міграційного потоку був більш жорстким саме на державному рівні. Масовий наплив переселенців призвів до повернення контролю на внутрішніх кордонах відповідно до положень Шенгенського кодексу. Контроль над внутрішніми кордонами було відновлено у Німеччині (з Австрією), Австрії (з Італією, Словенією, Угорщиною, Словаччиною), Угорщині (з Словенією), Словенії (з Угорщиною), Швеції (з Данією, також був посилений контроль на території портових міст), Норвегія (увесь державний кордон, посилений контроль у портах), Бельгія (контроль над внутрішнім кордоном між Фландрією і Францією), Данія (всі кордони, морські шляхи до Німеччини) [5].

Не зважаючи на те, що дозвіл на проведення внутрішнього контролю дається лише на один рік, деякі держави прийняли самостійне рішення щодо його продовження: Австрія, Угорщина, Німеччина. Такі рішення були прийняті після розкриття багаточисельних порушень Грецією кодексу Шенгенської угоди, через що на територію ЄС потрапила велика кількість нелегальних мігрантів, які не пройшли навіть дактилоскопію (зняття відбитків пальців) [5].

Згідно з даними англійської газети Daily Mail, що спирається на правоохоронні джерела, під виглядом біженців в Європу проникають ісламістські терористи [9]. У зв'язку з цим в країнах Європи збільшилася небезпека терористичних актів, що, безсумнівно, стримує потенційних туристів. Зокрема, теракт в Берліні став причиною найбільших втрат туристів з Китаю. За даними China Business News, китайські обсяги на німецькому ринку впали більш ніж на 50% [3].

Крім названих причин, загальний відтік туристів пояснюється зниженням рівня життя в деяких державах, з яких прибувають туристи. Незважаючи на міграційну кон'юнктуру, загальна кількість іноземних туристів за 2015 р. збільшилася з 32 999 298 до 34 970 030 осіб, проте за 2016 р. спад попиту по Німеччині склав 29 % – це менше, ніж в інших країнах Європи. В Австрії спад склав 37%, у Франції – 35%. Мабуть, це пов'язано з тим, що Німеччина відмовилася підтримати ініціативу про введення додаткових візових зборів, не зважаючи на зростаючі витрати на утримання «біженців» (за розрахунками Інституту світової економіки (IfW) в Кілі, зробленим в 2015 р, в найближчі сім років мігранти можуть «коштувати» економіці Німеччини близько 385 млрд євро) [7, 8].

Натомість у Греції міграційна криза станом на 2015 рік слабо вплинула на туристичний потік. Не зважаючи на те, що темпи приросту доходів від туризму і темпи росту кількості відпочиваючих зменшилися, загалом показники залишились додатними. Тобто, на даний момент негативний ефект від

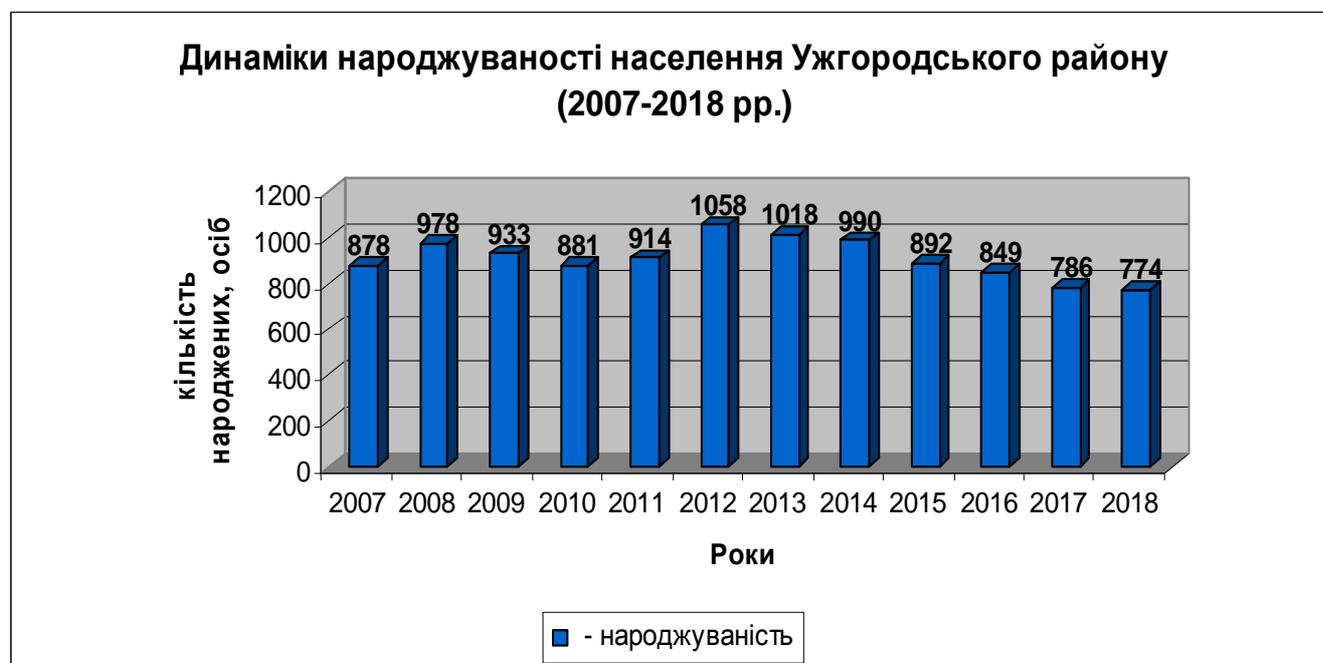
міграційної кризи не досягнув критичної відмітки. Однак позитивною ситуація здається лише на материковій частині держави: від міграційної кризи страждають грецькі острови. Для тих, які приймають мігрантів, характерне велике зменшення кількості туристів, доходів від галузі туризму. На деяких островах показники сягають навіть 50%. Зміна вартості путівок і перельотів від різних джерел надання подібних послуг (туроператорів і авіаперевізників) також значно вплинула на стан економіки не тільки Грецьких, але і більшості Середземноморських островів, адже вони стали менш доступними для туристів з Західної та Північної Європи, не зважаючи на зниження цін на проживання у готелях і готельних комплексах. Зокрема, вони стали менш привабливими для споживачів туристичних послуг. Серед таких островів слід виділити Лесбос, Самос, Лерос, Родос. Станом на 2019 ситуація на островах залишається складною: вони практично не приносять надходження в економіку Греції. На фоні складної економічної ситуації у цій державі ця проблема потребує подальшого втручання органів влади у ефективному напрямку [2, 6, 8].

Підводячи підсумок, зазначимо, що міграційні процеси здійснюють суттєвий різнобічний прямий та опосередкований вплив на розвиток туризму та рекреації, змінюючи структуру населення, впливаючи на рівень безпеки та розвиток економіки тощо. Враховуючи обумовленість багатьма чинниками, як міграційні процеси, так і тенденції туристичного ринку продовжують змінюватися, залишаючись нестабільними та сенсифікованими до впливу зовнішніх чинників. Ті виклики, які сьогодні стоять перед усією світовою спільнотою в умовах поширення епідемії, вимагають кардинальних дій, призвели та призведуть до суттєвих змін в усіх сферах життєдіяльності світового суспільства та в межах окремих країн, тому інформація, яка буде отримана протягом 2020 року, можливо, стане вирішальною у подальшому дослідженні як туризму, так і політичної, економічної, соціальної ситуації на території всього Європейського Союзу та світу.

Список використаних джерел: 1. Світовий атлас даних [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://knoema.ru/> 2. *Balkan Migration Crisis and its Impact on Tourism* [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/327345306_Balkan_Migration_Crisis_and_its_Impact_on_Tourism. 3. *China business news* [Електронний ресурс] // *China Daily* – Режим доступу: <https://www.chinadaily.com.cn/business>. 4. Dirk J. V. *The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries* / van de Kaa Dirk J. – 2002. 5. *Global Trends: Forced Displacement in 2016* [Електронний ресурс] // UNHCR. – 2017. – Режим доступу: <http://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5943e8a34/global-trends-forced-displacement-2016.html> 6. *Global Trends: Forced Displacement in 2017* [Електронний ресурс] // UNHCR. – 2018. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/5b27be547.pdf> 7. *Lesbos keen to woo back tourists after migration crisis* [Електронний ресурс] // *Travel guide* – Режим доступу: <https://www.thejakartapost.com/travel/2019/05/27/lesbos-keen-to-woo-back-tourists-after-migration-crisis.html> 8. *The future of migration in the European Union* [Електронний ресурс] // *European comission*. – 2018. – Режим доступу: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC111774/kjnd29060enn>. 9. *UK Home* [Електронний ресурс] // *Daily Mail* – Режим доступу: <https://www.dailymail.co.uk/home/index.html>.

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ НАРОДЖУВАНОСТІ, СМЕРТНОСТІ ТА ПРИРОДНОГО ПРИРОСТУ НАСЕЛЕННЯ УЖГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ (В ПЕРІОД 2007-2018 РР.)

Проаналізувавши рис. 1., видно, що з 2007 по 2008 рр. народжуваність в Ужгородському районі зростає на 100 осіб. Причиною була збільшення допомоги при народженні дитини. Але вже у 2008 - 2010 роки народжуваність зменшувалась з 978 до 881 осіб, що пов'язано з фінансово-економічною кризою кінця 2008 і 2009 р. З 2010 по 2012 рр. народжуваність збільшилась з 881 осіб до 1058 осіб, що є максимальним значенням за досліджуваний період. Але починаючи з 2012 по 2018 роки, спостерігається негативна тенденція зменшення народжуваності в районі.

**Рис. 1. Динаміка народжуваності в Ужгородському районі
в 2007-2018 рр. (побудовано за даними [1, 2, 3]).**

У 2018 році народжуваність населення в Ужгородському районі склала 774 осіб, з яких 400 хлопчиків і 374 дівчат. Тобто на 100 дівчат припадає 107 хлопчиків [4, с. 43].

Ужгородський район межує зразу з двома державами – членами ЄС (Угорщиною і Словаччиною). Це впливає на виїзд закордон в пошуках кращих заробітків не тільки чоловіків, а і жінок дітородного віку.

Кількість дітей, народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому

шлюбів в Ужгородському районі станом на 01.01.2019 року склала 277, у тому числі 70 у міських поселеннях і 207 – відповідно у сільських відповідно. Це складає 35,8 % від усіх народжених[4, с. 46]. Виходить, що кожна третя дитина народжується поза шлюбом. Це є досить високою часткою.

Щодо шлюбності і розлучуваності в Ужгородському районі, то найбільша кількість шлюбів і розлучень за досліджуваний період були у 2007 році – 1003 і 256 відповідно (близько 25%). Потім спостерігається спад шлюбів. А відсоток розлучень зростає: протягом 2008-2009 рр. – 26-28,4%. З 2009 по 2011 кількість шлюбів зростає, а розлучень зменшується (до 7,5%). Мінімум розлучень відносно укладених шлюбів в Ужгородському районі спостерігається у 2016 - 2017 рр. (5- 6,6%), що є позитивним [1, 2, 4, 5,6, 7, 8, 9, 10].

Смертність є другим важливим показником для вивчення демографічної ситуації в районі.

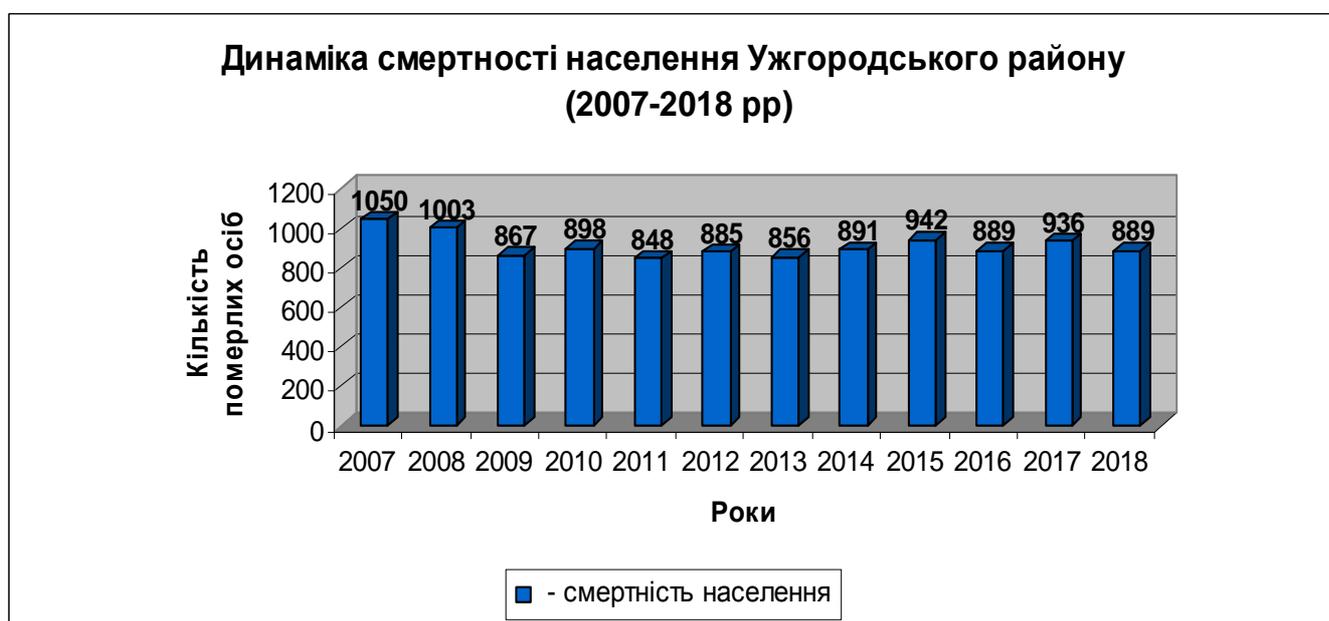

Рис. 2. Динаміка смертності в Ужгородському районі в 2007-2018 рр.
(побудовано за даними [1, 2, 3]).

Смертність населення в Ужгородському районі максимальною була в 2007 році і становила 1050 осіб. До 2009, 2011, 2013 роках спостерігалось скорочення смертності. Наступні роки спостерігаються коливання показників смертності. Але вони приблизно однакові за останні 5 років. Збільшувалась смертність у 2015 і 2017 рр. У 2018 зменшилась до 889 осіб. Основними причинами смертності за 2018 рік в Ужгородському районі були:

- хвороби системи кровообігу (758 осіб – 67%);
- новоутворення (188 ос. – 16%);
- органів травлення (91 ос. – 8%);
- зовнішні причини смертності (73 ос. – 6%);
- деяких інфекційних та паразитарних хвороб (22 ос. – 2%);
- органів дихання (13 ос. – 1%) [4, С. 48].

Рис. 3. Динаміка смертності дітей у віці до 1 року в Ужгородському районі [1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10].

Найжахливішою є смертність дітей у віці до 1 року. Хоча в місті Ужгороді умови народження і лікування немовлят є трохи кращими порівняно з іншими районними центрами області, смертність немовлят все-рівно спостерігається. Причиною є висока смертність немовлят серед населення ромської національності, яке складало 4,1% у 2001 р.

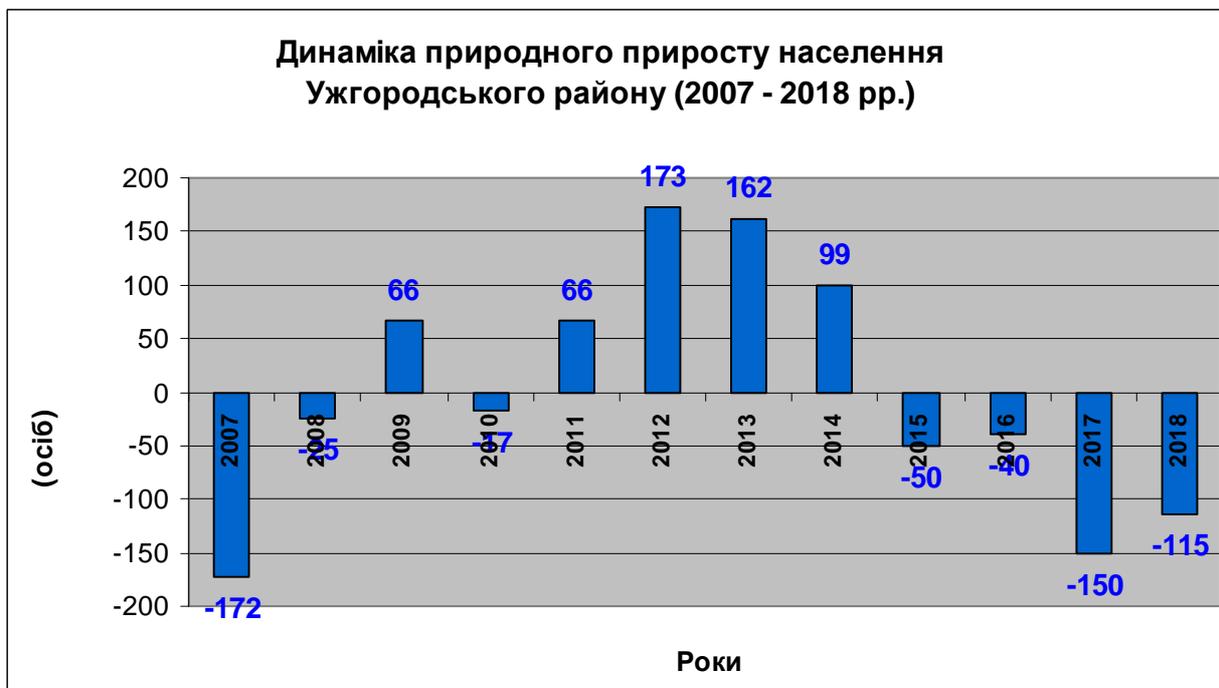

Рис. 4. Динаміка природного приросту населення Ужгородського району в період 2007-2018 рр. (побудовано за даними [1, 2, 3]).

Коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року (на 1000 народжених живими) в Ужгородському районі різко коливається протягом 2000-2018 рр. Максимальний показник спостерігався у 2005, коли коефіцієнт становив 26,3. Високими були показники у 1979 році – 18,2, 2007 р. – 18,5 і 2009 р. – 18. Найнижчі показники смертності немовлят спостерігалися у 2004 р. – 8, 2012 р. – 4,9, в період 2015-2017 рр. – 7,5 -8,6. В 2018 році коефіцієнт зріс до 12,9 проміле [1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10].

Одним з найвпливовіших факторів формування чисельності населення є його природний приріст. З рис. 5 видно, що з 2007 по 2010 роки природний приріст населення в Ужгородському районі був від'ємним. Винятком є 2009 рік, коли показник – додатний за рахунок зменшення смертності. З 2011 по 2014 роки став додатним. Максимальний рівень спостерігався у 2012 і 2013 рр. З 2015 року по 2018 спостерігається тенденція зменшення і від'ємний природний приріст населення в районі. Така ж демографічна ситуація спостерігається і у Закарпатській області у 2017-2018 роках. Причинами цього є соціально-економічна ситуація: низький рівень життя населення, низькі заробітні плати, безробіття, міграція.

Проаналізувавши демографічні показники у Ужгородському районі Закарпатської області протягом 2007-2018 років, можна сказати, що народжуваність населення в районі поступово зменшується, а смертність – зростає. Природний приріст населення в Ужгородському районі має вигляд циклу (від'ємний – додатний – від'ємний). Надіємося, що наступні роки буде покращення демографічної ситуації. Така ж негативна тенденція спостерігається і в Закарпатській області, що впливає на депопуляцію населення.

Список використаних джерел: 1. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2007 рік. — Ужгород, 2008. – С. 356-381. 2. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2008 рік. — Ужгород, 2009. – С. 342-367. 3. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/index.html>. 4. Головне управління статистики у Закарпатській області. Закарпаття у демографічному вимірі у 2018 році. Статистичний збірник, Ужгород, 2019, 87 с. 5. Головне управління статистики у Закарпатській області. Закарпаття у демографічному вимірі у 2017 році. Статистичний збірник, Ужгород, 2018, 95 с. 6. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 рік. – Ужгород, 2010. – С. 332-357. 7. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2010 рік. – Ужгород, 2011. – С. 322-347. 8. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 рік. – Ужгород, 2012. – С. 326-351. 9. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік. – Ужгород, 2014. – С. 298-325. 10. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2016 рік. – Ужгород, 2017. – С. 28-75.

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЧИСЕЛЬНОСТІ (В ПЕРІОД 2007-2019 РР.) ТА СТАТЕВО-ВІКОВИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ УЖГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Територія Ужгородського району займає площу близько 863,7 км². Щільність населення Ужгородського району становить 82,9 осіб/км² (71635 осіб/863,7 км²). Середня щільність населення Закарпаття нижча (98,3 осіб/км²) [4, С. 14]. Це пояснюється географічним положенням та сприятливими природними умовами території Ужгородського району, а саме: рельєфом, сприятливим кліматом, водозабезпеченістю, високою розораністю території та ін. Але в районі зараз спостерігаються ті ж самі тенденції щодо демографічних процесів, що і у Закарпатській області.

Розглядаючи чисельність наявного населення по районах Закарпатської області Ужгородський район займає сьому позицію. Перші позиції займають наступні райони (в тис. осіб): Тячівський (175), Виноградівський (120,8), Іршавський (100,3), Мукачівський (99,5), Хустський (95,2), і Рахівський (92,5) [4, С. 14]. Станом на 1 січня 2020 року чисельність наявного населення Ужгородського району складає 71640 осіб, постійного – 71659 осіб [3].

Рис. 1. Чисельність наявного населення Ужгородського району в період 2007-2019 рр. (побудовано за даними [1, 2, 3])

Відповідно до Рис. 1 за період з 2007 по 2019 рр. чисельність наявного населення Ужгородського району збільшилась з 67 до 71,6 тис. осіб на 4,6 тис

осіб, що є позитивним явищем. Але у 2019 році показник чисельності наявного населення залишилось незмінним.

Рис. 2. Чисельність постійного населення Ужгородського району в період 2007-2019 рр. (побудовано за даними [1, 2, 3])

З рис. 2. видно, що чисельність постійного населення Ужгородського району за період 2007-2019 років зростає з 67 до 71,7 тис. осіб.

Рис. 3. Частка сільського та міського населення Ужгородського району (побудовано за даними [4, С. 15])

Частка міського населення Ужгородського району станом на 1 січня 2019 року становила 4266 осіб (6%). До нього належить селище міського типу Середнє. Частка сільського населення переважає і складає 67388 осіб (94%) [1, С. 15]. Його складає 64 сільських населених пунктів [4, С. 13]. Утворені 4

об'єднані територіальні громади: Баранинська, Холмківська, Оноківська та Сюртівська.

Рис. 4. Статеву-вікова структура населення Ужгородського району станом на 1 січня 2019 року (побудовано за даними [4, С. 35])

З рис. 4. видно, що в Ужгородському районі чоловіче населення переважає жіноче у вікових групах до 20 років, 25-29, 35-44. У вікових категоріях 20-24, 30-34 років жінки трохи переважають над кількістю чоловіків. У вікових групах 45 і вище переважає жіноче населення. Найбільше це переважання спостерігається у віковій групі 70 років і старше (більше, як у 2 рази). Причинами є довша тривалість життя у жінок та більша смертність серед чоловіків [4, С. 35].

Рис. 5. Шлюбність і розлучуваність в Ужгородському районі (побудовано за даними [1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10])

Щодо статевого складу населення Ужгородського району, то станом на 1 січня 2019 року чисельність жінок переважала чисельність чоловіків – 37429 осіб (52%) і 34225 (48%) відповідно (на 3204 осіб або 4 %) [4, с. 16]. Це впливає на шлюбність і розлучуваність у районі.

Як бачимо з Рис. 5., найбільша кількість шлюбів і розлучень за досліджуваний період були у 2007 році – 1003 і 256 відповідно (близько 25%). Потім спостерігається спад шлюбів. А відсоток розлучень зростає: протягом 2008-2009 рр. – 26-28,4%. З 2009 по 2011 кількість шлюбів зростає, а розлучень зменшується (до 7,5%). Мінімум розлучень відносно укладених шлюбів в Ужгородському районі спостерігається у 2016 -2017 рр. (5- 6,6%). Тенденція останніх років є позитивною. Адже шлюбність і розлучуваність в свою чергу впливає на народжуваність і чисельність населення відповідно.

Відповідно до статистичних даних Головного управління статистики у Закарпатській області вікова структура населення Ужгородському району станом на 1 січня 2019 року виглядає наступним чином:

- діти (до 15 років) складає 14550 осіб (20%);
- люди похилого віку (60 років і старше) –13078 осіб (18 %).
- працездатне населення складає близько 44026 осіб (62%).

Джерело: (розраховано автором за даними [4, С. 35]).

Великою проблемою для району є міграція населення. Близькість державного кордону з Словаччиною і Угорщиною, а також соціально-економічні причини спонукають жителів району виїжджати на заробітки закордон. Це впливає на демографічну ситуацію в районі.

Проаналізувавши демографічні показники чисельності наявного і постійного населення Ужгородського району з 2007 по 2018 роки, спостерігалася тенденція поступово зростання населення, що є позитивним явищем. Щодо статево-вікового складу населення, то в Ужгородському районі переважають чоловіки у молодших вікових групах. А жінки переважають по кількості і у віці у старших вікових групах.

Список використаних джерел: 1. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2007 рік. – Ужгород, 2008. – С. 356-381. 2. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2008 рік. – Ужгород, 2009. – С. 342-367. 3. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/index.html>. 4. Головне управління статистики у Закарпатській області. Закарпаття у демографічному вимірі у 2018 році. Статистичний збірник, Ужгород, 2019, 87 с. 5. Головне управління статистики у Закарпатській області. Закарпаття у демографічному вимірі у 2017 році. Статистичний збірник, Ужгород, 2018, 95 с. 6. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 рік. – Ужгород, 2010. – С. 332-357. 7. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2010 рік. – Ужгород, 2011. – С. 322-347. 8. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 рік. – Ужгород, 2012. – С. 326-351. 9. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік. — Ужгород, 2014. – С. 298-325.

УДК 911.3

М.О. Логвинова

logvinova_mari94@ukr.net

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. Л.М. Немець

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Сучасні процеси глобалізації все більше посилюють поляризацію соціально-економічного розвитку територій у напрямку «центр-периферія», тим самим впливають на міграційну активність населення. Східна Україна протягом тривалого періоду історичного розвитку була і залишається регіоном із інтенсивними міграційними процесами. Значні природно-ресурсні можливості регіону, сприятливі природно-кліматичні умови, рівнинний рельєф, формування поселенської мережі, стрімкий розвиток господарства регіону на основі вугільної та металургійної промисловості Донбасу, стрімкий розвиток міста Харкова, який виконував промислову та адміністративну функції, забезпечили значний притік мігрантів у ХХ столітті у цей регіон.

Період постіндустріальних трансформацій на початку ХХІ століття вніс свої корективи у міграційну ситуацію регіону. По-перше, міграційні трансформації сформували нерівномірну поселенську мережу регіону, що визначається у значній диференціації щільності міського та сільського населення. По-друге, посилюється занепад та депресивність сільської місцевості, а це в свою чергу, призводить до міграцій із сільської місцевості у передмістя та міста. По-третє, кризовий стан більшості галузей важкої промисловості Східної України (переважно Донбасу) посилили соціально-економічні проблеми як у сільській місцевості, так і у містах та призвели до збільшення інтенсивності потоків внутрішньорегіональних та міжрегіональних міграцій. По-четверте, починаючи з 2014 року міграції на території Східної України почали носити масовий вимушений характер, з'явилася нова для України категорія вимушених мігрантів – внутрішньо переміщені особи (ВПО).

Мета роботи – провести аналіз особливостей міграційної ситуації на Сході України за період з 2014 по 2019 рр, виявити основні тенденції міграційних процесів у регіоні.

Розглядаючи міграційну ситуацію у Східній Україні варто зазначити, що протягом аналізованого періоду (2014-2019 рр.) з усіх областей регіону (Донецької, Луганської та Харківської) лише Харківська область має позитивний міграційний приріст населення. Місто Харків як потужне індустріальне місто в минулому та місто, що знаходиться на стадії активного

переходу до постіндустріального розвитку зараз з кожним роком «притягує» усе більше мігрантів (рис. 1).

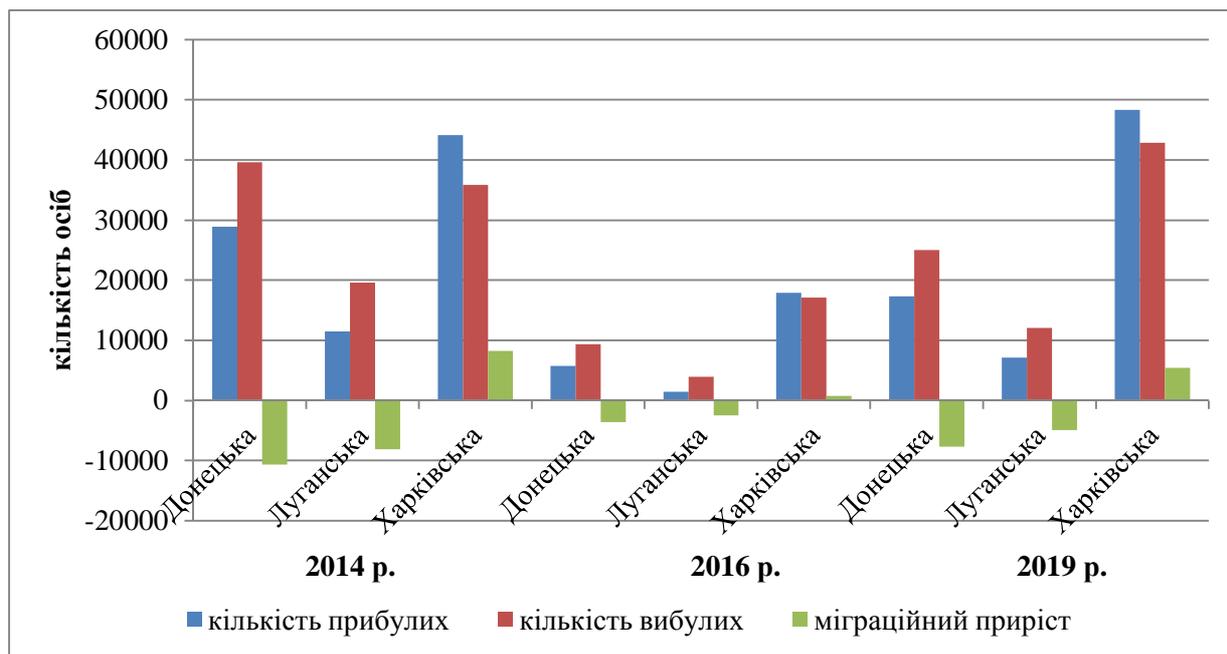

Рис. 1. Динаміка чисельності мігрантів (усі потоки міграції) у Донецькій, Луганській та Харківській областях з 2014 по 2019 рр. (побудовано автором за [1,2,3])

За підсумками 2019 року, Східна Україна прийняла 72,7 тис. осіб, із них 17304 особи прибули у Донецьку область, 7131 особа – до Луганської та 48296 осіб до Харківської області. Кількість вибулих – 79,9 тис. осіб. Із них: Донецьку область покинуло 24984 особи, Луганську – 12071 особа, Харківську – 42860 осіб. Міграційне скорочення населення у Донецькій та Луганській областях відбувається на фоні негативного природного приросту населення та обумовлене як політичними факторами (воєнні дії на Донбасі), так і соціально-економічними (занепад промисловості, падіння ВВП та загального рівня життя населення) [1,2,3].

Внутрішньорегіональна міграція населення в областях Східної України останніми роками має риси маятникової міграції: центрами тяжіння стають обласні центри, окремі міста обласного та районного значення, які розвиваються переважно за рахунок одного або декількох містоутворюючих підприємств та притягують трудових, освітніх, торговельних та інших мігрантів [4]. Такі міграції населення забезпечують соціально-економічний розвиток даних територій, а самі мігранти отримують освітні, медичні та інші послуги. Проте, дестимулятором розвитку малих та середніх міст за рахунок міграційної активності населення є відставання в розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури та якості пасажирських перевезень. Загалом у Східній Україні 40353 особи (55,4 % від кількості прибулих) є внутрішніми мігрантами. Внутрішні мігранти є найчисельнішою групою мігрантів у структурі

міграційних потоків усіх областей Східної України: Харківської – 50,6 %, Донецької – 65,1 %, Луганської – 64,9 % [1,2,3].

Аналізуючи структуру міжрегіональних міграцій варто зазначити, що лише Харківська область забезпечила позитивний міграційний приріст міжрегіональної міграції у кількості 2193 особи. Значний соціально-економічний розвиток Харківського регіону, значна кількість робочих місць, розвинута інфраструктура та вигідне географічне положення сприяє міграціям населення із сусідніх регіонів – Донецької, Луганської, Дніпропетровської, Полтавської та Сумської областей. Харків – єдине місто регіону, яке реалізовує метрополійні функції, є регіональною метрополією загальноукраїнського рівня. Вплив міста на формування потоків міжрегіональної міграції населення здійснюється через інтенсифікацію процесів економічного відтворення робочої сили, налагодження механізмів саморегуляції та самопідтримки професійної мобільності економічно активного населення, зростання можливостей для задоволення його інформаційно-комунікаційних потреб [4]. Крім того, географічне сусідство з тимчасово окупованими територіями України та розрив економічних зв'язків між суб'єктами підприємництва України й Росії у більшості сфер економічної діяльності спричинив потік вимушених внутрішніх мігрантів до Харківської області [5].

Донецька та Луганська області забезпечують значне скорочення обсягів міжрегіональної міграції. Зокрема, з інших областей України до Донецької області прибуло 5249 осіб, вибуло – 13136 осіб. Така ж ситуація спостерігається у Луганській області: 2106 осіб прибулих та 7027 осіб вибулих забезпечили міграційне скорочення населення у кількості 4921 особи. Такі цифри свідчать про те, що Донецька та Луганська області є непривабливими для мігрантів.

Обсяги міждержавних мігрантів у регіоні є незначними. Усі області регіону, окрім Луганської, мають позитивний приріст міждержавних мігрантів. У 2019 році через міграцію за кордон населення Луганської області скоротилось на 31 особу, водночас у Донецькій та Харківській областях спостерігався позитивний приріст міждержавної міграції у кількості 159 та 3053 осіб відповідно [1,2,3].

За підсумками 2019 року усі області регіону забезпечили позитивний міграційний приріст населення із тимчасово окупованої території Автономної республіки Крим та міста Севастополь.

Отже, на основі аналізу показників внутрішньорегіональної, міжрегіональної, міждержавної та міграції з тимчасово окупованих територій України, можна виділити наступні тенденції міграційної ситуації на Сході України: значне переважання внутрішньої міграції над зовнішньою в усіх адміністративно-територіальних одиницях Східної України; внутрішньорегіональні міграційні потоки у межах Східної України направлені, переважно у Харківську область, а центром тяжіння населення є місто Харків; позитивний міграційний приріст, який дещо переважає за природне скорочення у новому адміністративному центрі Донецької області – місті Краматорськ; значні маятникові міграції із сільських та приміських районів у напрямку до обласного центру, міст обласного підпорядкування та районних центрів;

численний відтік населення та втрата міграційної привабливості індустріальними центрами Донецької та Луганської областей; вимушений характер міграцій із 2014 року у зв'язку із тимчасовою окупацією територій Донецької та Луганської областей.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Донецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donetskstat.gov.ua>. 2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lg.ukrstat.gov.ua>. 3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua>. 4. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2018. – 396 с. 5. Niemets L. Migration Challenges of the 21st Century: The Experience of Ukraine / L. Niemets, N. Husieva, O. Suptelo, K. Sehida, P. Kobylin, L. Kliuchko // The International Business Information Management Conference (32nd IBIMA) (Seville, Spain, 15-16 November, 2018), – 2018. – 328-337.

УДК 911.3

Л.Б. Сікорська

linysia911@ukr.net

*Науковий керівник – д. геогр. н., проф. Г.П. Підгрушній
Інститут Географії НАН України, м. Київ*

УРБАНОНІМИ МАРІУПОЛЯ ЯК МАРКЕРИ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Тривале входження значної частини території України до складу Російської імперії та СРСР залишило свій відбиток у просторі багатьох міст і територій. Чи не найяскравіше це проявляється саме в урбанонімах – назвах вулиць, а також пам'ятниках, муралах та інших невербальних елементах міського простору у промислових містах. Вони можуть не лише відображати, а і формувати певну ідентичність мешканців міст. Дане дослідження покликане наочно показати артикуляцію ідентичності шляхом аналізу урбанонімів на прикладі міста Маріуполь [1,2].

Для дослідження було проведено типізацію назв вулиць (урбанонімів) за походженням назви (етимологією). Найявністю промислових підприємств та віддаленість від них, близькість значимих географічних об'єктів (моря/річок), особливості локальних ландшафтів та протікання процесів заселення окремих територій в місті виявились визначальними для назв урбанонімів. Було виділено наступні їх типи: 1) промисловий; 2) професійний; 3) мілітаристичний; 4) географічний, серед яких - географічний український, географічний Донбаський та географічний Приазовський; 4) ландшафтний; 5) локальний (вернакулярний); 6) історичний; 7) етнічний; 8) місцевий патріотичний (видатні діячі); 9) радянський патріотичний (комуністичний); 10) український патріотичний; 11) російський патріотичний; 12) космополітичний;

13) нейтральний. Також було проаналізовано характер перейменувань вулиць (до якого типу урбанонімів перейшли) та центр-периферійність окремих типів урбанонімів всередині кожного адміністративного району [1,2].

Просторові трансформації міста Маріуполь особливо інтенсивно протікали в другій половині XIX ст. та у повоєнний період XX ст. Важливо відзначити, що чільне місце в цих процесах займала індустріалізація, адже вона не просто формувала спеціалізацію Маріуполя як великого промислового і транспортного центру, а й сприяла активним процесам міграції та оселенню в місті різних верств населення з різними цінностями [4].

Новим етапом просторових трансформацій стало здобуття Україною незалежності в 1991 році, коли були повернуті історичні назви найстарішим центральним вулицям міста: Харлампіївська, Миколаївська, Грецька, Торгова, Євпаторійська та іншим. Періодом активізації уваги до української національної ідентичності в Маріуполі стали події після 2014 року, що спонукало переглянути наявні географічні/адміністративні назви в просторі міста. Відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» з 2016 року в місті було перейменовано більше 50 вулиць та об'єктів. Цікавим є факт, що найчастіше при перейменуванні вулиць обирали доволі нейтральні назви (наприклад, «рослини»), а також релігійні (вул. Благовіщенська, вул. Вознесенська, вул. Різдва тощо). В місті присутні вулиці, названі на честь учасників російсько-української війни, вихідців із Маріуполя [3,4].

Сучасний адміністративно-територіальний устрій міста включає чотири райони, кожен з яких має свої особливості виникнення та розвитку. Саме тому специфіка урбанонімів цих районів дуже відрізняється.

Центральний район (до 2016 року - Жовтневий). Особливе місце в районі займають три типи урбанонімів - історичний, локальний (вернакулярний) та місцевий патріотичний, оскільки саме тут знаходиться адміністративний центр та найстаріші квартали міста. Міські управлінці відновили історичні назви більшості центральних вулиць ще в 1991 році. Локальний тип урбанонімів включає вулиці, які перейняли назву від історично сформованих районів, в яких вони розміщені - вул. Карасівська (Карасівка), вул. Верхні Аджахи (Аджахи), вул. Правобережна (Правий Берег) тощо. Вулиці центральної частини також названі на честь видатних мешканців та уродженців міста - художника А. Куїнджі, архітектора В. Нільсена, льотчика Г. Бахчиванджи та ін. Щодо українського патріотичного типу урбанонімів (сюди включено назви вулиць на честь українських письменників, громадських діячів, військових) - більшість з них розташовані в напівпериферії (вулиці Франка, Котляревського, Коцюбинського - Новоселівка) та периферії адміністративного району (вул. Грушевського та Пилипа Орлика - ж/м Західний), виняток - вулиці Шевченка та Хмельницького. Урбаноніми російського типу включають вулиці, в більшості названі на честь військових та громадських діячів Російської імперії. Переважно вони розташовані в напівпериферійній частині Центрального району. Те ж саме стосується радянського типу урбанонімів, до яких віднесено

вулиці, назви яких не підпадають під дію Закону «про декомунізацію». Важливо відмітити також те, що нові вулиці, розташовані зараз в дачних масивах в основному мають нейтральні назви - вул. Волошкава, вул. Вишнева, вул. Пшенична, вул. Дружби тощо. Найбільш «центральною» вулицею нейтрального типу є проспект Миру (до 2016 року - проспект Леніна) [4,5].

Приморський район. Найбільша кількість вулиць відноситься до географічного та локального (вернакулярного) типів урбанонімів. Серед географічного типу переважають вулиці, названі в честь річок, морів та морських портів (вул. Іртиська, пров. Єнісейський, пров. Каспійський, вул. Ялтинська, пров. Чорноморський тощо). Локальний тип урбанонімів має місце в районі старих освоєних територій Слобідки і Гавані (вул. Перша Слободка, вул. Гаванна, вул. Морська, вул. Домахи та ін.). В припортовій частині району також багато урбанонімів російського типу (військові діячі флоту Російської імперії): вул. Капітана Колбасьєва, вул. Сусаніна, вул. Грибоедова, просп. Нахімова, просп. Луніна та ін. Український тип урбанонімів найменш чисельний серед усіх інших, виключення - географічний український тип, коли назви вулиць походять від назв міст України - вул. Сумська, вул. Севастопольська, вул. Одеська, вул. Львівська тощо [4,5].

Кальміуський район (до 2016 року - Іллічівський). Урбаноніми даного району найбільше пов'язані із індустріальною спеціалізацією міста та радянським насліддям. Тут розташовуються одні з найбільших і найстаріших промислових підприємств міста - Маріупольський металургійний комбінат Ілліча, концерн «Азовмаш», підприємство «Азовбудматеріали», підприємства харчової галузі. Промислові урбаноніми поширені в найближче розташованих до підприємств житлових масивах; та і самі житлові масиви були свого часу побудовані для потреб працівників даних підприємств. Яскравим свідченням індустріальної спеціалізації міста є вулиці Машінобудівна, Мартенівська, Новотрубна, проспекти Металургів та Нікопольський, провулки Шлаковий, Прокатний, Доменний, Металургійний та інші. Серед урбанонімів місцевого патріотичного типу в Кальміуському районі також переважають вулиці, названі на честь відомих працівників заводу «Ілліча»: вул. М. Мазая, вул. Гонди, вул. Пузирьова, вул. Лута тощо. Присутня також значна кількість урбанонімів радянського та російського типу (переважно вулиці на честь науковців, металургів). Український тип урбанонімів небагаточисельний, розташовані такі вулиці переважно у периферійних частинах району [4,5].

Лівобережний район (до 2016 року - Орджонікідзевський). В даному районі розташовується два великих промислових підприємства - «Азовсталь» та «Макрохім», що в свою чергу також відобразилось у наявності промислового та місцевого патріотичного типів урбанонімів: вул. Азовстальська, вул. Індустріальна, вул. Стахановська та інші. Важливо відмітити, що місцевий патріотичний тип включає переважно вулиці, названі на честь «червоних директорів» - керівників заводу «Азовсталь», або учасників виробничого процесу - вул. Лепорського, вул. Шепотинника, вул. Гугеля, вул. Ломізова тощо. Доволі чисельними в районі є також російський та радянський тип урбанонімів (вулиці на честь письменників, науковців, промисловців).

«Центральною» вулицею радянського типу є просп. Перемоги, що простягається із заходу на схід через весь район. Український тип урбанонімів в даному районі зустрічається як у центральній (вул. Українського козацтва), так і в периферійних частинах (просп. Захисників України, вул. Київська - ж/м «Східний»; вул. Довженка, вул. Саксаганського, вул. Панаса Мирного та ін.) [4,5].

В цілому, можна відмітити певні особливості поширення урбанонімів у м. Маріуполь: 1) домінування промислового типу урбанонімів в районах розташування промислових підприємств; 2) приморське розташування міста і його транспортна значимість сприяли поширенню і закріпленню назв урбанонімів, «пов'язаних з морем», в тому числі російського типу (вулиці в честь військових діячів доби Російської імперії); 3) «центричність» історичних, локальних (вернакулярних) та місцевих патріотичних типів урбанонімів; 4) незначна питома вага урбанонімів українського патріотичного типу і їх переважна периферійність; 5) велика кількість урбанонімів нейтрального типу, особливо при створенні нових вулиць та перейменуванні спірних і таких, що підпадають під дію Закону «про декомунізацію»; 6) ландшафтний тип урбанонімів найбільш помітний в житлових масивах поблизу річок Кальчик і Кальміус; 7) урбаноніми етнічного типу небагаточисельні, в основному пов'язані із грецьким населенням, яке в силу історичних обставин значно асимілювалось.

Як бачимо, увага до радянського та імперського насліддя сьогодні є важливим маркером індустріальної радянської ідентичності, а ностальгія за періодом економічного піднесення проявляється у великій кількості урбанонімів відповідних типів, а також незначній заміні їх на урбаноніми українського типу, надаючи перевагу нейтральним назвам.

Список використаних джерел: 1. Гнатюк О. Урбаноніми міст України як маркер територіальної ідентичності населення / О. Гнатюк // Часопис соціально-економічної географії. – 2013. – Вип. 15. – С. 144-147. 2. Долинська М.Л. До питання методики класифікації урбанонімів як історичного джерела [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/uahistory/article/view/10732/10797> 3. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> 4. Офіційний сайт міської ради міста Маріуполь [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mariupolrada.gov.ua> 5. Google Maps [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com/maps/>

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРОСТОРОВЕ ЗОНУВАННЯ «НОВИХ МІСТ»

Міський простір, як складова географічного простору, є досить складною та ієрархічною системою, розвиток та функціонування якої залежить від взаємодії безлічі окремих факторів. Головним чином ці фактори можливо об'єднати в такі категорії: соціум та його діяльність (економіка, індустрія, культура та інше); зовнішнє середовище (географічні умови виникнення та розвитку міста); час (історичні умови та перспективи розвитку).

Від часу свого виникнення цивілізація локалізувалась у певних населених пунктах, що функціонували відповідно до потреб суспільства, сучасні міста не є винятком. Більшість великих міст є багатофункціональними, тобто такими, що поєднують в собі виконання багатьох функцій – від адміністративної та економічної до культурної та туристично-оздоровчої. Розвиток функцій міста залежить від потреб суспільства та наявних можливостей розвитку міста. З часом існування кількість виконуваних містом функцій змінюється, а від рівня розвитку суспільства та економіки залежить кількісна складова цих змін. Е. Лефер та М. Фуко в своїх роботах розглядають простір, зокрема міський, суспільний продукт та результат дії економічної системи та способів виробництва [3].

Трансформаційні процеси постіндустріального суспільства стимулювали розвиток міст як осередків постіндустрії. Якщо в період індустріалізації саме промислові підприємства були містоутворюючими чинниками, то в постіндустріальну епоху не можливо виділити один містоутворюючий чинник, тим більше назвати ним індустрію.

Найбільших трансформацій у період становлення «нових» постіндустріальних міст зазнає саме міський простір. Для епохи постіндустріалізму характерним є поглиблення наукового знання для потреб індустрії, що веде до високих технологій виробництва, екологічності та підвищення прибутку. Провідну роль у «нових» містах також відіграють неіндустріальні сфери діяльності, які також є високоефективними. Неоліберальна міська політика в умовах постіндустріального переходу призвела до нехтування класичними моделями та теоріями містобудування та до розвитку міського простору методом локальних проектів, для задоволення потреб тих чи інших груп населення чи галузей економіки [3].

Разом з тим збільшується значення «третього» місця (публічних просторів). «Першим» місцем виступає дім, «другим» – робота. Цих двох destinations було достатньо в період панування індустрії, головно ціллю даного періоду було максимальне економічне освоєння території та наявних ресурсів,

до числа яких було віднесено і людський капітал. Сучасна світоглядна постіндустріальна концепція значну роль віддає саме суспільству та його потребам, які можуть бути задоволені саме за рахунок розвитку публічних просторів [4].

Іншою сучасною тенденцією функціонально-просторового зонування міст є його *невпинний тривимірний ріст та розширення не лише в горизонтальній, а й у вертикальній площині (третя координата розвитку міста, на думку автора, це час)*. Збільшення площ багатоповерхової забудови та формування феномену «підземного міста» призводить до ускладнення та накопичення виконуваних містом та його окремими територіями функцій. Складність опису сучасного міста в рамках моделей територіальної структури міст полягає саме в темпах та напрямках його розвитку. Стає досить складно знайти територію в місті, яка б була монофункціональною. Наприклад, житлові будинки в селітебельних зонах міст поєднують функцію розміщення населення з рядом економічних, соціальних та культурних функцій. Все це, в свою чергу, перешкоджає проведенню планування міської території та веденню міської політики [1, 2].

Розглядаючи місто з точки зору концепції територіальної структури міста, для сучасних міських населених пунктів, що мають значну площу, кількість населення та капітал, складно застосовувати будь-яку з існуючих моделей територіальної структури міста. Адже майже не можливо виділити монофункціональну територію. Концентрична (Е. Барджес) та секторальна моделі (Х. Хойт) притаманні містам, що мають давню історію, проте не перейшли до періоду постіндустріальних трансформацій. Головну роль віддають діловому центру міста, розташовуючи його в центральній зоні населеного пункту [1].

Натомість в «нових» містах, роль ділового центру нівелюється та зводиться до виконання адміністративних функцій. За рахунок цього в містах формується так звані ділові центри другого рівня, а головний центр піддається впливу депопуляції. Населення міста постійно проживає за межами його центру, на що впливають такі причини [3, 4]:

- дорозвизна житла;
- перенесення робочих місць та ряду об'єктів інфраструктури з центру міста;
- формування в центрі міста адміністративного та культурного ареалу, які порушують систему інфраструктури (стрімкий розвиток публічних просторів (парки, сквери, заклади громадського харчування); обмеження транспортної системи (платний в'їзд до центру міста)).

Існуючі генеральні плани міст України розроблені на засадах індустріального розвитку та мають чіткі межі виділення функціональних зон, таких як: селітебельна, промислово-складська, ландшафтно-рекреаційна, зона загальноміського центру. Сучасні генеральні плани міст України є гібридами моделей секторальної та багатоядерної (Ч. Харріс, Е. Ульман) структури міст, причиною чого є трансформаційні процеси переходу від індустріального до

постіндустріального етапів розвитку. В таких містах поєднується принцип централізації простору та фрагментарного розвитку різних функціональних зон.

Отже, складність економічно-соціального розвитку міст, в першу чергу впливає на трансформації міської структури. Функціонально-просторове зонування залежить від: економічної системи; рівні розвитку економіки; потреб суспільства та міської політики. «Міський дизайн» ускладнюється, збільшується динаміка розвитку міської системи, ріст міста переходить в вертикальну площину, при чому витісняючи населення за межі центру міста. Міський простір ускладнює виконувани ним функції, розширюючи можливості розвитку публічного простору [2].

Список використаних джерел. 1. Геоурбаністика : навч. посіб. / О.Л. Дронова. – К. : Видавничополіграфічний центр "Київський університет", 2014. – 419 с. 2. Гусева Н.В., Суптело О.С. Особенности функционально-пространственной организации глобальных городов Восточно-Европейского региона. // Магіл'єўскі мерыдыян. Навуковы часопіс. – Том 18, выпуск 1–2 (41–42)/2018. – С. 58-65. 3. Изменения городского пространства в Украине / Под ред. Л.Г. Руденко. – К.: Реферат, 2013. – 160 с. 4. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. – 438 с.

СЕКЦІЯ 4. РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

UDC 911.3

A. Khuskivadze¹, G. Mosidze², I. Javakhishvili³

¹Acho.khuskivadze@gmail.com

^{1, 2, 3}Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia, Tbilisi

THE RESULTS AND TRANSDISCIPLINARY RESEARCH PECULIARITIES OF TOURISM POTENTIAL OF ADMINISTRATIVE DISTRICT (EXAMPLE OF ZESTAFONI MUNICIPALITY, GEORGIA)

Abstract. In recent years tourism has become the fastest growing direction and one of the leading spheres in economics, every year has been increasing of tourist flow and requirements. Most of the world known resources of resorts are in Georgia. Moreover, if we take into account, that this resources are presented such as in a little country, we can consider Georgia as an unique country in the world. The features of natural environment of natural environment, which are distinguished by their uniqueness and attractiveness, have become popular among the new directions of tourism (see fig.1). (Khomeriki G. Tourizm, 2008, P. 137).

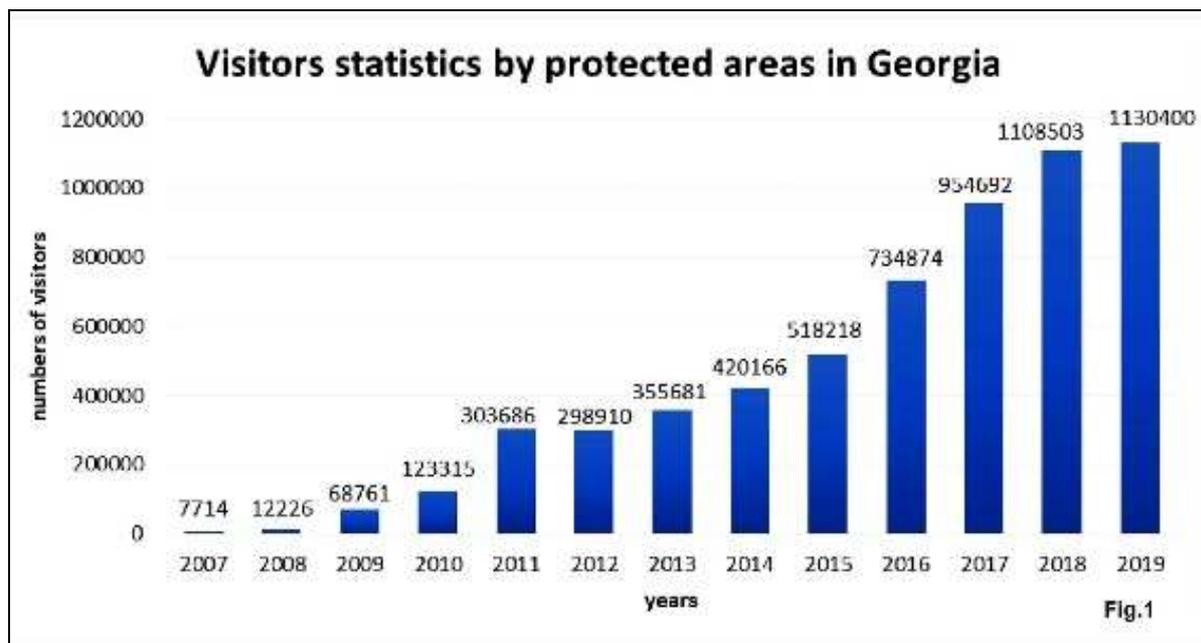

Fig. 1. Visitors statistics by protected areas in Georgia

In the article is examined The results and transdisciplinary research peculiarities of tourism potential of administrative district in the Zestaphony municipality. The master thesis deals with the natural components of Zestaphoni Municipality, the study and planning of which will contribute to the development of tourism in this mountainous region.

Key-words: natural environment, route planning, spatial organization of tourism, ethno-cultural objects, components of nature.

Preface. Zestaphoni Municipality is located on Colchis plain and Imeretian Heights in the west Georgia. The area - 423,70 km². administrative capital – Zestaphoni. The Region consists of 18 administrative units.

The survey area is in a humid, subtropical zone, with mildly cold winter and hot dry summer. The average temperature is 24C. The average height - 90-200 m. basic hydrography network of municipality is rv.Yvirila, rv.Dzirula.

There are different types of landscape: oaks on podcolic soils, the middle mountain zone with beeches, hilly foothill with yellow soils. (Georgian Soviet Encyclopedia).

The municipality is relatively less popular with tourists. Here you get mainly one-day tourist routes, the network of which includes Shorapani Castle, area studies museum, and Tabakini Monastery (Georgian travel guide.com). The present work will introduce us to some important factors in the development of the territory of the object of our research: less-known natural, historical, cultural attractions. In the case of developing the latter the improvement of the socio-economical conditions will be inevitable.

Main aims of the research. The main aim of this research is complex and complete assessment of the touristic-recreational resources (agrarian, medical, gastronomic, adventure, historico-cultural, etc) of Zestaphoni Municipality. Such assessment will allow us to determine the areas of tourist centres (resource aggregations), which will be given the status of top-priority sites during spatial planning and development.

The research aim involves: Analysis of the international experience of utilizing natural and historico-cultural potential in tourism; Revealing, studying and assessing of natural values; Revealing, studying and assessing of the historico-cultural values; spatial planning of the tourism industry of Zestaphoni Municipality.

It is noteworthy that no similar geography-based research of Zestaphoni Municipality has ever been conducted before whose purpose would be sustainable tourism development. In the course of the project revealed will be the potential of touristic-recreational resources, and, based on international experience, determined will be scenarios of its development.

The methods of research. The methodology of this research is based on the geographical analysis and synthesis, the European experience of landscape planning, the concept of central places theory and the analysis of statistic data. The research was carried out in field as well as chamber conditions. Apart from the abovementioned methods we use those of cartographic, geo-informatic and sociological research, specifically: Geographical analysis and synthesis; principles and methodology of landscape planning; Historical and ethnocultural analysis; Socio-ecological and special survey of the population; Geo-informative systems (ArcGis);

Nowadays transdisciplinary approach to the research of sustainable development of tourism is becoming more and more applicable. The essence of the concept of transdisciplinarity is exactly interconnecting theoretical knowledge and practical

activity. Its aim is, with a view to achieving a desirable result, to integrate academic knowledge and empirical experience in one system and work out a new vision (Khelashvili, 2017, p. 132-133).

Fig. 2. The tourist routes of Zestaphoni municipality

Results. On the territory of the municipality the elements of natural environment not involved in tourism include: mineral waters, geographical features (waterfalls, natural and artificial groves, rivers, lakes, etc), new vision points, etc. With a view to revealing the diversity of the landscapes, focus has been placed on the riverside and middle altitude ecosystems, riverside terraces, the geography of settlements and historico-ethnographic sites. In the course of the research of historico-cultural and ethnographic sites, the focus of attention has become ancient church-monasteries, castles, cultural traditions (tannour bakery, winemaking, music festivals), etc. According to the results of the field research, during the touristic-recreational planning of the municipal territory the following focuses became distinct: adventure tourism, medical tourism, gastro-tourism and safari tourism.

The Samtsvera Waterfall (adventure tourism) the location is one of the main sites of recreation for the locals in summer, although it is less popular with foreign visitors. Coordinates: lat 42009'58" N and long 43003'00" E. The site is located 15 kms from Zestaphoni. Within the research in spatial planning of the routes of the municipality the Samtsvera Waterfall features as an area of adventure tourism.

The Vaknari Mountain (adventure tourism) is located on the territory of Kvaliti village 540 m a.s.l. The landscape diversity (chestnut, fir and hornbeam groves) and that of the geography can be linked to the viewpoints, making this picturesque site one of the destinations of the central route of the municipality.

Fig. 3. The Samtsvera Waterfall and Vankari Mountain

Boslevi and Kvaliti villages (medical tourism) In the course of the research we obtained information about the existence of medicinal springs in the abovementioned villages. According to the locals, these springs are ideal for treating rheumatic diseases. Moreover, the study by the Institute of Spa Medicine and Physiotherapy of Georgia has established Kvaliti village as balneological resort (Elizbar Elizbarashvili. 2017).

The river Dzirula (safari tourism) In touristic-recreational terms the river Dzirula should be considered advantageous for safari tourism development. The fact that the river is rich in such fish as herring, bullhead, mursa, and khramulya, allows for competitions in spin fishing to be held. The Tseva-Shroshi section is expected to be the main attraction area.

Conclusion. Thus, based on the conducted research we can conclude, that:

- There are some problems in the Zestaphony municipality: there doesn't exist tour packages, low knowledge of the city, poor statistical information about the tourism, few numbers of entertainment objects.

- Objects that may become attractive for tourists, haven't been studied yet although, tourism strategy of Zestaphony municipality may be based on the results of our research, because the development of tourism sphere is compatible with scientific theories – tourism can truly become a key factor in the economic development of a specific small region, better providing the employment of local population, allowing the increase of household incomes, contribute to their social activeness, and the preservation of the sustainable natural environment. In the course of the research a tourist brochure of the municipality has been generated and is being published. It contains general geographic information, attractions and the tourist routes made up by us.

Bibliography: 1. G., K. (2008). *Tourism*. Tbilisi: Technical University. 2. N., E. (2015). *GEO ECOLOGICAL FUNCTIONS OF GEORGIA'S LANDSCAPES AND ACTUAL PROBLEMS*. Tbilisi. 3. N., E. (2016). *Fundamentals Of Applied Geography*. Tbilisi. 4. Z., S. (2009). *Physical Geography*. Tbilisi: TSU. 5. <https://argotv.ge/?p=http://zestafoni.ge/gzamkvlevi/istoriuli-dzeglebi.html12373>. 6. <http://zestafoni.ge/gzamkvlevi/istoriuli-dzeglebi.html> 7. <https://shuakvaliti.blogspot.com/>

РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В ГОРНЫХ РЕГИОНАХ АЗЕРБАЙДЖАНА

Туризм оказывает большое влияние на социально-экономическую инфраструктуру регионов и такие важнейшие отрасли экономики, как транспорт и связь, сельское хозяйство, строительство, производство товаров народного потребления и другие, т.е. выступает катализатором экономического развития. Это связано с тем, что современная туристская индустрия предоставляет большой объем услуг, потребляемых туристами в ходе заграничного путешествия [1, с. 51].

Наряду с удовлетворением рекреационных потребностей населения и обеспечением притока в страну иностранной валюты от обслуживания иностранных посетителей, она способствует хозяйственному освоению менее развитых районов, вовлекает в хозяйственный оборот неиспользованные другими отраслями природные ресурсы, влияет на развитие инфраструктуры и способствует росту занятости местного населения [2].

Роль туризма в Азербайджане, не смотря на то, что является новой отраслью хозяйства, растет. В Азербайджане по видам экономической деятельности занятого населения от общей численности 4,0 млн. чел. в 2005 г. на долю размещения туристов и общественного питания приходилось 25,1 тыс. чел. (или 0,6%), а в 2018 г. эти показатели соответственно составляли 4,9 млн. чел. и 78,2 тыс. чел. (или 1,6%) [3, с. 87-88]. Если по видам экономической деятельности число работников по найму в 2005 г. составляло 1,3 млн. чел., из них на долю размещения туристов и общественного питания приходилось 13,4 тыс. чел. (или 1,0%), то в 2018 г. эти показатели составляли 1,6 млн. чел. и 23,4 тыс. чел. (или 1,5%) [3, с. 92-93].

Из организованных в Азербайджане маршрутов – Баку и окрестности, Северный, Северо-Западный, Южный, Западный, Нахичевань, Карабах, только Северный и Северо-Западный охватывают горные территории. Северный маршрут проходит по территории следующих административных районов: Хызы, Сиазань, Шабран, Губа, Хачмаз и Гусар. Северный маршрут протянулся от прибрежной зоны Каспийского моря до горных территорий. На пути этого маршрута встречаются останки древнего города Шабран, Гильгильчайское оборонительное укрепление, село Хиналыг, курорт Галаалты, Шахдагский Туристско-Спортивный Комплекс, Алтыгаджский и Шахдагский Национальные Парки.

Северо-Западный маршрут охватывает территории административных районов: Гобустан, Шамахи, Исмаиллы, Габала, Огуз, Шеки, Гах, Загатала, Балакан. На пути этого маршрута встречаются Бабадагское место

паломничества, село Лагич (изготовление холодного оружия и медной утвари), село Басгал (изделия из шелка), а так же Шамахинский район, известный своими знаменитостями – Сеид Азим Ширвани, Имаддедин Насими, Мирза Алекбер Сабир, Гаджи Зейналабдин Ширвани, Магомед Ширвани, Азим Азимзаде, Аббас Сахат, Гемеди Ширвани, Фелеки Ширвани, исторические памятники древних государств – Кавказской Албании и Ширваншахов, Шекинского ханства, леса, средний возраст, которых достигает 500 лет, минеральные и термальные источники, реки, редкие виды растений и животных, этнические группы (русские, авары, лезгины, цахуры, татары, ингилойцы), которые занимаются резьбой по дереву и металлу, ковроткачеством, приготовлением вин в домашних условиях и т.д.

Транспортная недоступность горных регионов затрудняет связь со столичными туроператорами. Связь с туроператорами даст возможность туристам закупать продукты в горных деревнях, а не транспортировать их из Баку. Наряду с Баку, в таких городах как Гянджа, Нахичевань, Ленкоран, Загатала, Евлах, Белакан и Габала расположены аэропорты. Главные автомобильные маршруты Баку-Газах (493 км), Баку-Ялама (185 км) и Баку-Астара (312 км), а также от них ответвленные дороги Евлах-Белакан, Баку-Шамахи-Кюрдемир, Евлах-Агджебеди-Бахрамтепе играют большую роль в решении проблем транспортной недоступности территории.

До недавнего времени для посещения Азербайджана необходимо было получить специальное разрешение и эти бюрократические формальности отталкивали туристов. С 15 марта 2013 г. внедрена электронная туристическая виза для иностранных туристов, въезжающих в Азербайджан. Для оформления визы с иностранных туристов, въезжающих в Азербайджан взимается госплата в сумме: виза на один визит 35 Евро, за многократную визу 35 Евро, за транзитную визу 20 Евро.

Туристы въезжающие в Азербайджан имеют право получать электронную визу с участием туристических компаний. Указом (№247 от 29 июня 2015 г.) Кабинета Министров Азербайджанской Республики «Правила по аккредитации туристических компаний, существующих в Азербайджанской Республике для получения права на визу» число туристических компаний, успешно прошедших аккредитацию 44. Туристические компании заполняют электронные заявления-анкеты, выставленные в интернет информационных ресурсах исполнительных властей и добавляют сканированную копию документов. Просмотр документов длится максимум 10 дней после поступления, а затем оформляется виза и отправляется на электронный адрес туристической компании. При отказе выдачи визы дают соответствующую информацию.

После внедрения электронной визы число туристов приезжающих в Азербайджан заметно выросло. Одной из главных целей нашей республики является создание возможности оформления электронной визы не только в аэропортах, а также во всех пограничных контрольно-пропускных пунктах. Доля туристов, прибывших из стран в режиме без визы в Азербайджан, около 70%.

Для обеспечения национальной безопасности условия выдачи визы в Азербайджане очень жесткие, по сравнению с другими странами. Указ (№923 от 1 июня 2016 г.) Президента Азербайджанской Республики, «Облегчение процедуры выдачи электронной визы» и «Создание упрощенной системы визы», облегчил процесс выдачи электронных виз.

По статистическим данным за 2018 год туризм давал более 4,3% ВВП, а общая занятость в индустрии туризма составляла 53 тыс. чел. [4, с. 19]. Азербайджан систематически укрепляет свою позицию на туристическом рынке. Это приводит к постоянному увеличению количества ее посетителей. В 2018 году количество иностранных туристов составило 2,8 млн. Среди приезжающих в 2018 году больше всего было граждан России – 880 тыс., Грузии – 610 тыс., Турции – 291 тыс., Ирана – 241 тыс., ОАЭ – 94 тыс., Саудовской Аравии – 73 тыс., Ирака – 67 тыс., Украины – 58 тыс., Пакистана – 41 тыс., Израиля – 40 тыс., Казахстана – 37 тыс. [4, с. 24-25].

Для перспективной развития туризма в горных регионах Азербайджана нужно соблюдать нижеуказанные меры:

- в горных регионах наличие многочисленных исторических памятников способствуют развитие историко-культурного вида туризма; минеральные и термальные источники - лечебно-оздоровительного туризма, национальные парки и государственные природные заповедники - экотуризма, проведения разных фестивалей и мероприятий событийного туризма и т.д.;
- сосредоточение почти всех туристских предприятий в городе Баку, малое число туристическо-информационных центров, малочисленность лиц свободно владеющая иностранными языками в большинстве регионах являются слабыми сторонами туристического сектора в Азербайджане;
- из-за сосредоточение опытной рабочей силы в городе Баку и для обеспечение профессиональными и квалифицированными кадрами туристские предприятия в регионах, необходимо организовать курсы гостеприимства и гид-путеводителя в горных регионах;
- проблемы транспорта препятствуют развитию туризма в горных регионах. Для этого необходимо организовать ежедневные автобусные маршруты из Баку в горные регионы, открыть авиарейсы, как местного, так и международного значения.

Список использованных источников: 1. Кружалин В.И., Мироненко Н.С., Зигерн-Корн Н.В., Шабалина Н.В. География туризма. / В.И. Кружалин, Н.С. Мироненко, Н.В. Зигерн-Корн, Н.В. Шабалина. – Москва: Федеральное агентство по туризму, 2014. – 336 с. 2. Морозов В.А. Взаимодействие туризма со смежными отраслями национальной экономики. / В.А. Морозов. – Москва: ТЕИС, 2004. – 199 с. 3. Статистические показатели Азербайджанской Республики / Государственный Статистический Комитет. – Баку: 2019. – 782 с. 4. Туризм в Азербайджане / Государственный Статистический Комитет. – Баку: 2019. – 100 С.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЖАЙЛОО-ТУРИЗМУ НА ТЕРЕНАХ ГУЦУЛЬЩИНИ

В умовах сучасності, коли глобалізація все більше наступає на етнічну складову культури [9], поступово знищуючи її, одним із способів збереження етнічних особливостей країн є розвиток джайлоо-туризму. Джайлоо-туризм являє собою пізнання суб'єктом (або суб'єктами), якими виступають туристи, традиційної культури свого чи іншого народу шляхом «занурення» у неї, себто життя туриста деякий час в атмосфері народних традиції, частіше за все у сільській місцевості (що поєднує його з сільським та асиміляційним туризмом [6, 8, 10]). Джайлоо-туризм може також розглядатися як синонім дауншифтінг-туризму [10] та може виступати як спосіб здійснення ностальгічного туризму. В роботі досліджено проблеми та перспективи розвитку цього виду туризму на Гуцульщині.

Перш за все, розглянемо передумови розвитку джайлоо-туризму на Гуцульщині. Гуцульщина являє собою мальовничий куточок України, в якому розвинулася автентична культура гірських українців – гуцулів [1, 7]. За своїм походження гуцули можуть бути, як вважає Б. Кобилянський, нащадками східнослов'янського племені уличів, від яких і утворилася назва гуцул [4]. Особливістю їх культури вважається гуцульський діалектизм, народні магичні вірування, ремесла, шаманство (мольфарство) та провідне місце вівчарства в житті гуцулів. В аспекті історичних подій ХХ ст. формується потреба у здійсненні ностальгічного туризму гуцулами, які були вимушені мігрувати до США. Але й для українців, що не є гуцулами, подорожі до гуцульських сіл є можливістю для кращого розуміння своєї багатовекторної культури – для рівнинних українців це шанс познайомитись з українцями-горянами. Окремо виділимо розташування хат (гражд) в гуцульських селах – вони стоять на досить пристойній відстані, що дає змогу туристам зупинитися в межах вільного від хат простору гуцульського села. Також привабливим вважається надзвичайна природа Гуцульщини, що знаходиться у лісостеповій природній зоні та в гірській місцевості.

Слід також виділити і фактори, що перешкоджають розвитку джайлоо-туризму:

1. Контакт між гуцулами та туристами не завжди позитивний. Мова йде про те, що не всі туристи з повагою відносяться до гуцульської культури та природи Карпат (останнє є для гуцула дуже важливою частиною його життя), що може спричинити конфлікти та призвести до прямо протилежного результату, ніж той, що було поставлено на меті – замість позитивного

контакту гуцулів та інших українців будемо мати зіпсовані відносини.

2. Відсутність комфорту у гуцульських селах. Це також є проблемою – турист повинен бути готовий до некомфортного з погляду сучасності життя, адже в гуцульських селах не існує багатьох проявів сучасного комфорту. Обґрунтовується це традиційним укладом життя гуцулів та основною направленістю джайлоо-туризму – «зануренням» у традиційне життя. Ця проблема призводить до наступної проблеми, яка вже не пояснюється традиційністю.

3. Відсутність розвиненої регіональної дорожньої та транспортної інфраструктури та транспортного забезпечення [7] – що спричиняє проблеми для пересування власним транспортом та стримує вклад іноземного капіталу в розвиток джайлоо-туризму.

4. Гуцульський діалект може виступати як приваблюючий, так і відштовхуючий фактор. Ця проблема може проявитися у нерозумінні україномовними туристами гуцулів через велику кількість діалектних слів [2].

Автором пропонуються наступні варіанти вирішення (чи пом'якшення) цих проблем:

1. Проблему можливості негативного контакту гуцулів та негуцульських туристів треба вирішувати таким чином: попередньо вивчати етнопсихологію гуцулів, знати, що можна, а що не бажано говорити у діалозі з гуцулом; впроваджувати ідею збереження природного ландшафту Гуцульщини [9], її історичних пам'яток та шанобливого ставлення до культурних особливостей [3]. Цю роботу мають провадити турагенти, гіді, екскурсоводи.

2. Проблему відсутності комфорту можливо вирішити дуже просто – турагентам треба дати зрозуміти туристу, що собою являє джайлоо-туризм.

3. Відсутність дорожньо-транспортної інфраструктури можливо вирішити лише за умов ремонту доріг на Гуцульщині (Івано-Франківська область).

4. Проблема спілкування можна вирішити таким чином: проводити туристам курси щодо гуцульського говору (діалекту) (складний для туриста, хоча й досить бюджетний спосіб) або наймати для туристичних груп перекладачів (легкий, однак фінансово затратний спосіб). Можливо також і вивчення гуцульського діалекту самому – наприклад, за допомогою словників чи довідників.

Але вирішення проблем лише тоді набуває сенсу, коли є перспективи розвитку діяльності, заради якої ці проблеми розв'язуються. Розглянемо перспективні напрями розвитку джайлоо-туризму на Гуцульщині.

Джайлоо-туризм з соціокультурного погляду має певний соціальний ефект, що властивий будь-якому напрямі туризму: він дає змогу працевлаштування та, що дуже властиве етнічному туризму, покращує матеріальний добробут місцевого населення (в нашому випадку – гуцулів). Якщо брати Гуцульщину, то саме джайлоо-туризм, як частина етнічного туризму, може стати однією з провідних галузей господарства регіону, тому що в останні роки матеріальне становище гуцульського населення погіршилося [7].

Інший досить перспективний напрям розвитку джайлоо-туризму – відродження народної культури (ремесл, музичної та танцювальної творчості

тощо) гуцулів, що в свою чергу сприятиме розвитку джайлоо-туризму на Гуцульщині. Одним з найцікавіших є фестиваль, що у певний сезон може бути частиною джайлоо-турів, а саме – «Проводи вівчарів на полонину», що являє собою унікальний феномен українського вівчарства, в такому обсязі притаманний лише гуцульській культурі. Зауважимо, що й інші фестивалі (музичні, танцювальні) теж сприяють відродженню гуцульської культури та розвитку етнічного туризму, але найчастіше є «штучними», у той час як джайлоо-туризм ставить на меті саме «природність» (наприклад, якщо тур проходить взимку, то під час його проведення буде зроблено акцент саме на звичаях, традиціях, характерних для цього сезону).

Отже, на думку Кірчева Р.Ф. [5], народна культура проявляється не лише у письменниках та вчених, а ще й у звичаї простого народу. І якщо познайомитися з творами гуцульської інтелігенції можливо і вдома, то пізнати народно-традиційний світ Гуцульщини можливо тільки завдяки «зануренню» у неї в джайлоо-турах. В наш час, коли культура гуцулів відступає і зникає, ознайомлення широких мас з нею може стати поштовхом до її відновлення. Як і усі види етнічного туризму, джайлоо-туризм повинен ставити однією зі своїх цілей досягнення взаєморозуміння між гуцулами та іншими українцями – це досить складна справа, тому що Україна розвивається у руслі все більшої глобалізації та орієнтації на науково-технічний прогрес, тоді як Гуцульщина все ж поки залишається осередком традиційності та звичаєвості. Саме тому розвиток джайлоо-туризму – це один із шляхів збереження етнічної автентичності.

Список використаних джерел: 1. Вовчок Я.В. *Ностальгічний туризм Прикарпаття*. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2017, 82 с. 2. Гриценко П.О. *Гуцульський говір (Колектив авторів: Українська мова: енциклопедія*. – Київ: Українська енциклопедія, 2007). 3. Квартальнов В.А. *Туризм*. – Москва: *Фінанси та статистика*, 2002, 320 с. 4. Лаврук М.М. *Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження): Монографія*. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 288 с. 5. Павлюк С.П., Горинь Г.Й., Кирчів Р.Ф., Глушко М.С. *Українське народознавство: навчальний посібник*. – 2-е вид., перероб. і доп. – Київ: Знання, 2004. – 570 с. 6. Святоха Н.Ю., Філімонова І.Ю. Підходи до класифікації етнічного туризму // *Вісник Оренбурзького державного університету*. – 2014. - № 6 (167). – С. 179-183. 7. Федорак В.В. *Етнотуризм на Гуцульщині: особливості та перспективи розвитку* // *Гілея: науковий вісник*. – 2015. – Вип. 94. – С. 71-75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_94_18. 8. *Цікаві места. П'ять екзотичних видів туризму*. Режим доступу: <http://newlava.ru/interesnyie-mesta/5-jekzoticheskikh-vidov-turizma.html>. 9. Чаплінський П., Кібіч А. *Проблематика етнокультурного ландшафту Гуцульщини: риси, поділ, збереження* // *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія: *Географія*. – Вінниця, 2010. – Вип. 21. – С. 259-265. 10. Шандор Ф.Ф., Кляп М.П. *Сучасні різновиди туризму*. – Київ: Знання, 2013, 334 с.

ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В НІМЕЧЧИНІ

Туризм являється невід'ємною складовою економіки країн, він приносить значні прибутки і поповнює капітал держави. Близько 10 % глобального ВВП припадає на туризм [10], який являє собою подорож у вільний час з метою пізнання нових регіонів, пов'язану з виїздом за межі постійного місця проживання з оздоровчими, пізнавальними, спортивними, культурними та розважальними цілями [9]. Однією з популярних країн серед туристів є Німеччина, яка має різноманітні туристсько-рекреаційні ресурси: великі, метушливі міста і невеличкі курортні міста, неперевершена архітектура минулих століть, дивовижна природа, яка поєднала в собі гори Альпи і чисті берега Північного та Балтійського морів. Розвинена інфраструктура, велика кількість готелів, чудовий сервіс, зручна транспортна розв'язка – за всіма цими ознаками Німеччину дійсно можна назвати ідеальною країною для туризму та рекреації.

Найчастіше Німеччина позиціонується як провідна культурна туристична дестинація Європи [3, 4], саме такий бренд розробляється та просувається на ринку туристичних послуг Німецьким національним туристичним правлінням German National Tourist Board [3]. Культурний туризм – вид туризму, що представляє особливий інтерес, який передбачає подорожі у вільний час з метою огляду та відчуття особливого, унікального характеру місця, його культури, народу, виробництв та продукції [8]. Культурний туризм – поїздки з метою відвідування місць та заходів, що мають культурно-історичне значення [1].

Наразі туризм у Німеччині займає важливе місце в національній економіці: на цю галузь припадає 3,3 % експорту країни, а річний оборот туризму у 2018 році склав 344,8 млрд доларів США [2, 3, 6]. Німеччина займає 1 місце серед європейських країн, як пункт призначення для комфортної подорожі. Протягом 8 років вона займає друге місце після Іспанії за відвідуваністю. Більше 30 % туристів вражають неймовірні пейзажі та природа Німеччини, це є одна з причин подорожей [7].

За 2018 рік Німеччина прийняла 38, 881 млн туристів [2]. Розглянувши графік динаміки кількості туристів з 1995 – 2018 рік, можна сказати, що потік туристів до Німеччини з кожним роком зростає. Країна розвивається дуже стрімко, тим самим приваблює туристів з різних країн світу. Наразі займає друге місце за відвідуванням країну молоддю віком від 15-24 років [7]. Туристична привабливість Німеччини обумовлена різноманітністю туристсько-рекреаційних ресурсів, а кожен регіон Німеччини неповторний, має власну

природу, культуру, традиції, звичаї. (рис. 1).

У 2018 році було зафіксовано рекордну кількість туристів, що зупинилися в готелях, пансіонатах і кемпінгах. За офіційними даними Федерального статистичного управління, показник збільшився на 4 % в порівнянні з 2017 роком і склав 477,6 млн осіб [6]. Найбільшою популярністю серед туристів користуються міста Німеччини, які мають високу туристичну привабливість та атрактивність туристичних ресурсів.

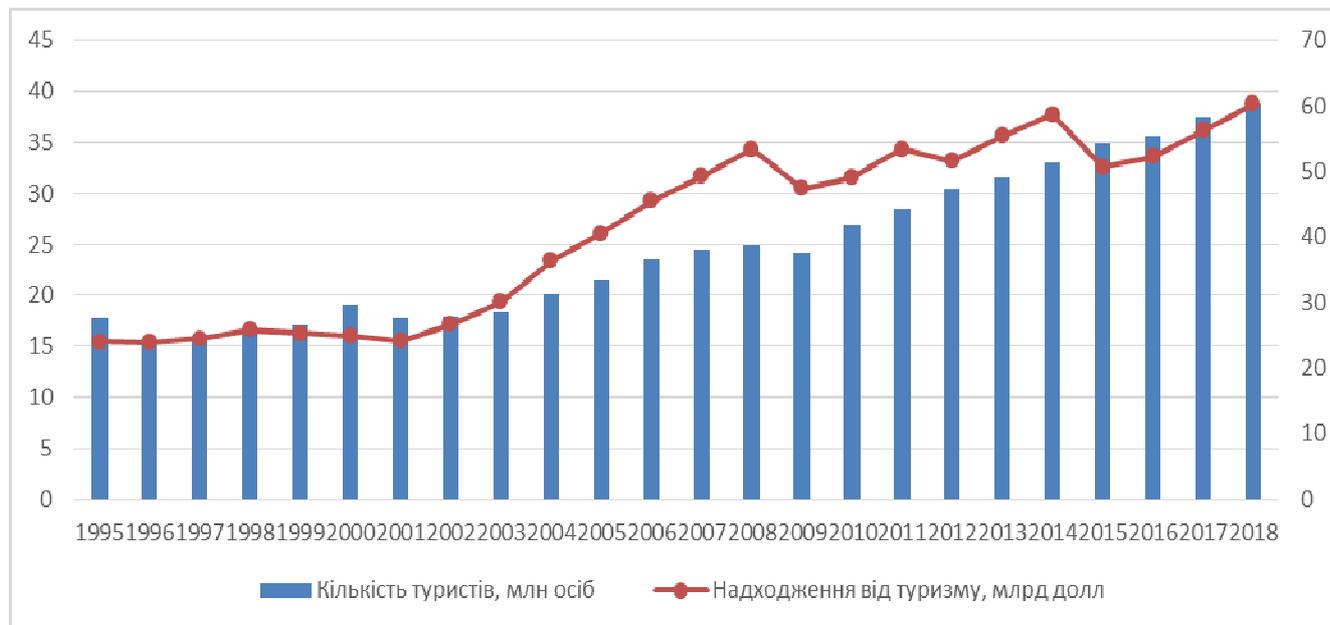

Рис. 1. Динаміка кількості туристів та надходжень від туризму в Німеччині, 1995-2018 рр. (побудовано автором за [2])

Берлін – столиця Німеччини. Мегаполіс, у якому постійно вирує активне життя, різноманітна архітектура, велика кількість музеїв, галерей, палаців. Серед популярних місць для відвідування Берлінська телевежа – являється найвищою спорудою у місті та у всій Німеччині, з оглядового майданчику якої відкривається неймовірна панорама на Берлін; Будівля Рейхстагу (Бундестаг) – одна з головних будівель Німеччини, бо являє собою будинок Парламенту Німеччини. Будівля кінця 19 століття; Бранденбурзькі ворота – символ Берліна. Побудовані в кінці 18 століття в стилі класицизму; Берлінська стіна – є символом “холодної війни”. 155-ти кілометрове огороження, яке ділило Берлін на дві частини: східну і західну. Була споруджена в 60-х роках 20 століття [3, 5].

Мюнхен – місто є столицею і серцем Баварії. Славиться фестивалями, чудовими замками та футболом. Серед найбільш відвідуваних місць Музей BMW – зберігає колекцію автомобілів, мотоциклів, моторів. Можна ознайомитися з технологіями виробництва машин за останні 20 років; Англійський сад – є найбільшим міським парком у всій Європі, площа якого 12 км²; Нова Ратуша – славиться своєю 85-ти метровою баштою з оглядовим майданчиком. Цікавим є те, що щодня о 17:00 показують різні сцени із минулого життя міста; Пінакотекі – це великий музейний комплекс, який складається із Старої Пінакотекі, Нової та Сучасної. У цих галереях

представлені роботи відомих художників (Леонардо да Вінчі, Рембрандта, Боттічеллі та інші [4, 5]).

Гамбург – друге за величиною місто Німеччини. Є одним з найбагатших міст країни, морським портом. Морський дух відчувається у всьому місті. Вважається найзеленішим містом та містом мостів яких тут їх більше 2,5 тисяч. Крім того туристів приваблюють Озеро Альстер – є гордістю Гамбурга. Озеро розташоване у центра міста та вражає своєю красою; Зоологічний музей – є цінним для Німеччини. Тут проводилися наукові дослідження. Музей має велику колекцію експонатів; Морський музей – великий музей, який буде цікавий кожному; Портова частина міста – через великий порт, місто називають «брамою світу». Через нього проходить велика кількість кораблів різних масштабів [3, 4, 6].

Також значною популярністю серед туристів відзначаються міста Кельн зі своїми відомими на увесь світ соборами, Дрезден, який пишається картинними галереями, Дюссельдорф славиться своєю сучасною архітектурою.

Крім культурного туризму розвинений гірськолижний, санаторний, пляжний та подієвий туризм. У Німеччині добре розвинутий гірськолижний туризм. Багато підйомників, які дозволяють туристам не стояти у великих чергах, нескладні траси для початківців та для тих, хто вміє кататися. Основними курортами є Оберстдорф, Гарміш-Партенкірхен, Райт-ім-Винкль і Берхтесгаден. А також добре розвинуто санаторно-курортне господарство: завдяки своїм мінеральним водам до Німеччини з'їжджаються з усього світу. Такі відомі курорти як Баден-Баден, Бад-Шандау та інші, вилікували дуже багато людей. Німеччина не поступається курортам Південної Європи і у пляжному відпочинку. Чистий, білий пісок, хвойні ліси, мальовничі пейзажі та старовинні палаци, занурюють у казку. Найпопулярнішими курортами є острова Рюген і Узедом, які відкривають багато можливостей перед туристом. Розвинутий подієвий туризм, щороку у Німеччині проходить багато фестивалів, карнавалів, виставок, різних масштабів. Однією з головних подій є мюнхенський Октоберфест, який у 2018 році відвідало 6,3 млн туристів, це більше на 100 тис. осіб, ніж у 2017 році [6]. Не менш важливим є – Берлінський кінофестиваль, один з трьох найбільш престижних кінематографічних фестивалів Європи. На Новий Рік і Різдво Німеччину відвідують дуже багато туристів з різних куточків світу, задля святкових ярмарок та краси міст.

Підводячи підсумок, зазначимо, що різноманіття та багатство туристсько-рекреаційних ресурсів зумовлює високу туристичну привабливість Німеччини. Вагоме місце у структурі ресурсів займають культурно-історичні, які притягують туристів своєю неповторністю, величиною та вишуканістю. Туризм суттєво впливає на економіку Німеччини, стрімко розвивається, займає лідируючі позиції серед країн Європи. Актуальними залишаються питання визначення та оцінки туристсько-рекреаційних ресурсів Німеччини та їх залучення до індустрії туризму, видів туризму та аналіз туристичних потоків, визначення позитивних та негативних наслідків розвитку туризму, подальших перспектив тощо.

Список використаних джерел: 1. *Cultural Tourism* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.encyclopedia.com/literature-and-arts/art-and-architecture/architecture/cultural-tourism>. 2. *Development of the tourism sector in Germany from 1995 to 2018* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.worlddata.info/europe/germany/tourism.php>. 3. *German National Tourist Board by German federal government* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.germany.travel/ru/germany/about-us/the-gntb/the-gntb.html>. 4. *Germany is Europe's top cultural travel destination* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/en/germany-is-europes-top-cultural-travel-destination/a-19104335>. 5. *More tourists in Germany than ever in 2018* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/en/more-tourists-in-germany-than-ever-in-2018/a-47774009>. 6. *Official Germany tourism website* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.germany.travel/ru/index.html>. 7. *Tourism as an Economic Factor in Germany* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.germany.travel/media/pdf/dzt_marktforschung/DZT_ZahlenFlyer_April_2018_EN_RZ_02_Web.pdf. 8. *What Is Cultural Tourism* / Travel Industry Association of America, TGA Insight February 3, 2016 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thegossagency.com/2016/02/03/what-is-cultural-tourism-2/>. 9. *World Tourism Organization UNWTO*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/>. 10. *Глобальний туризм у сучасному світі*– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/turyzm-v-suchasnomu-sviti>

УДК 911.3

Г.В. Глядченко, І.В. Юношева, С.І. Чернявський
ctkeum1999@ukr.net

*Комунальний позашкільний навчальний заклад
«Центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді
Інгулецького району» Криворізької міської ради, м. Кривий Ріг, Україна*

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ СВОГО КРАЮ

У розвитку вітчизняного туристичного руху помітну роль відіграє туризм. По суті він є однією з найдоступніших і масових форм активного відпочинку, пізнання та вивчення навколишнього світу.

Туризм, передбачає подолання маршруту активним способом, тобто без використання транспортних засобів, покладаючись лише на свої власні сили. Активний рух є визначальною рисою туризму. За цією ознакою його можна назвати активним туризмом.

У нашому житті все буває вперше: перший подих, перший крок, перше навчання. У перші моменти пізнання все здається незвичним, унікальним та незабутнім.

Пізніше ми дорослішаємо і те незвичне, що відчували колись, перетворюється на дорогу серцю згадку, деколи губиться в закутках пам'яті і лише іноді виринає приємною ностальгією.

Згадуючи своє дитинство, юність і недавнє минуле, чи звертали ви увагу, які події вам більше всього запам'яталися? Ми маємо на увазі приємні спогади.

Зважаючи на місце і роль краєзнавчого та спортивного туризму в житті суспільства, держава проголошує його одним із пріоритетних напрямів розвитку національної культури.

Інгулецький край відомий як потужний індустріальний осередок міста Кривого Рогу, але маловідомий як туристичний та краєзнавчий. Проте, він має великий природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал. Наші дослідження передбачають розкриття туристсько-краєзнавчих та екскурсійних можливостей нашого краю, дослідження й опис об'єктів природи, історії і культури, що є перлинами Широківського, Високопільського та Інгулецького районів та визначення напрямів, проблем і перспектив розвитку туристсько-краєзнавчої роботи серед учнівської молоді.

Туристичні об'єкти, які ми вивчали, також дають можливість поглибити знання географії, історії, археології рідного краю, охарактеризувати його туристичний потенціал, ознайомити дітей з особливостями розвитку туризму в Інгулецькому районі, активізувати пізнавальну та пошуково-дослідницьку діяльність дітей, удосконалювати вміння створювати власні екскурсійні маршрути, розвивати критичне мислення, інформаційну та комунікативну компетентність учнів, вміння працювати в групах; виховувати почуття любові до рідного краю, творчий підхід, стимулювати інтерес підростаючого покоління до нових знань, підвищувати соціальну активність школярів.

Об'єктами дослідження є Інгулецький район міста Кривого Рогу, Широківський район Дніпропетровської області та частина Високопільського району Херсонської області які дуже привабливі у туристичному та краєзнавчому співвідношенні. Адже Інгулецький район розташований на землях Широківського району.

Таким чином, багаті природно-кліматичні ресурси, наявність дивовижних місць і унікальних об'єктів набуває все більшого значення для розвитку туризму в Інгулецькому районі.

Слід зазначити, попри те, що регіон має значні природні, історико-культурні багатства, туристсько-краєзнавчий потенціал використовується в неповній мірі. Але туризм, краєзнавство і оздоровлення дітей під час літніх канікул в Інгулецькому районі безперервно розвиваються, показники розвитку туризму характеризуються позитивною динамікою. Тому ми вважаємо, що Інгулецький край - один з перспективних туристичних районів Криворіжжя.

Розвиток та вивчення туристичних та об'єктів в Україні сьогодні знаходиться на первинних щаблях, тому саме формування найбільш повної бази для його функціонування є дуже актуальною задачею. Використовувати об'єкти, які нами були досліджені, можливо при формуванні сучасної системи інформаційного забезпечення туристичних ресурсів Криворіжжя; створення екскурсійних маршрутів з метою підготовки наукових та пошукових досліджень в інтересах, міста, області, держави; розвиток співпраці в рамках туристсько-краєзнавчої діяльності з іншими закладами освіти міста та регіонами України. Отже, дослідивши дані об'єкти можливо зробити висновок: географічне положення, цих об'єктів, характеризується наявністю певних позитивних аспектів, що створюють об'єктивні передумови подальшого

розвитку туристичної та екскурсійної діяльності; під поняттям екскурсійні та туристичні об'єкти слід розуміти певні територіальні поєднання компонентів природи, археології, об'єктів антропогенного походження та соціально-економічних умов, які виступають, як умова задоволення потреб у відновленні духовних і фізичних сил підростаючого покоління і бази для розвитку відпочинку та туризму, і які впливають на територіальну організацію туристсько-краєзнавчої діяльності.

Наші працівники виїжджали на місцевість і вивчали можливості використання територій для відвідування. До цих об'єктів, які ми дослідили належать:

- геологічні: Скелеватські виходи, виходи аркозових піщаників
- природні: Ландшафтний заказник «Інгулецький степ», балка Кобильня;
- історичні: давній козацький цвинтар, козацьке кладовище в селі Шестірня та маєток пана В.Добровольського, район Каменки-Штейнфельда - старі будови 18-19 ст., які будували меноніти (масив німецьких колоній Заградівка, входило 17 колоній), Володимирівська дача – Володимирівський лісний табір (1882 р.);
- історико - культурні: могила І.Сіромахи;
- архітектурні: Свято-Вознесенський храм, Євангелівська менонітська церква с. Орлово (1907 р.); Менонітська церква в Ніколайфельді - нині с. Нікольське (1891 р.); Братська менонітська церква в Тіге – нині с. Кочубеївка (1888 р.), Свято-Успенська церква в с. Андріївка;
- археологічні: козацький курган.

Нашу місцевість взагалі важко назвати туристичним регіоном. Індустріальний район з кар'єрами, промисловими майданчиками та відвалами багато з яких залишили в минулому свої кращі часи і зараз нагадують руйновані монстри. Залишені відвали – це перше, що вражає приїжджих в Інгулецький край.

Важливим висновком проведеної роботи є і те, що популяризація та використання цікавих об'єктів обов'язково привертає увагу до них з боку місцевої і державної влади, що позитивно впливає на їх збереження. За наявністю всіх цих об'єктів наш край можна віднести до перспективних районів Дніпропетровщини в плані організації туристсько-краєзнавчої діяльності. Звісно, що тільки наявність цікавих пам'яток чи об'єктів ще не є запорукою сталого розвитку усіх видів туризму та краєзнавства. Проблем дуже багато, і перша з них – це прив'язка історичних об'єктів до існуючих та проєктованих туристичних маршрутів.

Наприкінці хотілося б відмітити, що включення об'єктів, які ми дослідили, у сферу зеленого туризму може надати їм своєрідне нове життя – тобто по-перше вирішить проблему зацікавлення туристів, по-друге надасть певну цікаву інформацію для відвідувачів, і третє – головне – допоможе зберегти унікальні історичні, археологічні, природні пам'ятки в недоторканому вигляді для прийдешніх поколінь.

Список використаних джерел: 1. Векленко Віктор, Віктор Тітов (Дніпропетровськ). Село Шестірня за археологічними і писемними свідченнями. 2. «Кобильня балка» / М.Г. Сметана // «Роль охоронюваних природних територій у збереженні біорізноманіття»: Мат. МНК. – Канів, 1998. – С. 297-298. 10. 3. Казаков Александр. Воспоминания о потерянной родине / Херсон: ХГТ, 2016. – 467 с. 4. Мельник О.О., Стеблина І.О. Кургани Криворіжжя. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. – 474 с. 5. Сербін Анатолій. Карпівка – життя та спогади. – 6. Руді Фрізен. Менонітська архітектура від минулого до майбутнього. – Мелітополь: ТОВ Видавничий будинок ММР, 2010 р.

УДК 911.3

Н.В. Добровольська

natalie.dobrovolskaya@gmail.com

*Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО ТУРИЗМУ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Військово-історичний туризм – відносно молодий напрям туризму в Україні, що передбачає відвідання місцевості, пов'язаної з бойовими діями та отримання інформації щодо історії боїв, битв, воєнної техніки, зброї тощо.

Об'єктами військово-історичного туризму можуть виступати військові полігони та бази, бойові морські кораблі, підводні човни, фортифікаційні споруди, старовинні замки, місця відомих битв, ДЗОТи, ДОТи, окопи, залишки техніки, бункери, музеї зброї, танки та воєнна техніка, місця поховання загиблих воїнів.

В Харківській області, на території якої відбувалася значна кількість історичних битв, залишилася значна кількість історичних військових пам'яток.

Перш за все, на Харківщині знаходиться група нерухомих пам'яток, які пов'язані з історією українського козацтва XVII–XVIII ст. Поблизу річки Коломак, що знаходиться недалеко від селища Коломак, в 1687 р. відбувалася козацька рада, де Іван Мазепа отримував гетьманську булаву [3].

Зацікавлюють туристів такі пам'ятки як міста і селища, які були центрами козацьких полків та сотень – Харків, Ізюм, Валки, Коломак, Люботин, Липці, Балаклія та інші. Ізюмська оборонна лінія як воєнно-інженерний комплекс була збудована у 1680 р. на території сучасної Харківської та Белгородської областей.

Історію охорони земель Харківщини від татаро-турецьких загарбників відтворюють залишки Ізюмської фортеці – комплексу оборонних споруд XVII–XVIII ст. Місто Ізюм може виступати початковою точкою подорожей упродовж Української укріпленої лінії – тут розташовані пам'ятки воєнно-інженерного мистецтва першої половини XVIII ст. Довжина Української укріпленої лінії складає більше 285 кілометрів.

На території Харківщини збереглися залишки дванадцяти земляних

фортець – Петровської в Балаклійському районі, Тамбовської в Барвінківському районі, Михайлівської, Олексіївської, Єфремівської в Первомайському районі, Парасковіївської в Кегичівському районі, Орловської в Нововодолазькому районі, Іванівської, Більовської в Красноградському районі, Козловської, Федорівської в Зачепилівському районі [1].

На Харківщині знаходиться ряд пам'яток монументального мистецтва, які присвячені видатним особистостям козацтва. У селі Бесарабівка в Кегичівському районі було встановлено пам'ятник державному та військовому діячу Богдану Хмельницькому в 1954 р., у місті Барвінкове зведено пам'ятник видатному козаку Барвінку в 1992 р., у місті Мерефа було відкрито пам'ятник видатному полководцю та кошовому отаману Івану Сірку в 1993 р. [2]. На честь визволення Харківщини в місті Харків було створено Меморіальний комплекс «Висота маршала Конєва». У селищі Солоницівка Дергачівського району з передового командного пункту на висоті 193,7 метрів командує Степовим фронтом І. С. Конєв у серпні 1943 р. віддав наказ штурмувати Харків. В честь визволення Харкова було зведено пам'ятний знак, а у серпні 2003 р. реконструйовано меморіальний комплекс. До складу комплексу було включено стелу, церкву Іоанна-воїна, будівлю музею «Харківщина у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.». У місті Харків на шляху, який веде до Лісопарку, збудовано Меморіальний комплекс, який присвятили героям війни 1941–1945 рр. [2].

Місто Ізюм та гора Крем'янець були місцем кровопролитних боїв. Останки 1559-ти захисників міста у 1941–1943 рр. поховано у братській могилі на схилі гори Крем'янець, де зведено пам'ятник «Скорботна мати». З нагоди 40-річчя Перемоги відкрито Меморіальний комплекс в 1985 р. на горі Крем'янець. Два села – Таранівка та Соколове, що знаходяться в Зміївському районі, є символами самовідданої любові до Вітчизни, взаємодопомоги і дружби різних народів у боротьбі з німецькими загарбниками [1].

У місті Таранівка на місці подвигу 25-ти Гвардійців-Широнінців зведено пам'ятник та відкрито Таранівський музей Гвардійців-Широнінців в 1959 р. У пам'ять воїнів-захисників у селі Соколове відкрито Музей бойового братства в 1958 р., в якому знаходиться більше 3,5 тисячі експонатів, в тому числі діорама «Бій у селі Соколове 8 березня 1943 р.». Біля входу в музей розташований монумент «Братство по зброї». У парку Дружби поряд з братськими могилами радянських, чеських і словацьких воїнів височіє гранітний обеліск [1].

До нових військово-туристичних об'єктів на Харківщині відноситься завод танкобудування імені Малишева, на якому проводять екскурсії до музею та цехами підприємства. У Чугуєві туристи можуть побувати на авіаційній тренувальній базі Харківського університету Повітряних сил, а також у чинній військовій танковій частині. Туристам представляється раніше недоступна можливість побачити своїми очима літаки і танки.

Особливостями організації туристичних турів військово-історичної тематики у Харківській області є:

- 1) Тематика військово-історичних турів є державно значимою для України, знаходиться в тренді сучасних соціально-політичних і військово-патріотичних тенденцій в суспільстві.
- 2) Більшість об'єктів екскурсійного показу – це національна історико-культурна та архітектурна спадщина.
- 3) Практично всі структурні елементи екскурсійних об'єктів військово-історичного туризму є музеєфікованими і облаштованими для екскурсійного показу в рамках діяльності загальнодержавної мережі історико-культурних заповідників.
- 4) Екскурсійне обслуговування на об'єктах військово-історичного значення здійснюється висококваліфікованими фахівцями-екскурсоводами, спеціалістами.

Отже, Харківська область володіє значним набором цікавих пам'яток військово-історичного туризму, який у перспективі може стати одним з головних напрямів туризму нашого регіону.

Список використаних джерел: 1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. – Х.: Дельта, 1993. – 256 с. 2. Нові пам'ятки культури та меморіальні дошки Харківської області // Web-проект Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.region.library.kharkov.ua/region_narys.php. 3. Поле Коломацької козацької ради 1678 року // Офіційний сайт Коломацької селищної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kolomak-rada.gov.ua/2017/05/17/pole-kolomatskoyi-kozatskoyi-rady-1687-roku>.

УДК 911.3

Є.А. Дордука¹, Ю.М. Давиденко²

¹*dorduka.liza@gmail.com, ²YuliaDavydenko@i.ua*

Науковий керівник – к. геогр. н., доц. Г.О. Кучерява

^{1,2}*Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ В ЄВРОПІ

На сьогоднішній день туристичний сектор економіки має високі темпи розвитку, які зумовлені, зокрема, включенням до нього нових перспективних видів туризму, одним з яких є діловий туризм. Цей вид туризму з'явився в країнах Європи порівняно недавно, але вже встигнув зайняти достойну нішу на ринку туристичних послуг. Основна відмінність ділового туризму від традиційного полягає в тому, що головна ціль подорожі – це розвиток бізнесу, участь у професійних виставках, ярмарках, семінарах, конференціях, ведення переговорів із партнерами, організація різноманітних ділових зустрічей тощо [2].

У світі про діловий туризм (корпоративний туризм) заговорили як про самостійний вид туризму в 1970-1980-х роках. Нині він належить до найприбутковіших субгалузей туризму.

В англійській мові, яка є міжнародною мовою не тільки бізнесу, але й туризму, у сфері ділового туризму застосовується термін «business travel». Згідно з Кембриджським словником це поняття перекладається, як: «поїздка, яка відбувається з діловою метою» [6]. На сьогодні існує англійський термін-аббревіатура MICE, який достатньо точно відображає значення бізнес-туризму: M – Meetings (зустрічі), I – Incentives (інсентив-заходи), C – Conventions (конференції), E – Exhibitions (виставки) [1, с. 52].

До основних цілей здійснення ділових подорожей належать: організація зустрічей і переговорів з партнерами; проведення нарад з керівництвом і колегами, представниками філій і дочірніх структур; інспекція роботи представництв і філій; встановлення і налагодження ділових контактів; відвідування професійних заходів (виставок, конференцій, ярмарок); навчання співробітників; звернення в державні структури різних країн з метою отримання сертифікатів, ліцензій, дозволів тощо [1].

За даними Всесвітньої ради з туризму та подорожей (World Travel & Tourism Council, WTTC), у 2017 р. обсяг світового ринку ділового туризму перевищив 1,106 трлн. дол. США. За підсумками 2018 року видатки на ділові поїздки зросли приблизно до 1,150 трлн. дол. США. У 2026 р. глобальний ринок ділового туризму буде оцінюватися в 1,658 трлн. дол. США, щорічний приріст складатиме в середньому 3,7% [11].

Згідно зі звітом Міжнародної асоціації ділового туризму (Global Business Travel Association; GBTA), 89% всіх витрат на ділові поїздки (у сумі 984 млрд. дол. США) припадає на Азійсько-Тихоокеанський регіон, Західну Європу і Північну Америку [3].

Територіальний розподіл бізнес-подорожей характеризується суттєвою нерівномірністю. У структурі ділових поїздок на європейському континенті переважають відрядження бізнесменів, конгресні тури, подорожі на виставки і ярмарки, інсентив-тури для співробітників.

Середньорічні темпи збільшення обсягів ділового туризму в Європі досягли 9%, тоді як туризму в цілому – 5%. І за прогнозами спеціалістів кількість бізнес-подорожей найближчим часом буде збільшуватися. Згідно з даними Всесвітньої Туристичної Організації (World Tourism Organization), щорічне зростання частки ділового туризму у світі складає 1,6%, що свідчить про важливість розвитку даного виду туризму [12].

Основним «постачальником» бізнес-туристів у Європі є Німеччина. Щорічно більше ніж 5 млн німців відправляються у відрядження, при цьому 3% з них виїжджають виключно за кордон, 21% подорожують по своїй країні і за кордон, 76% здійснюють службові подорожі по Німеччині [2].

Серед європейських країн, що приймають туристів з діловими цілями, крім Німеччини, слід виділити Велику Британію, Францію, Італію, Нідерланди, Швецію, Швейцарію. У Франції і Бельгії з діловою метою здійснюється кожне десяте прибуття, у Великій Британії – кожне третє.

Сучасна Німеччина приваблива як центр ділового туризму завдяки виставкам, конференціям. Поряд із Францією вона є лідером за кількістю виставок автомобільної спеціалізації. Це пояснюється тим, що країна є одним із

світових лідерів у машинобудуванні, зокрема у виробництві легкових автомобілів. Понад 60% міжнародних виставок-ярмарків Європи проводяться у Німеччині, де сформувалося близько 20 великих ярмаркових центрів, а саме: Берлін, Лейпциг, Кельн, Франкфурт-на-Майні, Ганновер, Мюнхен, Дюссельдорф, Ессен та ін.

У столиці Німеччини на території великого виставкового комплексу «Мессе Берлін» щорічно проводиться «Міжнародна туристична виставка-ярмарок у Берліні». На стендах і в залах виставки представлена інформація про туроператорів, системи бронювання, авіакомпанії, готелі, культурні об'єкти різних країн світу, оренду автотранспорту та інші туристичні послуги. На офіційному сайті публікуються аналітичні звіти про минулі виставки і плани на наступні роки [8].

Важливу роль у діловому туризмі в Європі відіграє Міжнародна туристична виставка-біржа ФІТЮР (FITUR), яка відбувається щорічно наприкінці січня – на початку лютого в Іспанії у Мадриді. Ця виставка інформує туристичний бізнес про перерозподіл туристичних потоків, розвиток нових центрів туризму у новому туристичному сезоні. У FITUR-2019 взяли участь 886 експонентів (+ 8,3%) і представників 10487 компаній з 165 країн і регіонів світу. На FITUR-2019 вперше побували офіційні делегації з Джибуті, Фінляндії, емірату Рас-ель-Хайма і Сьєрра-Леоне, а також експоненти з островів Кука, Македонії, Пакистану, Папуа-Нова Гвінея, Французької Полінезії, Сербії та Швеції.

В 2020 р. виставці виповнюється 40 років. Основна увага буде приділена підтримці щоденника зустрічей B2B, як в основній програмі, FITUR B2B Match, так і в спеціалізованій FITUR MICE, а також у Програмі міжнародних покупців [7].

Не менш популярною серед бізнес-туристів є Міжнародна туристична біржа у Мілані (Італія). Виставка проводиться з 1980 р. щорічно і є однією з найбільших виставок туристичної індустрії в Європі, на якій представлені кращі пропозиції галузевих фірм, як Італії так і Європи у цілому. З кожним роком кількість учасників збільшується і розширюється діапазон представлених країн.

BITMilano-2019 пройшла за участю 1300 експонентів, які представляли понад 100 туристичних напрямів Італії та світу в цілому. У заході взяли участь майже 43 тис. відвідувачів. Онлайн-трафік привернув увагу 700 тис. осіб, зокрема, канал Twitter був центральним для користувачів. Хештег #Bit2019 був переглянутий понад 1,2 млн разів. У заході також взяли участь понад 1900 акредитованих журналістів [5].

Важливим центром ділового туризму в Європі є Париж. Зокрема, щорічно в країні проводяться дві наймасштабніші виставки: MIDEST – Міжнародна промислова виставка субпідряду та ВАТІМАТ – Міжнародна будівельна виставка, які відбуваються у Паризькому виставковому центрі Парі-Норд Вільпент. Обидва заходи пов'язані однією тематикою: будівництво, інтер'єр, архітектура, будівельні матеріали, техніка [4, 9].

22 листопада 2017 р. було відкрито Паризький конгрес-центр, який є одним з найбільших в Європі. Міжнародні конгреси та заходи у ньому вже розплановані до 2022 р. [10].

Отже, діловий туризм є важливим механізмом інтеграції країн у світовий економічний простір. Високі темпи його розвитку характеризуються, в першу чергу, глобалізацією світової економіки і «стиранням кордонів».

Бізнес-подорожі на сьогоднішній день є основним сегментом ринку гостинності. Сучасний туризм із діловою метою стає найбільш перспективним видом туризму в силу своєї позасезонності, прогностичності, орієнтації на клієнта з високим рівнем доходу, зокрема в країнах Західній Європі (Німеччина, Франція).

Перспективи подальших досліджень пов'язані із вивченням проблем вибору стратегічних альтернатив подальшого розвитку ділового туризму на європейському континенті.

Список використаних джерел: 1. Андренко І.Б. Діловий туризм: навч. посібник / І.Б. Андренко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ, 2014. – 165 с. 2. Подчаха О.Ю. Перспективи розвитку ділового туризму в країнах Європи. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Індустрія гостинності в країнах Європи». – 4–6 грудня 2009 р. Сімферополь: ВіТроПринт, 2009. – 176 с. – С.51–53; 3. *Asia Pacific, led by China, Dominates Global Business Travel* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gbta.org/Blog/>; 4. *BATIMAT – Mondial du Bâtiment* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.batimat.com/>; 5. *BITMilano* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fieramilano.it>; 6. *Cambridge English Dictionary. Definition of «business travel»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org>; 7. *FITUR* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ifema.es/fitur>; 8. *ITB Berlin* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.itb-berlin.de/>; 9. *MIDEST Paris* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.midest.com/fr>; 10. *Trade shows* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pro.visitparisregion.com/en/Paris-Region-Services/Conventions/Trade-shows>; 11. *Travel & Tourism Economic Impact 2018 World* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wttc.org/economic-impact/country-analysis/region-data/>; 12. *World Tourism Organization* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unwto.org>.

Комунальний заклад «Харківська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №11 з поглибленим вивченням окремих предметів Харківської міської ради Харківської області», м. Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ РОЗРОБКИ ТУРИСТИЧНОГО МАРШРУТУ ОБ'ЄКТАМИ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ХАРКІВ)

На сьогоднішній день туризм є однією з найприбутковіших та найперспективніших галузей економіки. Останнім часом туристична індустрія почала пропонувати нові види туристичних послуг. Саме індустріальний туризм є тим сектором української туристичної галузі, потенціал якого ще досі не реалізовано в повній мірі і який повинен розвиватися з опорою на місцеві ресурси регіонів. З огляду на це, необхідно визначити розробити пропозиції щодо інноваційних туристичних послуг, зокрема нових туристичних маршрутів.

Завданням даної статті була розробка туристичного маршруту об'єктами індустріальної спадщини міста Харкова на один день. Даний туристичний маршрут розрахований на жителів та гостей міста Харкова переважно молодого та середнього віку. До списку об'єктів туристичного маршруту було віднесено наступні:

1. *Покинаний харківський елеватор. Адреса: пл. Привокзальна, 1.* Елеватор не використовується з 1995 року, з 2008 року розпочали роботи по демонтажу конструкцій, зараз вони тимчасово призупинені. Об'єкт розташований недалеко від Південного залізничного вокзалу.

2. *Сучасний хаб «Fabrika. space». Адреса: вул. Благовещенська, 1.* Будівля, побудована в 1933 році, знаходиться практично у самому центрі міста Харкова, на відстані 500 метрів від площі Конституції. З його криші відкривається вид на Благовещенський собор. До 60-х у ньому функціонувала фабрика по сортуванню та зберіганню селекційних сільськогосподарських культур. Зараз тут знаходиться креативний простір «Fabrika. space», що включає в себе ресторан, бар, 2 івент-зони та зону коворкінгу. Наразі в хабі проходять музичні та кінематографічні фестивалі (фестиваль французької анімації, чорних комедій, джазової музики тощо) [1].

3. *Кінотеатр «8½». Адреса: вул. Донця-Захаржевського, 6/8.* Кінотеатр «8½» відкрився у грудні 2013 р. і є найновішим серед усіх кінотеатрів мережі «KINOLAND». У кінотеатрі 8 комфортабельних кінозалів з м'якими зручними кріслами. Це найбільша кількість залів серед усіх кінотеатрів міста Харкова, що дає можливість одночасно показувати максимальну кількість фільмів різних жанрів. Вказаний кінотеатр розміщується в колишньому корпусі книжкової фабрики ім. Фрунзе [2].

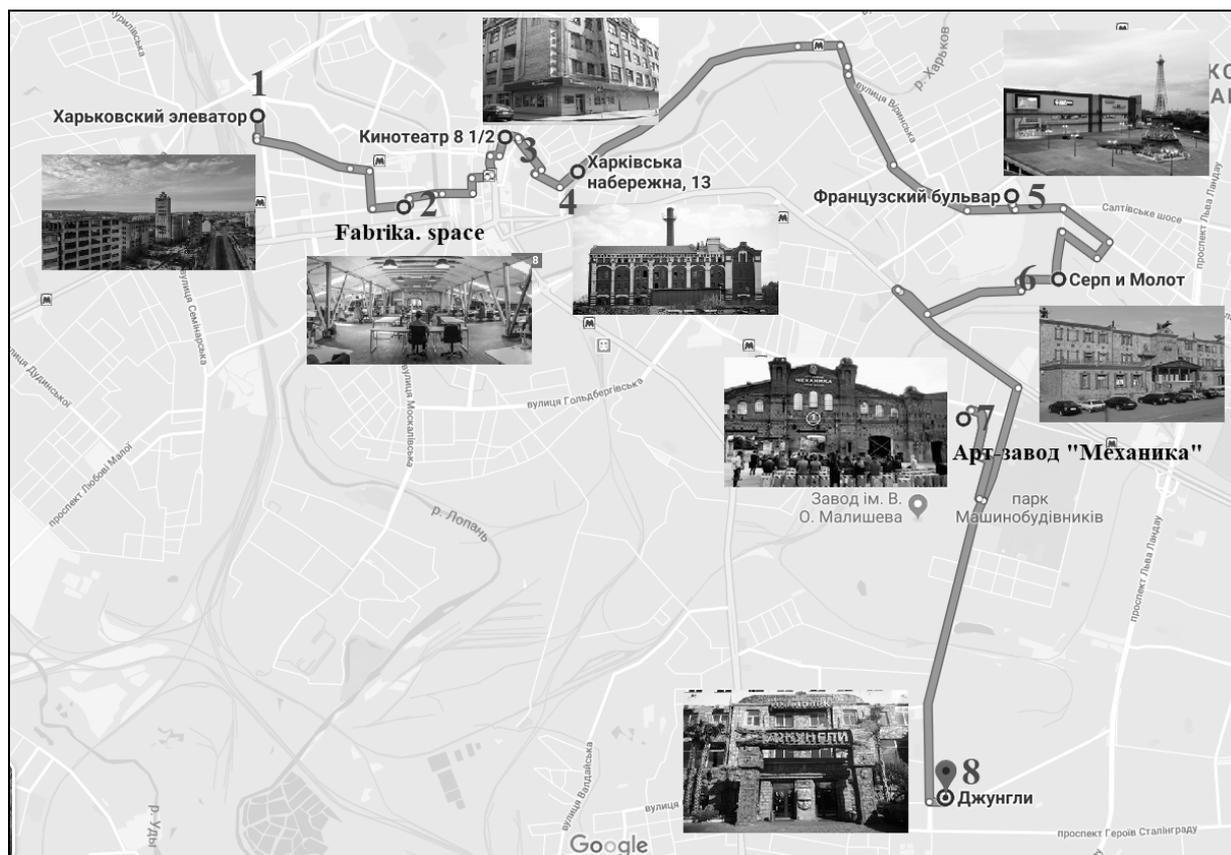

Рис. 1. Схема туристичного маршруту об'єктами індустриальної спадщини міста Харків (побудовано авторами)

4. *Колишня борошномельна фабрика. Адреса: Харківська набережна, 13/3.* Проект створення арт-центру «Млин» на місці колишньої борошномельної фабрики (в радянські часи – Харківський комбінат хлібопродуктів № 1). Планується в межах арт-центру об'єднати зону сучасного мистецтва, театральний і освітній центри, івент-майданчики та арт-офіси. Інша ідея щодо цього приміщення – відновивши архітектурну споруду як музейну виробничу будівлю та виставковий простір, побудувати у набережній зоні поворотний подіум над водяним простором та облаштувати лазерне шоу для глядачів протилежного берегу. Таке рішення доцільне саме тому, що поряд розташовано ряд вищих навчальних закладів міста – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Український державний університет залізничного транспорту, тобто тут велика кількість творчої молоді [3].

5. *Торговельно-розважальний комплекс «Французський бульвар».* Адреса: вул. Академіка Павлова, 44-Б. Будівництво в Харкові торговельно-розважального комплексу «Французський бульвар» було здійснено на території колишнього заводу «Автрамат». Цей район міста був непопулярним ще за радянських часів через стару забудову, будівлі типу «гуртожиток», приватний сектор, «хрущовки» і багатоповерхівки. Після створення «Французького бульвару» ця частина міста значно пожвавилася: збільшилася кількість міського транспорту,

було відремонтовано інфраструктуру, відкрито нові заклади соціального сектору тощо.

6. *Арт-завод «Механіка»*. Адреса: вул. Плеханівська, 126. У самій старій будівлі на території заводу ім. Малишева вже відкрився унікальний простір для творчості та відпочинку харків'ян. Зараз у великому цеху, де колись збирали паровози, тепловози та танки, зробили ремонт – і арт середовище працює тепер цілий рік. Це мультифункціональний культурно-творчий простір, концертний майданчик, парк, арт-хол, інкубатор креативних індустрій, виставковий комплекс. З 2016 року Механіка займає площу колишнього паровозобудівного заводу площею в 20 тис. м.², який був заснований в 1985 році. До 2000-х років ця територія належала заводу ім. Малишева. Етапи розвитку Механіки збігаються з відкриттям і введенням в експлуатацію окремих територіальних частин арт-заводу. Вже працює 4 лінії: 1 лінія – паркова зона, 2 лінія – атриум, 3 лінія – Рух-Маш (Механіка Холл / Арт Холл), 4 лінія – студії та буферна зона [4].

7. *Місце, де був розташований завод «Серп і молот»*. Адреса: просп. Московський, 183. Харківський моторобудівний завод «Серп і молот» (до 1922 року завод «Гельферіх-Саде») – нині знесене велике підприємство сільськогосподарського машинобудування в Харкові, одне з найважливіших підприємств харківської промисловості. Завод був заснований в 1881 році і в 1882 році розпочав випуск продукції. З настанням незалежності України і початком економічної кризи, завод потрапив у важку ситуацію і був перетворений у відкрите акціонерне товариство. З 2005 року Господарський суд Харківської області визнав банкрутом завод «Серп і Молот». У 2006 році компанія ТОВ «Макрокап Девелопмент Україна» оголосила про роботу над проектом «Сіті-парк «Серп і Молот »», відповідно до якого передбачалося знести або реконструювати частину приміщень заводу, щоб розмістити на колишній території заводу офісні, житлові, виробничі, складські, торговельні та розважальні об'єкти. Станом на початок лютого 2014 року, плани по будівництву мікрорайону на території заводу «Серп і молот» здійснені не були у зв'язку з браком фінансування проекту. У жовтні 2015 року будівлі заводу були підірвані. Поруч з руїнами заводу знаходиться автомобільний сервіс та центр розваг «Колізей».

8. *Аквапарк «Джунглі» та перша в Україні буддійська пагода*. Адреса: вул. Киргизька, 19-Б. Харківський завод тракторних двигунів (ХЗТД) – машинобудівельний завод по випуску і ремонту дизельних двигунів та енергоустановок. Був заснований у 1965 році. У 2005 році господарським судом Харківської області було затверджено рішення о ліквідації ОАО «ХЗТД». На початку квітня 2007 року було прийнято рішення про розпродаж заводу. У грудні 2007 року на території заводу була відкрита перша в Україні буддійська пагода. В 2008 році завод припинив своє існування, однак будівля та інфраструктура і досі використовуються. Аквапарк «Джунглі» в Харкові зараз вважається найбільшим критим аквапарком на всій території України. Загальна площа розважальної зони становить 11 тисяч м². У перший рік після відкриття

аквапарк відвідали близько 100 тисяч людей. В аквапарку багато атракціонів, загальна площа розваг на воді становить 4 тис. м².

Вказаний маршрут показує найцікавіші об'єкти індустріальної спадщини міста Харкова. Він включає як вже ревіталізовані об'єкти індустріальної спадщини, так і занедбані. Саме таке поєднання дає змогу показати екскурсанту різноманіття об'єктів міської інфраструктури Харкова, їх стан та варіанти подальшого використання колишніх індустріальних об'єктів.

Місто Харків має потужний промисловий потенціал, який сприяє розвитку саме індустріального туризму в ньому. Проте велика кількість промислових об'єктів наразі знаходиться у занедбаному та покинутому стані. Саме їх реконструкція та подальше використання може стати ще однією з важливих статей прибутку міста, а маршрут як ревіталізованими, так і покинутими об'єктами індустріальної спадщини може приносити багато прибутку туроператорам, а, як наслідок, державі; допоможе привернути увагу іноземних туристів та залучити іноземні інвестиції для реновації занедбаних промислових об'єктів. Саме тому розробка туристичного маршруту об'єктами індустріальної спадщини є важливою для міста Харків.

Список використаних джерел: 1. *Fabrika.space* [Електронний ресурс] : офіц. сайт *Fabrika.space* – Режим доступу: <https://fabrika.space/> 2. Сучасний кінотеатр 8 1/2 розташований в самому серці першої столиці, в центрі міста Харків [Електронний ресурс] : офіц. сайт *Kinoland* – Режим доступу: <https://kinoland.com.ua/cinemas/8-12/> 3. *Industrial Kharkiv* [Електронний ресурс]: *Facebook* – Режим доступу: <https://www.facebook.com/indkharkiv>. 4. Арт-завод “Механика. Иная Земля [Електронний ресурс] : *Facebook* – Режим доступу: <https://www.facebook.com/artzavodmechanica/>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Сьогодні в Україні науковцями пропагується територіальна систематика рекреаційних ресурсів, яка пов'язана з територіальною організацією туристсько-рекреаційної діяльності. «Рекреаційні ресурси – природні й антропогенні геосистеми, об'єкти та явища природи, які мають комфортні властивості, унікальність, історичну або художню цінність, оригінальність, естетичну привабливість, лікувально-оздоровчу значимість, споживчу вартість для рекреаційної діяльності й можуть бути використані з метою відпочинку та оздоровлення людей у певний час та за допомогою існуючих технологій і матеріальних можливостей» [2, с. 21]. Т. Ткаченко підтримуючи думку багатьох науковців, виділяє «туристично-рекреаційні ресурси (унікальні або специфічні), які є привабливими для подорожуючих, доступними завдяки наявності необхідної інфраструктури (зручності, послуги), доведені до споживача у формі сформованого та підготовленого до продажу туристичного продукту сучасними засобами маркетингових комунікацій (наявність логотипа, торгової марки тощо) в системі важелів інтегрованого управління суб'єктами господарювання» [9, с. 65]. Узагальнюючи різні наукові погляди вчених, В. Герасименко вказує: «формування туристичного потенціалу регіону обумовлено можливістю використання туристичних ресурсів в організації і розвитку туристичної діяльності на певній території. Здатність суб'єктів туристичної діяльності ефективно використовувати туристичний потенціал регіону забезпечуватиме успішний розвиток як суб'єктів туристичної індустрії, так і регіону» [8, с. 10].

О. Бейдик наголошує на тому, що рекреаційні ресурси «використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність; сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності та за сучасної і перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостей використовуються для прямого й опосередкованого споживання, надання рекреаційно-туристських і курортно-лікувальних послуг. У структурі рекреаційних ресурсів виділяють дві основні складові: природну та соціально-економічну (природні та історико-культурні ресурси рекреаційної діяльності). Характеристика рекреаційних ресурсів включає дані про якість природних умов, площу (або об'єм), на які ці якості поширюються, тривалість періоду, протягом якого певні якості проявляють

свою дію» [1, с. 42].

Крім того, ресурси визначають як «сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності та за сучасної і перспективної структури рекреаційних потреб» [3, с. 191]; як

«1) рекреаційні об'єкти – територіально визначені (точкові або площинні) матеріальні утворення, споглядання або споживання яких здатне задовольнити рекреаційні потреби рекреантів; 2) рекреаційні властивості простору – такі властивості природного або штучного простору, споживання яких рекреантами призводить до рекреаційного ефекту; 3) явища та процеси рекреаційної дії – нематеріальні динамічні утворення, споглядання яких рекреантами призводить до задоволення їх рекреаційних потреб; 4) рекреаційні заклади – підприємства прямої рекреаційної дії, відвідування яких рекреантами призводить до рекреаційного ефекту; 5) рекреаційні заходи – сплановані рекреантами дії, беручи участь в яких рекреанти отримують рекреаційний ефект» [7, с. 133]. З метою рекреаційного використання території виділяють природні, соціально-демографічні та економічні ресурси і чинники [5].

Цікавою є думка про те, що культурно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси – культурні об'єкти (музеї), пам'ятки історії (пам'ятники та пам'ятні місця), архітектури (житлові будівлі, сакральні комплекси), археології (городища, кургани), етнографічні особливості території, що є важливим засобом задоволення потреб пізнавально-культурної рекреації [4, с. 121]. Науковці виділяють соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси, які включають матеріально-технічну базу рекреації, частину матеріального виробництва, яка забезпечує відвідувачів, об'єкти рекреаційної інфраструктури (санаторно-курортні заклади, готелі та інші заклади для тимчасового проживання, об'єкти ресторанного господарства, транспортна інфраструктура), зайняті в рекреаційному господарстві трудові ресурси [6, с. 22]. Більшість дослідників схиляються до думки, що соціально-демографічні та економічні ресурси можуть бути об'єднані в антропогенні рекреаційні ресурси так як рушійною силою до їх виникнення є людина.

Отже, рекреаційні ресурси, як елемент географічного середовища, виступають природними об'єктами й об'єктами антропогенної діяльності, що сприяють організації різних видів і форм рекреаційної діяльності.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с. 2. Браславська О. В. Рекреаційна географія: навч. посібник. Вид. 2-ге, допов. і перероб. – Вінниця: Діло, 2020. 324 с. 3. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг: навч. посібник. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с. 4. Географічна енциклопедія України: [у 3-х т.] / редкол.: О.М. Маринич (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1989 – 1993. Т. 3: П-Я. 480 с. 5. Ковалевский Г.В., Абрамов В. В. Проблемы развития туризма в Украине: интегрированный подход. Туристично-краєзнавчі дослідження. Київ, 2013. Вип. 2. С. 12–14. 6. Николаенко Д.В. Рекреационная география: учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: ВЛАДОС, 2001. 288 с. 7. Новикова В. І. Рекреаційні ресурси: місце в рекреаційній споживчій діяльності, класифікація, проблеми паспортизації та реєстрації. Туристично-краєзнавчі

дослідження. Київ: Ін-т туризму ФПУ, 2007. Вип.7. С. 130–136. 8. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с. 9. Ткаченко Т.І. Сталлий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 463 с.

УДК 911.3

Т.О. Поліщук

tanyapolishchuk5@gmail.com

Науковий керівник – к. геогр. н., доц. Г.О. Кучерява

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ФРАНЦІЇ

Індустрія туризму Франції характеризується динамічним розвитком в умовах глобалізації та інтенсивного росту світової економіки. За кількістю іноземних туристів, що відвідали країну у 2018 році, Франція посідає перше місце у світі. За даними статистики, витрати іноземних туристів у Франції у 2018 році склали 46,2 млрд євро, що на 4,1% більше, ніж у 2017 році (44,3 млрд євро), однак на 3,5% менше, ніж у 2014 році (47,8 млрд євро) [1].

Туризм відіграє важливу роль у соціально-економічному житті кожної країни, стимулюючи розвиток супутніх галузей – торгівлі, транспорту, будівництва тощо. За даними статистики, внесок туристичної індустрії у валовий внутрішній продукт (ВВП) Франції у 2018 році склав близько 208,5 млрд євро. Для порівняння: у 2015 р. він становив 198,6 млрд євро, у 2016 р. – 201,2 млрд євро, у 2017 р. – 204,3 млрд євро. У наступні 10 років прогнозується його подальше зростання (у 2028 році – до 248, 1 млрд євро) [2].

При цьому слід зазначити, що туризм активно розвивається лише там, де є достатня кількість ресурсів для цього. Професор В. Герасименко зазначає, що «там, де немає будь-яких туристичних ресурсів, туризму не може бути в принципі» [3].

У наукових кругах спостерігається тенденція щодо ототожнення понять «туристичні» та «рекреаційні» ресурси. Проаналізувавши тлумачення цих понять в українських та закордонних джерелах, поділяємо думку науковців (професор Герасименко В., професор Любіцева О.), які вважають, що вони визначають по своїй суті один і той же предмет дослідження і тому їх можна використовувати як синоніми, а словосполучення «рекреаційно-туристичний», «туристично-рекреаційний» слід вважати не самостійною категорією ресурсів, а розглядати лише як додаткові пояснювальні вислови [4].

Щодо визначення рекреаційно-туристичних ресурсів загалом, то найбільш вдалими вважаємо визначення Бейдика О.: «сукупність об'єктів і явищ природного й антропогенного походження; природні й культурно-історичні комплекси та їхні елементи, що використовуються для туризму, лікування, відпочинку» [5, с. 145].

У французькій термінології поняття «туристичні ресурси», «рекреаційні

ресурси» чи «рекреаційно-туристичні ресурси» зустрічаються не дуже часто. Більш поширеним є термін «туристична пропозиція» (фр. – «l'offre touristique») – набір товарів та послуг, які пропонує країна та які споживаються туристами [6].

У франкомовних джерелах найчастіше туристичні ресурси (початкову туристичну пропозицію) поділяють на: природне середовище (клімат, пейзажі, флора, фауна) – по аналогії з україномовними джерелами – природні рекреаційно-туристичні ресурси; антропогенне середовище (архітектурні пам'ятки, туристична інфраструктура) – по аналогії – антропогенні туристичні ресурси; людське середовище (традиції, історичні події, культура тощо) – по аналогії з україномовними джерелами – подієві туристичні ресурси [7].

Група природних рекреаційно-туристичних ресурсів Франції представлена, в першу чергу, кліматичними ресурсами. Для країни характерні 5 типів клімату: океанічний (атлантичний), помірний океанічний (атлантичний), помірний континентальний, гірський та середземноморський. При цьому, сприятливість клімату дозволяє Франції розвивати на своїй території практично всі види рекреаційно-туристичної діяльності.

Серед природних ресурсів Франції слід виділити ландшафтні ресурси. Прикладом унікального ландшафту є Дюна Пілат (фр. – «Dune du Pilat») – найвища піщана дюна в Європі. Хоча ландшафт країни представлений переважно рівнинами, які розташовуються в північній і західній частині, у країні є також декілька гірських масивів.

Франція сьогодні залишається однією з найпопулярніших гірськолижних дестинацій у світі. На території країни функціонує близько 350 гірськолижних курортів, які розташовуються на 7 масивах (8,93% курортів, визнаних у всьому світі). Гірськолижна зона у Франції простягнулась на 1180 км², або 30% гірськолижної зони у світі. Найвідвідуванішими курортами є – Ла-Плань (фр. – «La Plagne»), Валь-Торанс (фр. – «Val Thorens»), Тінь (фр. – «Tignes») [8].

Підґрунтям для розвитку екстремального та пізнавального туризму у Франції є геоморфологічні об'єкти: печера Даргілана (фр. – «La grotte de Dargilan»), відслонення гірських порід – Орг де Іль-сюр-тет (фр. les Orgues d'Ile-sur-Têt), печера Ласко (фр. – «La Grotte de Lascaux»).

До важливих рекреаційно-туристичних ресурсів належать також бальнеологічні. Відповідно до даних Національної ради термальних установ (Conseil National des Établissements Thermaux), на території Франції зосереджено 770 термальних джерел, діють 89 термальних курортів, 109 термальних установ, загальний дохід яких складає 1,3 млрд євро щорічно, при цьому 10-25% річного обороту реінвестується. Найпопулярнішими термальними курортами є: Дакс (фр. – «Dax»), Баларюк-ле-Бен (фр. – «Balareuc les bains»), Ев'ан-ле-Бен (фр. – «Aix-les-Bains»). Так званий «термальний» ВВП Франції становить понад 520 млн євро, 44% з яких спрямовується до державних бюджетів на податкові та соціальні внески [9].

Особливими природно-антропогенними рекреаційно-туристичними ресурсами є національні парки. У Франції нараховується 10 національних парків: парк Вануаз та Пор-Кро, Пірене, парк Севенн, Екрен, Меркантур, парк

Гвіанська Амазонія – найбільший парк у Франції та в Європі, парк Каланки та ін.

Франція відома у всьому світі своєю багатою історико-культурною спадщиною. 20% історичних пам'яток належать державі, 29,6% – релігійним організаціям і майже половина (49,4%) – знаходиться у приватній власності [10].

Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси представлені, в першу чергу, замками. Найбільше замків (43) у Франції зосереджено у долині Луари.

За даними Міністерства культури Франції, нині в країні нараховується 1 218 музеїв. Серед яких: 82% належать місцевим органам влади або їхнім об'єднанням; 13% – юридичним особам на праві власності (асоціації чи фонди), 5% – приватні [11]. 40 музеїв, що мають статус національних, підпорядковуються безпосередньо Міністерству культури. Серед них такі всесвітньо відомі установи, як: музей Лувр, музей д'Орсе, Центр Помпиду. За статистичними даними, у 2018 році Лувр відвідали 10,2 млн туристів, Центр Помпиду – 3,6 млн відвідувачів, музей д'Орсе – 3,2 млн туристів [12]. Часто музеї присвячені видатним митцям (музей Шагала в Ніцці, Пікассо в Парижі, Родена у Парижі тощо), історичним моментам (передісторія в Сен-Жермен-ан-Ле, Середньовіччя у Музеї Клюні, Ренесанс у Музеї д'Екуен) [12].

У Франції налічується близько 300 розважальних парків, які щороку відвідують 60 млн туристів. У 2017 році Діснейленд відвідало близько 14,9 млн туристів. Також досить популярними парками розваг є: Футороскоп, парк Астерікс та ін. [13].

До подієвих ресурсів належать національні та релігійні свята, гастрономічні, музичні, театральні фестивалі, спортивні змагання, карнавали музичні конкурси, фольклорні обряди, покази мод. Каннський кінофестиваль є одним з найпрестижніших заходів у світовому кіно. Для фахівців з регіонального туризму цей період також є значною фінансовою можливістю, щороку ця подія приносить близько 200 млн євро для економіки [14].

Отже, аналізуючи рекреаційно-туристичні ресурси Франції, слід зазначити, що за їх кількістю та різноманітністю країна є безумовним лідером серед європейських держав. Рациональне використання рекреаційно-туристичних ресурсів є передумовою сталого розвитку туристичної індустрії Франції. Природна та історико-культурна унікальність країни визначає суттєві відмінності у спеціалізації туризму окремих регіонів. Це питання потребує подальшого детального вивчення.

Список використаних джерел: 1. Total contribution of travel and tourism to GDP in France from 2012 to 2028. Statista Research Department (2019, November 14). URL: <https://www.statista.com/statistics/644780/travel-tourism-total-gdp-contribution-france/>. 2. Spending of international tourists in France from 2012 to 2028. Statista Research Department (2019, November 14). URL: <https://www.statista.com/statistics/644763/international-tourist-spending-visitor-exports-france/>. 3. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / В. Г. Герасименко та ін. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с. 4. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К. : Альтерпрес, 2002. 436 с. 5. Бейдик О.О. Географія: Короткий тлумачний словник. К. : Либідь, 2001. 192с. 6. Offre touristique. Etudier.

01. 08. 2010. [En ligne]. Disponible à : <https://www.etudier.com/dissertations/Offre-Touristique/65019.html>. 7. *Le tourisme en Valais, en Suisse et dans le monde*. Ecole-Economie. [En ligne]. Disponible à : www.ecole-economie.ch. 8. *La montagne en quelques chiffres*. 19/07/2011. URL: <https://be.france.fr/fr/alpes-mont-blanc/article/la-montagne-en-quelques-chiffres>. 9. *Ouverture de la saison thermale 2019, nouveautés et chiffres du CNETH* [En ligne]. Disponible à : <https://www.leguideduthermalisme.fr/2019/03/07/ouverture-de-la-saison-thermale-2019-nouveautes-et-chiffres-du-cneth/>. 10. *Les monuments historiques*. [En ligne]. Disponible à : <https://www.culture.gouv.fr/Sites-thematiques/Monuments-historiques-Sites-patrimoniaux-remarquables/Presentation/Les-monuments-historiques>. 11. *Le réseau des musées de France*. [En ligne]. Disponible à : https://www.culture.gouv.fr/Sites-thematiques/Musees/Nos-musees/Le-reseau-des-musees-de-France#Mus__es_20de_collectivit__s. 12. *La fréquentation des musées et lieux de patrimoine en France, en 2018 (18/02/2019)* [En ligne]. Disponible à : <http://www.club-innovation-culture.fr/frequentation-musees-patrimoine-france-2018/>. 13. *Les sites touristiques en France. Memento du tourisme 2018*. P.132. [En ligne]. Disponible à : <https://professionnels.tourisme-aveyron.com/fr/documents/chiffres/2018-Memento-Tourisme-France.pdf>. 14. *Bride O. Le Festival de Cannes : un excellent événement pour le tourisme*. 16/05/2019. [En ligne]. Disponible à : <https://bulletindescommunes.net/festival-cannes-manne-tourisme/>

УДК 910.4 (620)

А.Е. Редька

anna27red@gmail.com

Науковий керівник – доц. В.Г. Клименко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

РОЗВИТОК ГОТЕЛЬНОГО ТУРИЗМУ НА СИНАЙСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ

Кожного року туризм набирає все більших обертів. Синайський півострів Єгипту не є виключенням. Це унікальне місце, яке розташовано на кордоні між Азією та Африкою, сам півострів вважається частиною азіатського континенту. Унікальною також є природа півострова – горні та пустинні райони Синаю майже на заселені, флора та фауна збереглись майже в первозданному вигляді.

До 1990-х років піщані береги Синайського півострова залишались на вітру та не розглядались як перспективні. Зараз же територія Синаю та Червоне море займають першу сходинку за кількістю туристів, які прибувають до Єгипту.

Відкриття морських шляхів з метою створення нового місця для внутрішнього та міжнародного туризму призвело до стрімкого будівництва готелів, туристичних поселень та курортів на побережжі Червоного моря [1]. У 2020 році дві третини готелів Єгипту зосереджені на Синайському півострові, вздовж побережжя Червоного моря. Саме тут створюється найбільша доля доходів від туризму [1].

Синайський півострів умовно можна поділити на Північний і Південний Синай. Перший є популярним місцем серед туристів. Тут розташовані популярні туристичні міста: Шарм-ель-Шейх, Дахаб, Таба, Нувейба.

Місцевість Синайського півострова поділяється на три масштаби: перший, другий і третій.

Перший мун: Великі курорти (Шарм-ель-Шейх). Являє собою агломерацію, що поєднує адміністративні функції, державні послуги, а також різноманітні проміжні послуги. Основний транспортний вузол регіону. Саме тут розташована більшість готелів країни.

Другий мун: Інтегровані туристичні селища (Таба, Дахаб), які поєднують в собі кілька готелів, дозвілля та зазвичай мають прямий вихід до моря.

Третій мун: Автономні готелі (невеликі масштабні проекти), як правило, закритого типу. Іноді кілька готелів, що розташовані поруч, об'єднуються для раціоналізації надання певних послуг та інфраструктури [1].

На території Синайського півострова велика кількість готелів і кожен день постійно з'являються нові. Головна увага приділяється брендам, в склад яких входить ціла мережа готелів (табл.1).

Таблиця 1

Основні міжнародні гостинні бренди Синайського півострова

(складено автором)

Кількість готелів	5-15 готелів	4 готелі	3 готелі	2 готелі	1 готель
Готелі	Jaz Group	Hilton	Marriott	Baron Hotels & Resorts	Movenpick Sharm El Sheikh
	Domina Hotels	Charmillion Hotels	Albatros	Concorde	Sharaton
	Coral Hotels	Savoy Group		Rixos	Stella Di Mare

Готелі Синайського півострова можна розділити на дві групи:

1. Бренди, які керують відносно невеликою кількістю готелів (від 1 до 4);

«Великі гравці», більше 5 готелів в мережі (Jaz Group, Domina Hotels, Coral Hotels).

Мережа Jaz Group – найбільша мережа готелів Єгипту та Синаю, зокрема, 11 готелів розділених між трьома брендами: Jaz Resorts, Steingenberger, Sol Y Mar.

Готелі мережі Jaz Group: Jaz Belvedere, Jaz Fanara Residence, Jaz Fanara Resort, Jaz Mirabel Beach, Jaz Mirabel Club, Jaz Mirabel Park, Iberotel Palace, Solymar Naama Bay, Fayrouz Resort, Sharm Dreams Resort, Steigenberger Alcazar [2].

Всі готелі мережі високого рівня якості. Перша лінія має піщані пляжі, дайвінг центри, басейни з підігрівом, гарний сервіс.

З кожним роком туристи стають все більш вибагливими. Якщо раніше враховувалась лише наявність спального місця, то зараз це цілий спектр факторів: надійність, якість, оперативність, комфорт. Готелю, перш за все,

необхідно стати другом для свого гостя.

При збільшенні кількості готелів та застосування новітніх технологій в гостинному бізнесі, збільшуються і вимоги відпочиваючих. Дана тенденція буде набирати обертів кожного року. Тому затребуваними будуть готелі двох типів: всесвітньо відомі бренди, які вже завоювали довіру користувачів та постійно розвиваються, щоб не втратити аудиторію, та нові невеликі готелі із незвичайною, індивідуальною тематикою.

Синайський регіон налічує велику кількість готелів, проте всі вони схожі між собою. Однотипні будівлі, територія, анімація, концепція, номери. Різниця лише в рівні сервісу, розташуванні та вартості. Тому є важливим є унікальне позиціонування готелю. Туристам стають до вподоби більш цікаві спеціалізовані, тематичні готелі, а не масові.

Єгипетським готелям не вистачає родзинки. Якби на туристичному ринку Єгипту з'явилися готелі з незвичною концепцією, це спричинило б різкі зміни в готельному бізнесі. Наприклад, плавучий готель; тематичний готель присвячений лише одній тематиці; номери в міхурах з прозорого еластичного матеріалу, який вдень не пропускає ультрафіолет, а вночі захищає від комах і вологості.

До того ж більшість готелів мають внутрішні проблеми: зношеність інфраструктури, бруд, антисанітарія, відсутність кваліфікованого обслуговуючого персоналу, невідповідність зірковості готелю. Зрозуміло, що необхідно розвиватись.

Розвиток єгипетських готелів має відбуватися на двох рівнях: внутрішньому та зовнішньому. Внутрішній рівень передбачає: відновлення та реновацію інфраструктури; навчання та підвищення кваліфікації персоналу; створення внутрішніх стандартів; застосування новітніх технологій; приділення уваги на безпеку та комфорт відпочиваючих.

Зовнішній рівень передбачає: створення бренду; розвиток маркетингу; більш плідна співпраця з іншими готелями, інвесторами, розважальними закладами та туроператорами; орієнтація на більш вузьку цільову аудиторію, відхід від масового продукту.

Отже, Синайський півострів є перспективним для розвитку туризму та залучення інвестицій. Проте готельний туризм Єгипту є в незадовільному стані. Розвиток єгипетських готелів має відбуватися на двох рівнях: внутрішньому та зовнішньому.

Список використаних джерел: 1. Leïla Vignal, « The new territories of tourism in Egypt: a local-global frontier? », *Cybergeo : European Journal of Geography [Online], Space, Society, Territory, document 509, Online since 29 October 2010, connection on 13 March 2020.* 2. Інформаційний ресурс Jaz Hotel Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jazhotels.com/default.aspx>.

СТРУКТУРА ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ «КИЇВ»

Туризм, як явище поліфункціональне, набуває максимально пріоритетного розвитку та практичного функціонування в країнах світу, виконуючи при цьому політичну, соціальну, економічну й інші функції, які стимулюють процес популяризації туристичного продукту як в країні в цілому, так і в окремих її туристичних дестинаціях. Крім того, туризм є одним з найважливіших чинників соціально економічного розвитку, що вимагає використання сучасних форм і механізмів обслуговування клієнтів.

Зарубіжний досвід управління міськими дестинаціями на ринку туристичних послуг на основі проектів «Смарт місто» (концепції «Смарт місто» знайшла своє відображення в Німеччині, Китаї, Іспанії, ОАЕ) доводить перспективність впровадження інноваційних розробок і підходів, які здатні підвищити кількісно-якісні показники надання послуг в туристичній галузі та збільшити кількість прибуттів іноземних туристів до України.

Для активного розвитку туризму, Україна має суттєвий природно-ресурсний і рекреаційно-туристичний потенціал та історико-культурну спадщину, які використовуються в сучасних системах «смарт-місто» та «смарт-дестинація», яким притаманні свої особливості з певними характерними рисами у вигляді географічного простору та практичного функціоналу.

Однією з таких дестинацій є столичне місто Київ, яке останнім часом перетворюється на сучасне інноваційне туристичне середовище (рис.1)[1].

В даній структурі ми спробували розглянути столичне місто як стаціонарну детерміновану систему в рамках розвитку сучасного туризму.

Таким чином, місто повинно надавати не тільки високоякісний туристичний продукт, але й повинно бути пристосованим до організації масових (міжнародних) процесів у сфері туризму, виконувати необхідні умови безпеки і комфортності, пропагувати традиції, звичаї, уклад життя, колорит своєї країни, на фоні прояву поваги до них.

Застосовуючи поняття «дестинація» (*destination* – місцезнаходження, місце призначення) ми маємо на увазі «туристичну дестинацію» як територію, яка приваблює туристів до головних місць локації і концентрації туристичних об'єктів, засобів розміщення, харчування, розваг, екскурсійного обслуговування та інших послуг туристичної сфери [3].

Європейська комісія з питань туризму визначає туристичну дестинацію як «територію, яка окремо ідентифікується і підтримується для туристів як місце відвідування й у межах якої туристичний продукт координується одним чи декількома закладами або організаціями» [2].

Рис. 1. Структурно-логічна схема розвитку туристичної дестинації «Київ»

Київ, як столиця України, виконує низку важливих функцій, виступаючи як атракція, як місто зі значною масою додаткових послуг (ресторани, нічні клуби, розваги та ін.), як великий транспортний вузол, як комплексна система різноманітних туристичних об'єктів.

Доволі часто в основних завданнях розвитку туризму у великих містах упускається важлива організаційна функція міста, яка важлива не тільки для самого міста, а й для прилеглих до неї територій.

Пропонуючи основний функціонал розвитку туризму в дестинації «Київ» ми акцентуємо увагу на широкому спектрі різноманітних можливостей столичного міста, рівень конкурентоспроможності туристичного інфраструктури в ньому, кількісні показники міжнародних прибуттів та якість обслуговування.

Туризм у Києві розвивається за декількома блоками: економіка, суспільство, культура, екологія, міське середовище та об'єднуються в єдиний організаційно-економічний механізм адаптації у межах дестинації «Київ». В кожному блоці є свої позитивні і негативні моменти, які можуть бути притаманними тільки для конкретної дестинації.

Доволі часто для оцінки міського туристичного середовища використовується пасивна модель адаптації у вигляді пристосування туристичного середовища до потреб людей, але й люди здатні пристосовуватись до умов туристичного середовища.

Таким чином, туризм у місті, за своїми характеристиками може суттєво відрізнитись від організації туризму в інших дестинаціях. Об'єкти туризму можуть концентруватись на одній чи декількох територіях в дестинації, що може викликати певний тиск на міську туристичну інфраструктуру. Але процес ефективної організації туристичної діяльності в місті допоможе налагодити механізм створення адаптованого конкурентоспроможного, інноваційно-технологічного туристичного середовища.

Список використаних джерел: 1. Морозов М., Коль О. Дестинация – важнейший элемент туризма // Туризм: практика, проблемы, перспективы. 1998, №1. – С.8-10; 2. *Tourism in Europe European Parliament resolution of 27 September 2011 on Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe (2010/2206(INI)) / EUR-Lex.* URL: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1482662166158&uri=CELEX:52011IP040>. 3. *Destination / Oxford English Dictionary.* URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/destination>.

ЗАБУТА СТОЛИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ МІСТА КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО З РОЗВИТКУ ВОЄННО-ПАТРІОТИЧНОГО ТУРИЗМУ

Кам'янець-Подільський, який згадується першим серед туристичних див України, відомий широкому загалу українських та іноземних туристів передусім своєю історичною фортецею XV –XVIII ст. польсько-турецького походження [1,418-420]. Але туристичний потенціал міста цим далеко не вичерпується, оскільки Українські визвольні змагання 1917 – 1920 рр. надали йому можливість стати на досить тривалий час (влітку – восени 1919 р.) столицею УНР з повноцінним виконанням столичних функцій та наявністю усіх відповідних структур. Можна сказати, що Кам'янець-Подільський у цей час став столицею Соборної Української Держави, оскільки тут розміщувались як Директорія та міністерства УНР, так і Диктатура ЗУНР з державними секретарями (міністрами), відповідно перебували – Голова Директорії, Головний Отаман С.Петлюра та Диктатор ЗУНР Є.Петрушевич. У Кам'янці також розміщувались вищі органи Збройних Сил УНР та ЗУНР – Дієвої Армії УНР (Міністерство військових справ та Генеральний штаб) та Української Галицької Армії (Начальна Команда). Отже, у Кам'янці відбулася спроба інтеграції двох українських держав та їхніх Збройних Сил у цілісний організм. Сучасники підкреслювали велике значення цього періоду для українського національного будівництва. Генерал М.Омелянович-Павленко згодом писав: «В другій половині року 1919 Кам'янець на Поділлі за час нашої визвольної боротьби відіграв видатну роль. Тут на малім просторі зібралось все, що врятувалось від довготривалої, запеклої попередньої боротьби, яка точилася по обох боках каламутної річки Збруча (колишнього кордону) ... Це вперше стало так, що Велика і Західна землі єдиної й соборної України стали одна проти одної, як два світи, що століттями політично були поділені; зрештою, так тісно – тісно зійшлися й силою обставин були змушені подивитися один одному впрост до очей, і це було на добро! Спільна недоля робила своє діло: ферментувала дві галузі одного численного народу в одну спільноту» [2]. Два українські уряди мали непрості відносини, що позначилось і на ситуації у військовій сфері. Так, серед з'єднань, що дислокувались у Кам'янці, була 1-а бригада УСС Галицької Армії, яка упродовж липня - вересня перебувала у місті. Ця бригада фактично виконувала функцію гвардії Є.Петрушевича. Подібне елітне з'єднання намагався створити уряд УНР у вигляді Гайдамацької бригади. Як зазначав М. Капустянський (генерал-квартирмейстр Армії УНР), «Складалася унікальна комбінація. З одного боку – УГА, якій були притаманні риси австрійської армії: позитивні (організованість муштра, карність навіть у

дрібницях, акуратність, упертість і витривалість у боях, однак без належного завзяття і настирливості довести її до кінця за всяку ціну) та негативні (зайва централізація, страх за свої фланги та тил, відсутність широкої ініціативи і чекання розпоряджень і наказів зверху). Стрільці багато не вимагали і ретельно слухали своїх офіцерів. Наддніпрянська ж армія мала властивості колишньої російської армії, з деякими ухилами в кращий чи гірший бік. До сильних рис відносились впертість, відданість, витривалість, презирство до смерті. Але загалом армія УНР була менш організована й упорядкована ніж галицька, мала слабшу дисципліну, тил і постачання. З боку суто бойового, як здатність маневрувати на широких фронтах, битися на всі чотири сторони світу, персональна ініціатива, наддніпрянці були сильніші за галичан в умовах маневрово-більшовицького фронту. Це мала бути прекрасна комбінація з'єднання акуратності, обмеженості в бажаннях, навику до послуху та ладу галичанина з ініціативою, войовничістю і широким розмахом наддніпрянця. Вони один одного доповнювали. Разом вони могли створити, за сприятливих умов (техніка, зброя), грізну, непереможну Українську зброю» [3]. Зосередження на Поділлі галицького і республіканського війська відкрило нову сторінку бойової співпраці наддніпрянців і наддністрянців, тобто Дієвої Армії УНР та Української Галицької Армії. Перетворення Кам'янця на столицю (хай навіть вимушену і тимчасову) Соборної України сприяло активізації в місті культурного життя (це тема окремої статті).

Практично усі будівлі, де знаходились різноманітні державні інституції УНР та ЗУНР, збереглися в місті до нашого часу і мають пряме відношення до діяльності найбільш відомих очільників Директорії УНР, в першу чергу, до Голови Директорії і Головного Отамана Армії УНР Симона Петлюри. Усі ці факти повинні відбитися на іміджі та розвитку туристичних потоків та брендів цієї дестинації, тим більше, що у світовій практиці (США, Китай) туристичні бренди іноді створюються штучно, міста змінюють назви відповідно до туристичного попиту [4]. У Кам'янці-Подільському нічого придумувати та змінювати не треба – його доба, як столиці УНР, залишила по собі як фотодокументну, так і матеріально-архітектурну спадщину. Не використати її для урізноманітнення туристичної пропозиції міста у напрямку пріоритетного розвитку національно- та воєнно-патріотичного туризму в сучасних умовах незалежної України просто не можна.

Істотне значення для приваблення туристів до Кам'янця-Подільського, як бувшої столиці УНР, мають військово-історичні фестивалі та реконструкції. Взагалі у місті можна рекомендувати щорічно проводити «Дні УНР» тривалістю декілька днів, мета яких - відтворити події тих декількох місяців 1919 р., коли столиця незалежної України містилася у Кам'янці-Подільському [5]. Це можуть бути військові паради, вишколи підрозділів армій УНР та ЗУНР, театральні вистави, виступи поетів та співаків з аутентичними творами часів УНР, інсценізовані «виступи лідерів УНР» на мітингах, відтворення боїв силами реконструкторів тощо. Якщо залучити студентів разом з учнями старших класів та одягнути їх у військові однострої армій УНР та ЗУНР для участі в інсценізованих заходах, то усе місто опиниться в атмосфері «столиці

УНР 1919 р.». Для туристів (українських та іноземних) це був би незабутній фест. Відповідну програму заходів слід підготувати завчасно, надати у друкованих та електронних ЗМІ, прорекламувати в інтернеті, на телебаченні тощо. Основа для такого фесту вже є – це військово-історичний фестиваль «Остання столиця», присвячений Кам'янецькій добі Української Народної Республіки, що був проведений 24-25 серпня 2019 р. після п'ятирічної перерви. Під час фесту відбулася реконструкція двох зіткнень – між Дієвою Армією УНР та збройними силами півдня Росії (армія А. Денікіна), а пізніше під час тактичної гри між Дієвою Армією УНР та більшовицькими загонами. Захід проходив у парку напроти РЦКіМ «Розмай» на вул.Шевченка - о 16.00 та на площі Польський ринок - о 17.30. Глядачам під час цих двох битв усе, що відбувалося, коментував ведучий – відомий київський історик та геральдист Олекса Руденко. Тактична гра відбулася на другий день фесту на Польських фільварках, коли: «Ворог був зовсім близько. Більшовики засіли на сусідньому полі та хлопці з Чоти пішої розвідки Третьої залізної дивізії Дієвої Армії УНР про це не знали. Їхній загін розділився: половина рушила лівим берегом р.Смотрич, а далі перейшла річку вброд. Інші відправились дорогою повз Польську браму. Панцерник «Петлюра» їхав слідом за загоном, та потім зупинився, чекаючи на свій час. Наближення розвідників більшовики бачили і підготувалися: дорогу до поля забарикадували, у хащах з кущів та дерев підготували три засідки. З кукурудзи стирчали дула гвинтівок, в очереті часом можна було помітити кудлату папаху. Постріли луною відбивалися від високих скель каньйону, кулемети панцерника відпльовувались гільзами, більшовики намагались поцілити у броневик гранатами. Бій тривав з чверть години: поле вкрилося тілами полеглих, із більшовицького загону вижив один лише юнга, а люди, котрі прийшли на кам'янець-подільський пляж позасмагати, фільмували все на телефони, часом навіть не піднімаючись із розстелених на березі Смотрича рушників» [6]. Глядачів (туристів) на відтворення вуличних боїв у місті зібралось чимало, а от тактичну гру спостерігали, нажаль, небагато людей, хоча усі події фестивалю були безкоштовними.

Приймали участь у цьому дійстві більше 200 реконструкторів, у т.ч. члени міського військово-історичного товариства, Товариства пошуку жертв війни "Пам'ять" (Львів), ГО "Жива Історія" (Вінниця), Центру історії Вінниці; ВІК "Захисник" (Одеса); ВІК "172 піхотний полк" (Київ); ВІК "Пластун" (Київ); ВІК «44 піхотний полк» (Київ), ВІК "Повстанець" (Київ), реконструктори з Хмельницького, ВІК «46 Добрчанський полк» з міста Добрич (Болгарія). Серед реконструкторів було чимало учасників АТО/ООС, які з передової перейшли на «історичний фронт», відстоюючи позицію незалежності України через реконструкцію подій Визвольних змагань. Серед реконструкторів були і жінки, які відтворювали постаті сестер-жалібниць, що надавали першу медичну допомогу під час та після бою, та «фельчерок». Вулицями міста їздили три панцерника (кам'янецький "Черник", вінницький "Петлюра" та безіменний львівський броньовик), антикварного вигляду вантажівка Fiat та кілька легкових автомобілів тієї епохи. У вільний від «бойових дій» час реконструктори вправлялися у муштрі та демонстрували табірне життя вояків

початку ХХ ст. для усіх гостей Кам'янецького замку. Фестиваль розпочався з безкоштовного концерту Народного артиста України Тараса Компаніченка та «Хорей козацької» у дворі Старого замку. Колектив привіз програму «Пісні української революції» з творів часу Визвольних змагань 1917-1921 рр. Кам'янецький захід став «хрещеним батьком» подібного фестивалю у Вінниці, а у планах організаторів – відтворення подій 1920 р., а саме епізоду польсько-більшовицької війни [7;8]. Це цікава та важлива тема, яка переважній більшості населення України, нажаль невідома. У планах реконструкторів - також ввести у фестиваль освітню складову.

У такий спосіб Кам'янець-Подільський відроджує пам'ять про свої столичні часи. Здобутки і втрати Директорії УНР стають темами військово-історичних фестивалів та реконструкцій («Остання столиця»), публікацій, путівників та екскурсій. Кам'янець поволі пригадує своє минуле і столичний статус, який він мав за часів УНР, але його туристичний потенціал у цьому контексті розкритий ще далеко не повністю. Так, путівник «Кам'янець – остання столиця УНР», виданий 2011 р. [9], з тих пір не перевидавався і вже став рідкістю навіть в інтернет-магазинах, а екскурсії під однойменною назвою не мають належної реклами в Україні, а тим більше за кордоном, що відмітила кореспондентка львівської газети «Високий замок» під час відвідання міста, звернувши увагу на пропозицію екскурсії про ... відьом [10]. Про військово-історичний фестиваль – реконструкцію «Остання столиця», який відбувся у Кам'янці-Подільському у серпні 2019 р. після 5-річної перерви, теж загальноукраїнської реклами та розголосу якось не було чути. В результаті організатори цього дуже цікавого для туристів фесту похвалилися, що зібрали на ньому понад 200 реконструкторів з України та зарубіжжя, а от про число туристів промовчали, і хоча більшість подій фестивалю були безкоштовними для глядачів, на тактичну гру завітали лише поодинокі випадкові туристи.

Отже, Кам'янцю-Подільському, як значній туристичній дестинації України, необхідно урізноманітнити свій туристичний імідж, залучивши до нього столичне минуле міста за часів Директорії УНР, що є особливо істотним нині для виховання учнівської та студентської молоді (із урахуванням вимоги МОН щодо її туристичної мобільності), та закріпити цей імідж відповідним брендом (логотипом, гаслом тощо). Як не як, столичний статус до цього зобов'язує.

Список використаних джерел: 1. Смирнов І.Г. Логістика туризму: навч.пос. К.: Знання, 2009. 444 с. 2. Стецюк В. Наддніпрянські та галицькі структури в Кам'янці-Подільському в червні – листопаді 1919 року. Збірник матеріалів наукового круглого столу. Кам'янець-Подільський: К – ПНУ імені Івана Огієнка. С. 2019. 37-42. 3. Олійник С. Бойова співпраця наддніпрянців та наддніпрянців у 1919-1920 роках. 100-річчя злуки УНР та ЗУНР: Збірник матеріалів наукового круглого столу. Кам'янець-Подільський: К – ПНУ імені Івана Огієнка. 2019. С.27-36. 4. Карелов К. Поддельные достопримечательности. Тайны ХХ века. 2020. № 4. С.26-27. 5. Пустиннікова І. Остання столиця УНР. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/ostannya-stoliczya-unr.html>. 6. «Остання столиця», або як Кам'янець на три дні повернувся в минуле. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/08/27/156149/>. 7. Malkowicz A. Wspolpraca

organizacyjna władz polskich i ukraińskich w okresie wojny 1920 r. we wspomnieniach gen.Jana Romera. Regionalna polityka: polityko-prawowe zasady, urbanistyka, просторове планування, архітектура. [Зб.наук.пр.]. Вип.5. Матеріали міжн.наук.практ. конф.Мін-во освіти України, Мін-во розвитку громад та територій України, Київськ.нац. ун-т будівництва і архітектури. Київ – Тернопіль: Бескиди, 2019. В 2 ч. Ч.1. С.79-84. 8. Kamieniec w latach 1919-1920. URL: <http://slowopolskie.org/kamieniec-w-latach-1919-1920/>. 9.Юркова Г., Пустиннікова І., Мошак М. Кам'янець – остання столиця УНР. Путівник. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2011. 80 с.10.Дмитрів І. «У Ратушу Кам'яця-Подільського занесли 223 заяви про відьомство...». У місті, відомому історичною фортецею, можна відвідати нічну екскурсію «Полювання на відьом». Високий замок. 31.10-06.11.2019. С. 10.

УДК 379.85

Д.О. Ушкварок¹, О.Р. Палій²

¹dasha7363@ukr.net, ²paliysashar@gmail.com,

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доцент К.О. Кравченко

^{1,2}Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

«ТУРИЗМОФОБІЯ» В РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

В останні роки відбулися докорінні зміни у взаємовідносинах між туристами і місцевими жителями. У життєвих циклах деяких destinations настав переломний момент, коли масовий туризм став розглядатися як серйозна загроза місцевій громаді. Це стало причиною появи таких нових понять як «надтуризм» та «туризмобія». Зазначені терміни не є характерним для України, і їх дуже рідко можна зустріти у вітчизняних літературних джерелах. Але для деяких країн Європи і Світу в цілому дане явище є актуальною проблемою. Дослідженню цього питання присвячено роботи Смирнова І. [1], Охріменка А. [2] та ін., проте у більшості вітчизняних джерел зазначене питання висвітлено недостатньо. Антитуристичні акції стали проблемою реалізації туристичних послуг для міст-музеїв з потужними культурно-історичними ресурсами і центрами пізнавального туризму, а також центрами круїзного туризму. Тому необхідно визначити суть проблеми «туризмобії» та проаналізувати причини її виникнення.

Термін «надтуризм» (*overtourism*) характеризує ситуацію, при якій місцеві жителі і відвідувачі відчувають, що туристів стало занадто багато, в результаті чого якість їх життя, як і якість отриманого туристами досвіду, різко погіршується [3, 4]. Економічно доцільна практика органів управління та головних гравців в сфері туризму призводить до негативних результатів розвитку і надмірної залежності місцевих громад від індустрії туризму. Відповідно, добробут місцевих жителів стає центральним елементом соціальних рухів, які виступають проти того тиску, який чинить на них зростання масового туризму.

Влітку 2017 року, відразу в декількох великих туристичних destinations

Європи – Барселоні, Амстердамі, Венеції, на Мальорці та інших острівних курортах почалися масові виступи місцевого населення проти надмірної кількості туристів, подорожчання і погіршення якості життя в результаті пріоритетного розвитку туристичної індустрії. У листопаді 2017 р питання «надтуризму» вперше обговорювали на Саміті міністрів туризму Всесвітньої туристської організації в рамках World Travel Market в Лондоні [5].

У березні 2018 р обговорення на тему «Надтуризм: дійсність, фікція або тема для роздумів?» стало одним з трьох ключових питань порядку денного конференції з туризму в Берліні. Інформаційний потік свідчить, що неухильно збільшується число туристських дестинацій, в яких місцеві жителі виявляють невдоволення по відношенню до туристів. У деяких випадках мова навіть заходить про «туризмобію», але при цьому скрізь зберігається розуміння того, що туризм має важливе значення для економіки країн і зайнятості населення.

Термін «туризмобія» вперше з'явився в газеті El País в 2008 році, написаною каталанським вченим антропологом Мануелем Дельгадо в статті під назвою «Туризмобія» («*Turistofobia*»). Автор звертав увагу на негативні відносини між місцевими мешканцями та туристами [6]. Його робота була сконцентрована на прикладі Барселони. Стверджується, що неконтрольований розвиток туризму є реальною загрозою соціальній структурі Барселони. Вчасності його дослідження були звернені, в більшості до місцевої влади, щодо погано продуманої місцевої політики та незбалансованого планування стратегії та розвитку міста.

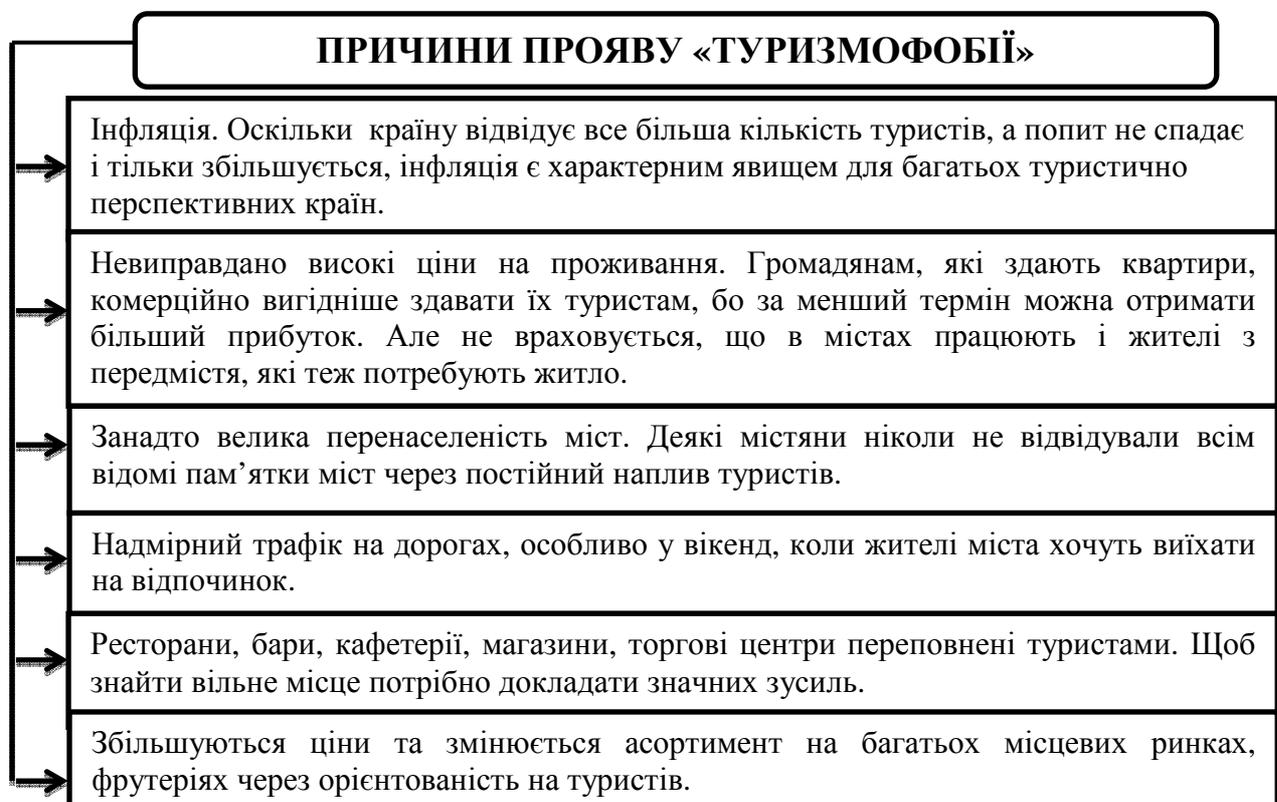

Рис. 1. Причини прояву «туризмобії»
(побудовано автором за даними [3, 6])

Недарма Барселона була вперше описана в цій роботі. Адже з 1990 по 2018 рік кількість туристів зросла від 1.72 до 9.12 мільйонів, враховуючи те, що в Барселоні проживає близько 1.6 млн мешканців [7, 8].

Дане питання постає досить гостро, не зважаючи на те, що туристи приносять неабиякий дохід та поповнюють валютний запас країни. Так, доходи від туризму в Іспанії в 2017 році становили 14,8% [9], що складає 68 мільярдів доларів США [10]. Основні причини проявів «туризмобії» представлено на рис. 1.

Щоб побороти наплив туристів та привернути увагу влади до цієї проблеми, неодноразово влаштовувалися мітинги, зібрання. На вулицях Барселони також можна побачити злісні надписи: «Туристи, їдьте додому!», плакати, мурали на дану тематику.

Головним із рішень даної проблеми є стратегічне планування розвитку міста за залученням експертів в даній галузі. Адже туризм приносить неабиякий дохід Європейським містам. Але з кожним роком кількість туристів зростає і це неодмінно потребує уваги влади та менеджменту даної сфери. Перераховані фактори, які викликають невдоволення місцевих жителів, стають причиною втрати власної ідентичності та унікальності притаманної місту, що є атрактивним фактором для міжнародних туристів.

Список використаних джерел: 1. Смирнов І.Г. *Маркетинг сталого туризму: навчальний посібник* / І.Г. Смирнов, О.О. Любіцева. – К.: Вид-во Ліра-К, 2019. – 256 с. 2. Охріменко А.Г. *Перенасичення дестинацій як сучасна тенденція розвитку туризму* / А.Г. Охріменко, Н.А. Опанасюк // *Ефективна економіка*. – 2019. – № 12. 3. Goodwin, H. *The Challenge of Overtourism. Responsible Tourism Partnership Working Paper 4 October 2017* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://haroldgoodwin.info/pubs/RTP'WP4Overtourism01'2017.pdf> 4. Sheivachman A. *Iceland and the Trials of the 21st Century Tourism*. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://skift.com/iceland-tourism/> 5. *World Travel Market* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.wtm.com/category/responsible-tourism/overtourism/> 6. Delgado M.L. *Turistofobia*. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://elpais.com/diario/2008/07/12/catalunya/-1215824840_850215.html 7. *Офіційний сайт служби статистики міста Барселона (Іспанія)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.statista.com/statistics/452060/number-of-tourists-in-barcelona-spain/> 8. *Міжнародний сайт статистики* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://populationstat.com/spain/barcelona> 9. *Міжнародний атлас даних* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knoema.ru/atlas> 10. *Міжнародний атлас даних* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knoema.ru/atlas>.

САКРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ПРИКАРПАТТЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ТУРИЗМУ

Прикарпаття, яке ми просторово ототожнюємо з територією Івано-Франківської області, – це край багатовікової історії, самобутньої культури, різноманітних природних ресурсів, розвинутої промисловості, віддавна заселений працьовитими людьми, які століттями в розумних межах перетворювали природні ландшафти. На Прикарпатті розміщені численні та унікальні в європейському й світовому масштабах пам'ятки природи, історії та культури.

Територія дослідження розташована в межах двох великих тектонічних структур – Східноєвропейської докембрійської платформи та Карпатської геосинклінальної області альпійської складчастості. Тому рельєф, клімат, ґрунтовий покрив, рослинний і тваринний світ і загалом ландшафти Прикарпаття є різноманітними. Особливістю Прикарпаття є значно більша, порівняно з Україною в цілому, частка земель, зайнятих природно-заповідними об'єктами: мережа природно-заповідного фонду Івано-Франківщини налічує 474 території та об'єкти загальною площею 218,8 тис. га, що складає 15,7 % від загальної площі регіону. Природно-заповідний фонд Прикарпаття складається із природного заповідника «Горгани» площею 5,3 тис. га; п'яти національних природних парків загальною площею 120,3 тис. га (Карпатський національний природний парк, національний природний парк «Гуцульщина», Галицький національний природний парк, національний природний парк «Синьогора», національний природний парк «Верховинський») [3]. Найчисельнішими за кількістю видами пам'яток природи є ботанічні, а також заповідні урочища; натомість менше ландшафтних заказників, мінеральних джерел та ботанічних заказників. Також тут поширені геологічні, гідрологічні пам'ятки природи, а також комплексні, в тому числі ландшафтні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, водоспади, орнітологічні, лісові, загальнозоологічні заказники, дендрологічні парки, карстові печери. Надзвичайно атрактивними для туристів є краєвиди Торунського і Яблуницького перевалів.

Майже кожна зі згаданих вище пам'яток має певний сакральний зміст, оскільки вони є унікальними через пейзажні чи лікувальні особливості: незвичайні обриси скель, гір чи пагорбів, наявність вікових дерев, джерел із цілющою водою, печер, карстових провалів тощо, які віддавна наділялися людьми надзвичайними властивостями.

До історико-культурних ландшафтів відносять історичні, археологічні, архітектурні пам'ятки, твори монументального мистецтва, центри прикладного

мистецтва та ремесел, музеї, виставки, театри тощо, в яких відбилися різні етнографічні особливості території. Більшу частину історико-культурних ландшафтів складають сакральні споруди, в тому числі понад п'ятсот греко-католицьких і православних церков, близько двадцяти костелів, сім монастирів і один скит – Манявський. На Прикарпатті налічується близько 90 музеїв, експозиції яких значною мірою мають сакральний зміст. Усі історико-культурні пам'ятки тісно пов'язані з історичним минулим краю і мають багатовікову історію. Дуже важливими є реалізація їхнього пізнавального потенціалу й актуалізація виховного аспекту формування гармонійної, духовно багатой особистості.

Сакральні пам'ятки, з погляду туризму, відіграють важливе значення для туристичних подорожей із релігійною метою. І. М. Мініч виділяє релігійний туризм, представлений паломництвом (відвідання святих місць для поклоніння реліквіям), пізнавальні подорожі (знайомство з релігійними пам'ятками, історією релігії, культурою релігії) та наукові поїздки (поїздки богословів, істориків, що займаються питаннями релігії) [2].

М.П. Мальська, М.Й. Рутинський, Н.М. Паньків розрізняють паломництво і релігійний туризм. Паломництво – це особлива форма духовної рекреації, що полягає в духовному очищенні, спокуті й прилученні до святинь віри, яку сповідує людина шляхом відвідин особливих сакральних центрів тієї чи іншої релігії. Релігійний туризм має основною рушійною силою культурологічну мотивацію і передбачає екскурсійне відвідування не лише визначних культових об'єктів своєї релігії, а й ознайомлення з іншими релігійно-культовими традиціями регіонів планети. Якщо для прочанина найважливішим є духовний момент, то турист вирушає в подорож святими місцями переважно з культурно-пізнавальною метою [1].

Визначення видів туризму охоплює мету або кілька цілей подорожі – як основних, так і додаткових, формує єдине сприйняття збірного поняття «релігійно-паломницький туризм», під яким ми розуміємо вид туризму, суть якого полягає в поєднанні суто релігійної та супутніх їй цілей подорожі.

Сакральні-географічні пам'ятки Прикарпаття представлені релігійними об'єктами (церкви, монастирі, костели та ін.) та сакральними місцями, які означені або не означені релігійною приналежністю – джерела, парки, алеї, вікові дерева, урочища та інші об'єкти, зокрема ті, що законодавчо охороняються державою.

Список використаних джерел: 1. Мальська М.П. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність: монографія / М.П. Мальська, М.Й. Рутинський, Н.М. Паньків. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 268 с. 2. Мініч І.М. Навчально-методичний посібник вивчення дисципліни «Технологія (туристської) галузі» для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей / І.М. Мініч. К. : КУТЕП, 2006. – 163 с. 3. Офіційний веб-сайт Івано-Франківська обласна державна адміністрація. Збереження та розвиток природно-заповідного фонду на Прикарпатті [Електронний ресурс] // URL: <http://www.if.gov.ua/news/23774>

АНАЛІЗ В'ЇЗНИХ ТА ВИЇЗНИХ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ ІСПАНІЇ

Іспанія спеціалізується, в основному, на масовому пляжному туризмі і є одним з головних туристичних центрів світу. Туристичний ринок Іспанії сформований переважно завдяки зовнішньому попиту, що зорієнтований на прийом іноземних туристів. Важливі чинники (географічна близькість, сприятливий клімат, порівняна дешевизна туристичного продукту), які визначають пріоритетність Іспанії як дестинації міжнародного туризму, звичайно, відіграють головну роль для країн європейського субконтиненту. Та все ж, попри віддаленість, її відвідує велика кількість туристів з Японії, США, Канади.

За даними Міністерства промисловості, торгівлі і туризму Іспанії в серпні 2011 року країну відвідали 76 млн. іноземних туристів, що є рекордним показником за всі роки ведення офіційної статистики. При цьому в'їзний туристичний потік за перші 8 місяців 2011 року склав близько 40 млн. осіб, що на 8% більше, ніж за аналогічний період минулого року. Найбільше туристів в цей період приїхало з Великобританії – 9,5 млн. осіб, а самим відвідуваним регіоном країни стала Каталонія.

У 2018 року за даними UNWTO країна посіла 2 місце після Франції за кількістю туристичних прибуттів у світі з показником 81,8 млн. осіб [5], додавши 8,6% від минулорічного показника (табл.1).

Динаміка туристичних прибуттів до Іспанії продемонстрована на рисунку 1. У 2018 році спостерігався найбільший туристичний потік на Канарські острови (28 млн. туристів, відповідно, з них 45% іноземних прибуттів). Тут фіксується 54,5% бронювання готелів іноземцями в лютому, а це на 11,8% більше, ніж в аналогічному періоді минулого року.

Таблиця 1

Топ-5 найвідвідуваніших країн світу (станом на 2018 рік) [1, 5]

Туристична дестинація	Місце серед країн світу	Кількість туристичних прибуттів, млн. ос.
Франція	1	86,7
Іспанія	2	81,8
США	3	75,9
Китай	4	60,7
Італія	5	58,3

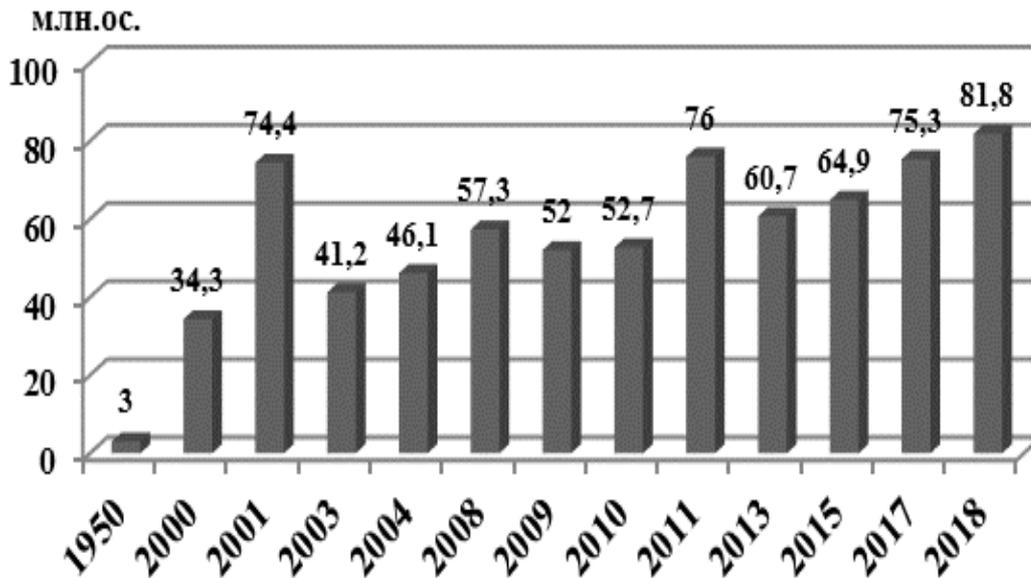

Рис. 1. Динаміка туристичних прибуттів до Іспанії
(створено авторами на основі [1])

Також іноземці цікавилися Каталонією (25%), Андалусією (17%) і Балеарськими островами (13%) [2-4]. Така територіальна структура туристичного потоку породжує проблему сезонності в зазначених туристичних дестинаціях з піковою активністю в червні-вересні, що відповідає спеціалізації рекреаційного господарства регіону.

Дохід від міжнародного туризму в 2017 році Іспанії збільшився на 2,5% і склав 68 млрд. дол. США [4]. Це вивило країну на другу позицію в світі після США. Доходи від туристичної галузі покривають на 136,6% негативне сальдо торгового балансу країни та забезпечують роботою 2,6 млн. осіб, що складає більше 10% всього економічно активного населення.

Серед країн, найбільших за обсягами в'їзних турпотоків, виділяються Великобританія, Німеччина, Франція та Італія. Разом з тим, зростає інтерес до Іспанії як туристичної дестинації серед європейських країн, що не є членами ЄС. Ще одним вагомим сегментом є туристичний потік із США (2,4%) [2].

Для Іспанії характерний значної інтенсивності внутрішній туризм. Коментуючи тенденції відпочинку ще у 2014 року, Хав'єр Перез, президент компанії MasterCard Europe, зазначив: «Насправді не дивно, що туристи планують відпочивати вдома, адже в Європі є стільки прекрасних можливостей для подорожей. Схоже, що європейці хочуть уникнути відчуття тривоги, пов'язаного з виходом за межі зони комфорту, і тому схильні досліджувати ті місця, які знаходяться недалеко від їхнього будинку» [3]. Так, у 2017 році 47,3% іспанців обрали внутрішній туризм. З них: 21% відвідали Андалусію, 13,3% – Мадрид, 13% – Валенсію. За даними офіційної державної статистики, 90 % усіх туристичних потоків направлено в п'ять основних курортних регіонів країни: Каталонію, Балеарські острови, Канари, Андалусію і Валенсію. Середні витрати туриста в Іспанії в день складають мінімум 101 євро.

Динаміка виїзних туристичних потоків зростає повільнішими темпами. Географія виїзного туризму представлена Грецією, Марокко, Португалією, Тунісом і Туреччиною, які пропонують дещо дешевший відпочинок. Виїзний туризм в сусідні країни росте повільними темпами: кількість виїжджаючих в Португалію туристів збільшилася з 2,5 млн. осіб в 1986 р. до 5,1 млн. осіб у 2016 р, а до Франції – з 1 млн. осіб до 2,8 млн. осіб за той же період [2].

Динаміка виїзного туризму Іспанії представлена у таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка виїзного туризму Іспанії [1]

Роки	Інтенсивність виїзного потоку, ос.	Зміна по відношенню до попереднього року, %
2014	11 783 000	4,78%
2015	14 407 000	22,27%
2016	15 405 000	6,93%
2017	17 031 000	10,56%

У 2018 році кількість іспанців, подорожуючих повітряним транспортом, склала всього 7,5% туризму, 90% туристів виїжджають з країни на автомобілях у сусідні країни. Це показник того, що більша кількість іспанців обирають короткострокові тури всередині країни з автомобільним видом транспорту. Дальні перельоти в основному створюють бізнес-туристи, з яких 40,7% – до Канади і 44,5% – в Японію [5].

Витрати туристів в Іспанії становлять в середньому 141 євро на день, свідчать останні дані, опубліковані Національним інститутом статистики Іспанії.

Що стосується популярності періодів відпочинку, то можна сказати, що Іспанія через сприятливий клімат, розвинений діловий туризм, прекрасні пропозиції культурного відпочинку, реабілітації і, звичайно, гастрономії, залишається цілорічним курортом. Іспанія виступає також центром надання освітніх послуг, завдячуючи яким, додатково залучаються кошти у туристичну сферу.

Розвитку туристичної індустрії Іспанії сприяє також те, що іспанська мова є другою за поширенням серед мов на планеті. Сьогодні нею розмовляють більше 500 млн. населення планети. Іспанська мова є офіційною мовою в двадцять одній країні, однією із шести офіційних мов ООН. Відтак, у туристів, які володіють іспанською мовою, не виникає труднощів у спілкуванні, що є додатковим фактором у виборі Іспанії як країни для здійснення подорожей.

Перспективними для залучення ширшого кола туристів в Іспанії, на нашу думку, може стати пізнавальний туризм на базі природних об'єктів, внесених до Світової спадщини ЮНЕСКО та об'єктів ПЗФ, культурно-пізнавальний туризм, освітній туризм.

Список використаних джерел: 1. Мировой атлас данных: Испания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://knoeta.ru/atlas/> Испания. 2. Офіційний сайт Інститут національної статистики Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ine.es/

jaxi/tabla.do. 3. Перевага внутрішнього туризму Іспанії над виїзним [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazeta.ru/business/2014/07/22/6137857.shtml>. 4. Стало відомо, які країни найбільше заробляють на туризмі // УНІАН – Режим доступу: <https://www.unian.ua/tourism/news/10311105-stalo-vidomo-yaki-krajini-naybilshe-zaroblyayut-na-turizmi.html>. 5. UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition. URL: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2018.pdf.

СЕКЦІЯ 5.
РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛІЙ РОЗВИТОК
НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

UDC 911.3

H. Kumar, G. Mohapatra, S. Anand

hkharishkumar.162@gmail.com

Department of Geography, University of Delhi, New Delhi, India,

ROLE OF RUBBER PLANTATION ON SUSTAINABLE LIVELIHOOD
OPTIONS FOR TRIBAL COMMUNITY IN WESTERN TRIPURA

Introduction. Rubber is one of the most critical, strategic industrial raw materials in the modern world (Rashmi 2016). Rubber products are used far and wide in all industries, health sector, households, sports and entertainment. Rubber is a tropical crop and grows well in Tripura. The species has proved excellent for permanent settlement of tribal *jhumias* (Economic Review of Tripura, 2012-13). Tripura is the second largest producer of natural rubber after Kerala. At present, around 75000 hectares is under rubber cultivation in Tripura though the target is to spread it up to one lakh hectares with an additional target of another 1.5 lakh hectares under Right to Forest Act for the tribal sections (RSDC Skill Times 2016). The relative success of rubber in Tripura can be attributed to its economic viability; effective extension and institutional support in production and marketing by the Rubber Board; along with the decline and uncertainty in tea and horticulture crops. The word livelihood can be used in many different ways. DFID adapts a version of Chambers Conway's definition of livelihoods: "A livelihood comprises the capabilities, assets and activities required for a means of living. A livelihood is sustainable when it can cope with and recover from stresses and shocks and maintain or enhance its capabilities and assets both now and in the future, while not undermining the natural resource base" (DFID, 2000). Livelihood plays a determining role in moulding the identity of an individual in a society. Without a better livelihood it is impossible to aim for a better quality of life. Livelihoods may be defined as the means by which households obtain and maintain access to the resources necessary to ensure their immediate and long-term survival. The factors essential for livelihood can be classified into six categories: physical, natural, human, financial, social, and political (USAID, 2005). The concept of poverty and livelihood is intertwined to a very great extent. The higher the livelihood option the higher is the chance of the individual to get rid of poverty. The inability to get livelihood options results in the persistence of poverty and inability, ultimately leading to 'culture of poverty'. Thus, it advocates for a sustainable livelihood (Rajasenan, 2010).

Material and Methods. Tripura is a land-locked state. It is surrounded by Bangladesh on its north, south and west. The state is connected with the rest of India by only one road, which runs through the hills to the border of Cachar district in

Assam. The terrain is hilly and forested: over 60 per cent of the terrain is hilly, and around two-thirds of the land area of the state is classified as forest (Dasgupta and Malabika, 2005). Tripura is the third smallest state in our country behind Sikkim and Goa. It covers 10,491 km² total area of India and it is bordered by Bangladesh with three sides north, south and west, and other side border with two Indian states Assam and Mizoram to east. It lies from 22°56'N to 24°32'N, and 91°09'E to 92°20'E. Tripura has 8 districts, 23 sub-divisions, 58 blocks and also one Tripura Tribal Areas Autonomous District Council (TTADC) created under the 6th Schedule of the Constitution. The study covers 300 households (75 rubber growing households (including family labour/tapper and hired tappers) interviewed from each district and in total 300 households from 4 districts). Study mainly shows the geographical diversity, social composition of the villages, villages under rubber cultivation, areas with vulnerability and better practices. The income aspects, class differentiation, gender dimension, division of labour, and ecological impact and effect of the rubber plantation on the local community have been examined in detail through interview schedule and village information schedule followed by Focus Group Discussion (FGD). The livelihood framework of the population under study was analysed for its sustainability according to the rating of the improvement in five types of capital assets viz. natural, physical, human, financial and social, forming the Asset Pentagon.

Result and Discussion. The DFID has developed a 'Sustainable Livelihood Framework' (SLF) (GLOPP, 2008) which is one of the most widely used livelihoods frameworks in development practice. Sustainable livelihoods assets (SLA), an element within this framework is concerned first and foremost with people, it seeks to gain an accurate and realistic understanding of people's strengths (called "assets" or "capitals"). It is crucial to analyse how people endeavour to convert these strengths into positive livelihood outcomes. The approach is founded on a belief that people require a range of assets to achieve positive livelihood outcomes. Therefore, the SLA identifies five types of assets or capitals upon which livelihoods are built, namely human capital, social capital, natural capital, physical capital and financial capital. The study has assessed the impact of rubber plantation on the rubber producing households in the four districts of Tripura, applying the sustainable livelihood approach (SLA) to analyse the five capital assets such as human, natural, physical, financial and social collected through household surveys. Range equalization method (UNDP method of HDI) (Ghosh et.al. 2006) was adopted to elucidate the five capitals.

Methodology of Calculate Score Value: The range equalisation method has been adopted for measuring the indicators of the five capitals. First, the values of every indicator of the five capitals are acquired into percentage values. Second, the scale-free aggregate indices ranging 0 to 1 of each indicator of the five capitals are obtained with higher value suggesting greater strength. This is done by subtracting the minimum percentage value from each indicator and then dividing it by the indicator-range i.e. maximum percentage value subtracted by minimum percentage value, for each indicator of the five capitals.

Table 1.
**Sustainable Livelihood Assets of
RPHH in Tripura**

Indicators	RPHH (N=300) Percentage
Human Capital	
Working population	100
Literacy Rate	79.7
Health Facilities	68.3
Political consciousness/affiliation	90.7
Drop out from school	29.3
Human Capital Index (Score Value)	0.63 (2)
Natural Capital	
Size of landholding in hectares	
0 – 2	38.5
2 – 5	24.6
5 – 10	20.6
10 - 20	2
Above 20	0.7
Type of land	
Mature land	76.7
Immature land	23.3
Land Ownership	
Allotted Land	34
Raiyati (inherited) land	60.7
Purchased	2
Gifted	3.3
Housing Status	
Mud walled & thatched house	12
Mud walled & tin-roof	84.3
Brick walled & concrete-roof	3.7
Natural Capital Index (Score Value)	0.32 (3)
Physical Capital	
Medical Centers within the premises	92.6
Electricity	96.7
Sanitary Facilities	95.3

Safe Drinking Water Sources	94.3
Work place within 5 KM	85.7
Jewels	37
Consumer Durables	92.1
Physical Capital Index (Score Value)	0.80 (1)
Financial Capital	
Monthly Income	
<10000	70.7
10000 - 20000	22.3
20000 - 30000	5
30000 - 40000	1.3
> 40000	0.7
Sources of Livelihood	
Primary Sources	71.3
Secondary Sources	28.7
Incentives Provided	45.7
Livestock's	20.3
Financial Capital Index (Score Value)	0.41 (2)
Social Capital	
Micro-credit(SHG's)	3.7
Banks (Tripura Grameen Bank)/Bhandhan Bank	20.3
Household received benefit from a Government scheme	21.9
Social Capital Index (Score Value)	0.64 (2)

(Score Values Calculated by the Authors)

Note1: figures in parentheses indicate the hypothetical scores of sustainability of the assets. Accordingly, 1 represent 0.67 - 1 score value (highly sustainable), 2 represent 0.34 - 0.66 score value (moderately sustainable) and 3 represent 0 - 0.33 score value (unsustainable)

Formulae: $S_{vi} = (\text{Actual } X_i - \text{Min } X_i) / (\text{Max } X_i - \text{Min } X_i)$, where, X_i is percentage value of an indicator, Min is minimum, Max is maximum and S_{vi} is scale free value. The scale free values of each indicator are obtained then add and divided by the total strength of indicator to obtain the composite index (score value). Here, scale-free values are obtained so that while using composite index there is no biased toward the highest indicator values.

Formulae: $C_i = S_{vi} \text{ EX}_i / \text{NX}_i$, where, $S_{vi} \text{ EX}_i$ is added scale free value of indicators, NX_i is number of indicator and C_i is composite index. Applying the formulae, scale free values of each indicator and score values of the five capitals are obtained.

Livelihood Assessment. The asset pentagon lies at the core of the livelihoods framework, 'within' the vulnerability context. The pentagon was developed to enable information about people's assets to be presented visually, thereby bringing to life important inter-relationships between the various assets. To understand the strength and weakness, the score values of five capitals of Rubber Producing Households (RPHH) is diagrammatically represented by livelihood asset pentagon (fig. 1).

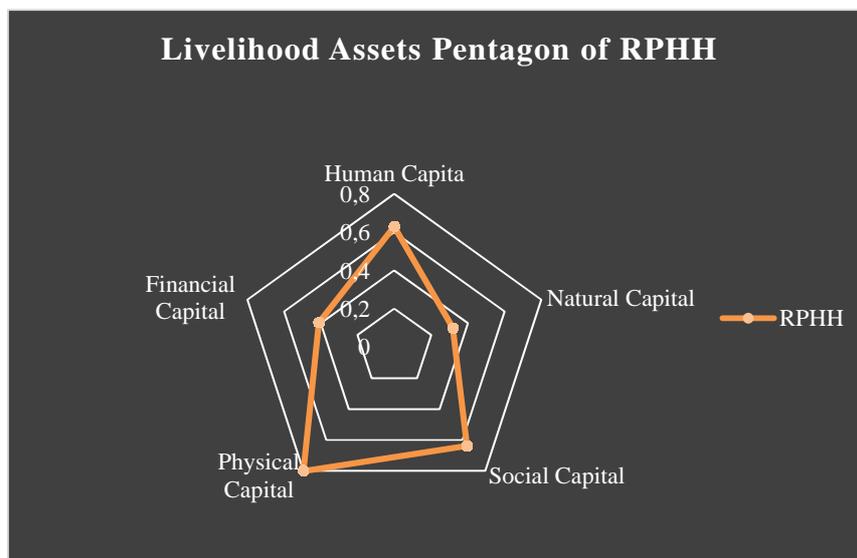

Figure 1. Livelihood Assets Pentagon of RPHH of Tripura

Above figure analyses the livelihood status of RPHH, the indicators and score values is compared in the table 1. Human Capital of the surveyed households are moderately sustainable with score value of RPHH (0.63), as it is observed that there is increased working population (100%) among rubber growers (family labour) and hired tappers mainly associated with rubber plantation such as tapping, processing, maintaining the plantation with help from RPS and Manimalayar (Rubber Board). However, the difference is slightly higher in working population and literacy rate among the rubber producing tribal household. In most of the cases the hired rubber tappers are semi-literate and illiterate and are not skilled tappers.

The natural capital of the RPHH are unsustainable with score value (0.32) due to possession of small and marginal landholdings. Most of the lands

possessed by RPHH are inherited (*raiya*) and homestead in nature. Allotted lands are 34 per cent only. Few RPHH have gained in land holding size as they have been allotted land that is 1.5 hectare (ha.) of that 1 ha. for rubber plantation and 0.5 ha for homestead (Govt. of Tripura, 2012) However it varies from place to place on availability of land (Debbarama, 2015).

Physical capital shows huge difference in score value, as RPHH found highly sustainable (0.80) due to availability of electricity, provision of water and sanitation facilities and access to medical centres and accessed market and use of consumer durables. The financial capital score value of RPHH (0.41) shows moderately sustainable. Taking the income of the rubber growers into consideration, 70.7% of RPHH earned more than one lakh per annum, from collecting field latex, rubber sheet processing and other sources like petty shops, driving etc.

The score value of RPHH in social capital (0.64) is moderately sustainable. The RPHH in the surveyed localities have a strong inbuilt in social capital as they are closely tied on the basis of kinship network. This social bonding enable them to take decision in adopting rubber plantation and achieved socio economic success. RPHH have better-of physical capital (infrastructure) and human capital (literacy, working population) and social capital (trust, norms and network with SHGs, Banks). Social capital is found higher among the RPHH whereas the lack in natural capital (landholdings) as most of the tribal household belong to small and marginal growers in the study area. High income from rubber plantation has strength the coping strategies of the RPHH.

Conclusion. Rubber plantation and development in the surveyed districts of Tripura have certainly reduced poverty, enhanced the socio-economic condition of the erstwhile poor *jhumias* (shifting cultivators) and landless families (now RPHH) and strengthened their coping strategies to overcome crisis and shock. The living standards of the tribal households have improved significantly in the indicators of income, asset creation, food and clothing, children's education, family healthcare, changes in the attitude and habits, improvement in village infrastructure and overall well-being. However, study also explores that the rubber producer/growers must possess the basic knowledge of the estate management. Thus the study recommends for imparting skill-based training to the tappers in taping, processing and managing the rubber plantation. Salary/wages structure can be fixed along with incentives for better productivity and quality to bring out competitiveness. The study also suggest that the scrap rubber percentage has to be lowered down and mechanism for preserved field latex (PFL) and RSS should be promoted for better price.

References: 1. Dasgupta and Malabika (2005): 'An Overview of the Economy of Tripura'. In Government of Tripura, Tripura Human Development Report, 2007, p.3. 2. Debbarama, R. (2015) Impact of Rubber Plantation based on economic- rehabilitation programme on shifting cultivators in Dhalai District of Tripura. 3. DFID. (2000). Sustainable livelihoods guidance sheets. London: Department for International Development. 4. Economic Review of Tripura, 2012-13, Chapter 9: Forestry and Rubber, p. 155. 5. Ghosh, S., Kumar, R., Roy, C.I. and Bairy, R. (2006). Social Development Index for Social Development, in A. Kundu (eds.) India Social Development Report, Council for Social Development, Oxford University Press, New Delhi, pp. 219-220. 6. GLOPP (2008). DFID's Sustainable Livelihoods Approach and its Framework, Livelihood Assets, p. 3,

available at: http://www.glopp.ch/B7/en/multimedia/B7_1_pdf2.pdf. 7. Government of Tripura (2012). *Brief note on Tripura Rehabilitation Plantation Corporation Ltd. Diary*, Agartala. 8. R.R. Rashmi (2016), *Inaugural Address in the India Rubber Meet(IRM) on Rubber Scenario: What lies ahead*, Goa, March 10-11, 2016, available at www.indiarubbermeet.in. 9. Rajasenan, D. (2010). *Livelihood and Employment of Workers in Rubber and Spices Plantations*, NRPPD Discussion Paper No.6, p.5. 10. RSDC Skill Times, *Monthly News Letter*, June 2016: *Skill development training for rubber tappers in Tripura*, p.2. 11. USAID (2005). *Report on Livelihood and Conflict Tool Kit for Intervention*, p.2.

UDC 551.509.313.43: 551.509.313.5

K.V. Huda

cat_rin@meta.ua

*Research adviser – Candidate of Science in Geography Shpyg V.M.
Ukrainian Hydrometeorological Institute of the State Emergency Service of Ukraine
and the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

FORECASTING OF TEMPERATURE AND PRECIPITATION IN FLOOD DANGEROUS MOUNTAINOUS AREAS

Introduction. One of the most dangerous manifestations of climate instability is extreme weather events. In recent decades, as a result of significant climatic fluctuations, their numbers have increased, and in many cases they have become catastrophic and have caused significant damage to the Ukrainian economy.

The most widespread extreme weather event in Ukraine is heavy rain. On average, 53 cases of such precipitations are registered annually in Ukraine, and there is a tendency to increase their number by almost 2 cases per year [1].

In mountainous areas, heavy cloudbursts are accompanied by rapid surface runoff and, as a consequence, lead to dangerous floods and mudflows. For this reason, it is quite obvious that modern meteorological methods and weather forecasting models (including precipitation) with detailed spatial and temporal discretization are needed to solve hydrological problems.

During recent decades, numerous weather forecasting models have established themselves as a highly effective tool in the daily operational practices of forecasting centers in many countries around the world. Their usage greatly speeds up and simplifies the process of creating different types of information for a wide range of users, which also does not depend on the health of a forecaster (synoptic). The accuracy of such models, as a rule, exceeds the accuracy of weather forecasts, especially when it comes to their spatial and temporal discretization. Most of the models in this class require separate studies on the specificity of convective cloudiness forecasting, weather conditions in mountainous and coastal areas [3].

The Ukrainian Hydrometeorological Institute of the State Emergency Service (SES) of Ukraine and the National Academy of Sciences of Ukraine has been using the WRF model since February 2008 to provide prognostic information for organizations that are part of the state's meteorological support system, which has

proven to be a reliable source of forecast meteorological information (<http://accuweather.org.ua/nwp/tabpage.php>) high accuracy. The data of numerical forecasts of the UHMI are also used in the structural units of the SES of Ukraine and for various scientific and applied researches [2-4].

Purpose, methods and results of the study. The success of hydrological forecasts depends on the accuracy of the forecast of precipitation and other meteorological parameters. *The purpose* of this study was to evaluate the accuracy of the temperature forecast and the precipitation forecast validity within the Upper Dniester basin, which are calculated using the WRF ARW v.3.6.1 model configured to the region conditions (Fig. 1a, b, c). To achieve this, observation data from six meteorological stations (Fig. 1d) of the state network located within the basin were used. The verification of temperature and precipitation forecasts was carried out on a data archive covering the period February 15 – October 30, 2017. Meteorological parameters were verified using the skill scores recommended by the World Meteorological Organization [5]: RMSE, MAE, ME, accuracy, biascore, hitrate, FAR.

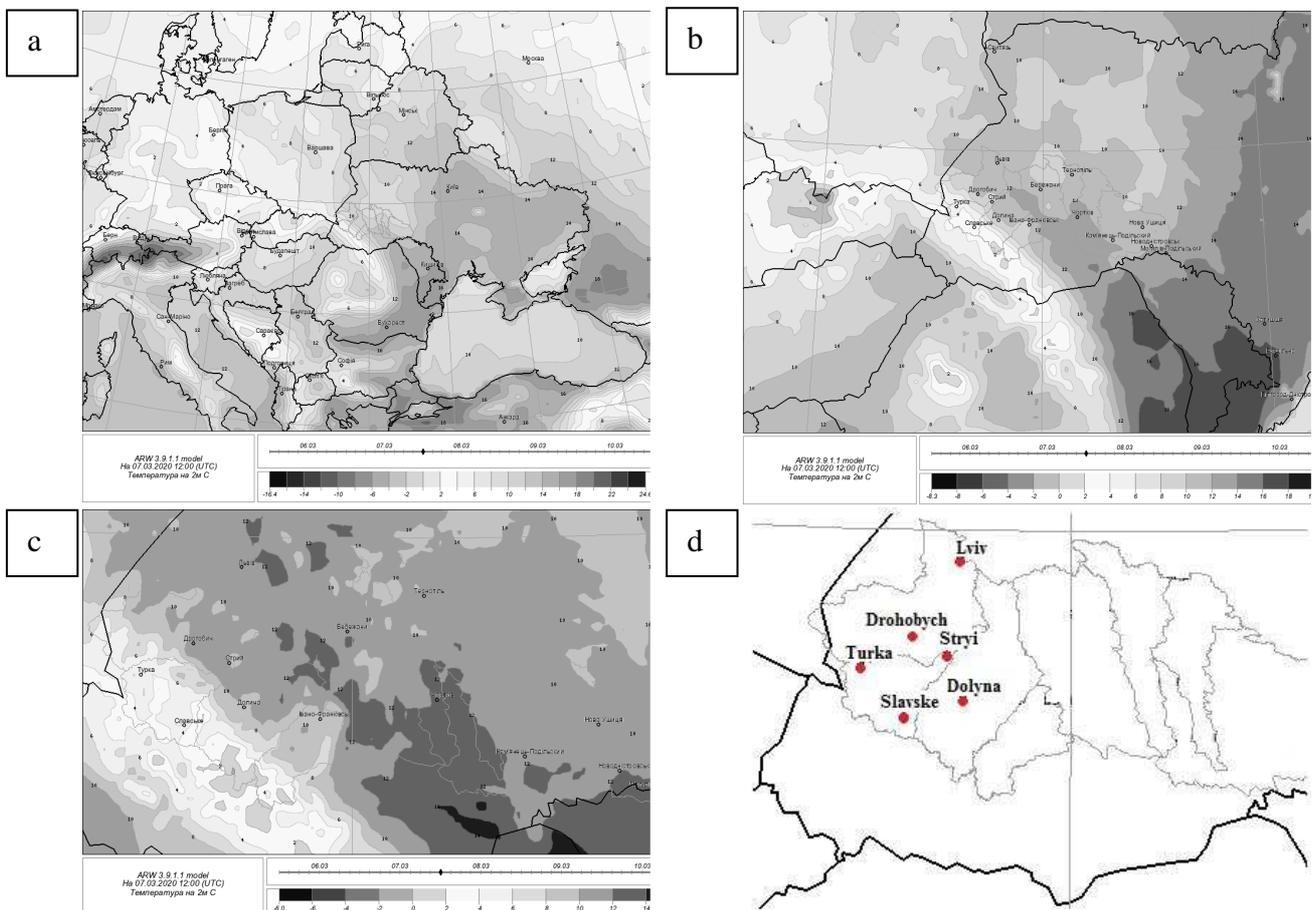

Figure 1 –WRF ARW v.3.6.1 calculation area
a) the main domain (30 km); b) 1st order nested domain (10 km);
c) 2nd order nested domain (3.3 km);
d) meteorological stations located in the Upper Dniester basin

The highest values of air temperature forecast errors occurred at the stations of Slavske and Turka (Table 1), and for all three days earliness those were analyzed. On the nested grid with a 10 km horizontal step, the model tends to lower the temperature values. It should be noted that on the grid with a step of 3.3 km during the first day of the forecast such unambiguous tendency is not observed, but already on the third day the decrease is characteristic for both nested grids. In general, for the region, the difference between ME and MAE values of different earliness is insignificant, ie an increase in earliness did not lead to a sharp increase in forecast errors. The analysis of the errors showed that the temperature forecast for the period may differ from the observation data by 5-9,5 ° C, but the number of such cases is insignificant.

Table 1

The accuracy of the temperature forecast during the first day by model WRF ARW v.3.6.1 for nested grids with steps of 10 km and 3.3 km

Criterion		RMSE	MAE	ME
Station	Step, km			
Dolyna	10	2,182	1,709	-0,405
	3,3	2,080	1,601	-0,209
Drohobych	10	2,399	1,940	-0,543
	3,3	2,354	1,834	0,215
Lviv	10	1,877	1,493	-0,304
	3,3	1,858	1,443	0,121
Slavske	10	2,893	2,403	-0,563
	3,3	2,860	2,248	0,261
Stryi	10	2,000	1,560	-0,234
	3,3	2,034	1,597	-0,099
Turka	10	2,513	2,031	-0,357
	3,3	2,466	1,936	-0,036

The general validity of precipitation forecasts on the 3.3 km grid is higher than for the 10 km grid. In general, the picture for the region is similar to the change of skills in Lviv (see Table 2).

Table 2

Validity and accuracy of precipitation forecasts by the WRF ARW v.3.6.1 model (Lviv) of different earliness

Characteristic	Step, km	Earliness, day		
		I	II	III
accuracy	10	0,609	0,574	0,543
	3,3	0,656	0,660	0,633
biasscore	10	2,024	2,106	2,224
	3,3	1,765	1,753	1,882
hitrate	10	0,918	0,906	0,918
	3,3	0,859	0,859	0,882
FAR	10	0,547	0,570	0,587
	3,3	0,513	0,510	0,531

Although both grids are characterized by an overestimation of precipitation cases, there is also a slight difference in the value of the systematic error: on the 3.3 km grid this overestimation is less than on the 10 km grid. Overall, the model successfully predicted the hitrate observed on the network. The success of precipitation detection is higher (~ 10%) on the 10 km grid.

Conclusions. It is shown that the model as a whole tends to lower the air temperature values. The usage of the nested grid with higher resolution (3.3 km) makes it possible to slightly improve the accuracy of the temperature forecast and to increase the validity of the precipitation forecast. However, a 10 km grid has better detection probability.

Список використаних джерел: 1. Осадчий В.И., Набиванец Ю.Б., Странадко Н.В., Бабиченко В.Н., Краковская С.В. Подготовка Национального сообщения Украины по вопросам изменения климата // Глобальные и региональные изменения климата. – Киев: Ника-Центр, 2011. – С. 9-22. 2. Осадчий В.И. Оперативна система прогнозу морського хвилювання у прибережній смузі Азовського та Чорного морів / В.И. Осадчий, В.В. Фомін, Ю.П. Ільїн, І.В. Будаєк, В.М. Шпиг // Проблеми гідрології, гідрохімії, гідроекології. – Київ: “Ніка-Центр”, 2019. – С. 116-121. 3. Шпиг В.М. Точність прогнозу термодинамічних метеорологічних величин і опадів в умовах гірської місцевості за гідростатичною та негідростатичною чисельними атмосферними мезомасштабними моделями / В.М. Шпиг // Фізична географія та геоморфологія. – 2014. – Вип. 4 (76). – С. 117-136. 4. Recommendations for the verification and intercomparison of QPFs and PQPFs from Operational NWP Models. – WMO TD No. 1485, 2009. – 37 p. 5. Shpyg V. The Application of Regional NWP Models to Operational Weather Forecasting in Ukraine [Електронний ресурс] / V. Shpyg, I. Budak, D. Pishniak, P. Poperechnyi // CAS Technical Conference (TECO) on “Responding to the Environmental Stressors of the 21st Century” : 18-19 November 2013 : Conf. Materials. – Antalya, 2013. – Режим доступу до журн.: <http://www.wmo.int/pages/prog/arep/cas/documents/Ukraine-NWPModels.pdf>

UDC 504.064.3

F.A. Mirzayev

mirzayev.f@mail.ru

Azerbaijan State Maritime Academy, Baku, AZ1000, Zarifa Aliyeva str. 18

HYDROMETEOROLOGICAL PROCESSES AND EXTREME ACTS OF NATURE OBSERVED IN THE CASPIAN SEA

Analysis. Over the last years, a topicality of observance of the principles of hydrometeorological safety has been growing. This is mostly conditional on significant increase in the dynamics of regional and global climatic characteristics and the number of natural hydrometeorological hazards. The formation of the hydrometeorological regime of the Caspian Sea is driven by atmospheric processes directly over its water area and the processes occurring over the vast catchment areas of the sea. The length of the sea over a long distance in the direction of the meridian creates spatial and temporal changes in its hydrometeorological parameters with large intervals.

Wind Regime of the Caspian Sea. Synoptic processes are formed due to large-scale atmospheric circulations, as well as processes of local thermal and baric circulation. Long length of the sea along the meridian and the diversity of the physical and geographical conditions of the coast also play an important role there. A combined effect of all these processes determines the nature of the winds over the Caspian Sea.

Over the period 2003-2009, 234 storm events were recorded following a wind speed of 20 m / s or more in the Caspian Sea along the entire water area of the sea. 176 out of those were the north-west and north-east direction, 58 - of the south-east direction. The greatest number of storms for all that period was observed in February (60 events a year and 44 events in March) [1]. The safest periods for navigation are in the months of June and July (4 times a year). The maximum wind speed during the storm was 30 m / s in the Northern Caspian Sea, 33 m / s in the Middle Caspian Sea and 35 m / s in the South Caspian Sea. Meanwhile, the recurrence of storm winds in the northern directions (northwest, northeast) is 3 times higher than in the south. The duration of the winds with a speed of 20 m / s and more is 6- 72 hours, the average duration of the Northwest storms is 12-18 hours, and the southeast storms is 30-36 hours [5].

It should be noted that the drowning of the “Mercury-2” ferry in October 2002 in the Caspian Sea due to severe weather conditions caused numerous casualties and significant economic damage.

Wave regime of the Caspian Sea. The wave regime in the deep seas is mostly determined by the distribution of the speed and direction of the prevailing winds. The wave regime in coastal areas also depends on the angle of prevailing wind relative to the coastline and relief of the seabed.

Values of some of the extremely high waves in different sectors of the Caspian Sea in 2003-2009 have been recorded as follows:

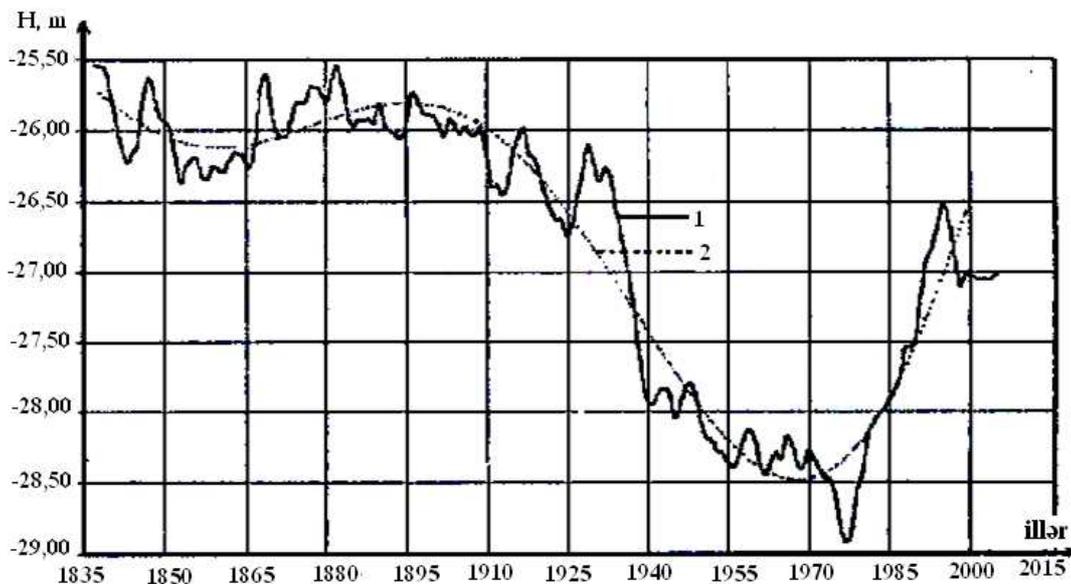
- on March 26-27, 2003, the north-west wind speed was 28-30 m / s, the wave height in the Baku region reached 6 m, and in the Astara region – 7 m.
- on September 17, 2007 at 05.21 the wind speed was 26-28 m / s, the wave height in the northern sector of the Kulala bank was up to 4.0 m.
- on July 18-19, 2008, the wave height in the Baku-Astara region with a north-west wind with a speed of 26-30 m / s was 5.0 m.
- On 24.06. 2009. in the area of Akurchinsky Island, the north-west wind speed was 30 m/s and the wave height was 4.5 m. (Archival materials of the Hydrometeorological Service of the Caspian Fleet, 1895-2009).

Due to the fact that the Caspian Sea is an internal basin, swelling waves influence on the distribution of waves significantly. In the open regions of the Middle and Southern Caspian Sea, strong swelling waves are often observed under north and north-west winds, and in the eastern part under east and south-east winds.

Level fluctuations of the Caspian Sea. The main reason for the change in sea level refers to a change in its water balance elements. An inflow of the water balance (80%) is provided by river flows, of which 85% comes from the Volga river [2]. This also includes underground streams and precipitation entering the sea surface. The outflow of the water balance includes evaporation from sea level and water flowing

into Kara-Bogaz-Gol gulf. During periods when the inflow of the water balance exceeds the outflow, the sea level rises, otherwise it decreases.

In the 20th century, several characteristic periods are observed in the variability of the Caspian Sea (Figure 1). Despite the general downward trend, at the beginning of the last century (1900-1929), the level was close to -26.2 m, and its variability was insignificant. Then, in 1930-1941, its level drooped sharply by 1.8 m. From the beginning of the 40s to the end of the 50s, the drop in the level slowed down, and in the 1960s its stabilization near the value of -28.4 m was observed. In the 1970s, the level dropped sharply and reached the lowest value of -29.0 m, as mentioned above. So, in the 20th century, the level of amplitude of oscillations was 3.2 m. [4].

Level 1 variability on the basis of surveillance data;
Average variability trend of Level 2

Fig. 1. Variability of the Caspian Sea level over the surveillance period (1837-2015)

While the decrease in the average annual level during the study period was 4 cm / year, the rate of drop in 1930–1941 and 1970–1977 was 16 and 14 cm / year, respectively. Since 1978, a sharp increase in the level began, and in 1991 it reached a value of -27.15 million. The average level increase in the indicated period reached 14 cm / year, and in some years - 30 cm.

Surface flows of the Caspian Sea. The causes of runoff in the Caspian Sea are as follows: 1) winds and their variability; 2) water temperature difference and their variability; 3) the Earth's rotation; 4) bottom relief.

The results of the studies show that flows under the influence of winds are formed only in the surface 30-meter layer of water [7]. The flow regime of the deep layers is determined by the bottom relief and the heterogeneity of the bottom and the area of water density.

Determination of surface currents corresponding to various types of winds in the Caspian Sea represent a particular interest. Since, this allows us to evaluate the role

of wind in the formation of sea currents on the one hand, and this is important for solving some practical issues on the other hand (shipbuilding, spread of pollutants, etc.).

Water exchange between the northern and southern parts of the Caspian Sea occurs mostly through the transboundary border of the Middle and Southern Caspian - Absheron doorstep. In the Oil Rock region, located west of the Middle Caspian sea, the flow is primarily southern one. In these areas, faster flows (100 cm / s or more) are observed, especially between the Chilov island and the Oil Rocks [6].

Summary. The Absheron region of the Caspian Sea differs sharply from other marine territories in terms of climatic regime. This territory is considered to be one of the most “metamorphic” areas of the sea. A lot of oil and gas producing facilities located here, hydraulic structures, intensive ship routes, various terminals and other facilities are highly dependent on the wind regime (especially on the effects of hurricane winds).

Analysis of wave data showed that the reduction of swelling waves are different in waves of different directions. Thus, within 2-4 hours after the reduction of strong north-west and north-east waves, and within 4-6 hours after the reduction of southeast and east winds, the swelling waves are reduced completely.

The reasons for the long-term fluctuations of the sea are diverse. This includes climate variability, tectonic processes and anthropogenic factors.

The value of the visibility distance in the Caspian Sea depends on fogs, precipitation intensity and pollution (dust level) by atmospheric dust. In the open sea, visibility is usually better than that in the coastal zone. During the spring and autumn, the duration of the fog increases and can be up to 1 day or more

The icing process occurs at low temperatures and strong winds. In this case, the thickness and mass of the front of the ice reach a very large value. In case of strong winds, the ice drift directions usually coincide with the wind direction. Under weak and moderate winds, a difference of up to 150 degrees can cause between the wind and the ice drift. Under strong current conditions, ice drifts even against the wind.

References: 1. Allahverdiyev Z. S., Mukhtarly H.K. *Hydrometeorological features of the Oil Rocks area.* Baku. 2013. 119 p. 2. Gul K.K. *Caspian Sea.* Baku: Elm, 1956, 326 p. 3. Kosarev A.N., Baidin S.S. *Caspian Sea.* M.: Science, 1986, 260 pp. 4. Makhmudov R.N. *Hydrometeorological service in Azerbaijan over the past three centuries.* Baku: 2007, 220 s. 5. Mammadov R.M. *Hydrometeorology of the Caspian Sea.* Baku: Europe, 2013, p. 176. 6. Shiklomanov I.A. *The problem of hydrological aspects of the Caspian Sea.* Leningrad: *Gidrometeoizdat*, 1976, 79 p. 7. Skriptunova L.I. *Method of morphological hydrological forecasting.* Leningrad: *Gidrometeoizdat*, 1984, 279 p.

SPATIAL ANALYSIS OF ENVIRONMENTAL LEGISLATION OF GEORGIA RELATED TO ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT

Environmental Impact Assessment, based on its goals and tasks, is becoming an increasingly important procedure. It involves the process of Scientific studies and studying the potential environmental impacts that may have a significant influence on the ecological sustainability of the environment and on human health.

Georgian legislation defines a number of regulations that allow the rational use of the natural environment and resources, protect certain components of nature, landscape planing, prevent geodynamic processes, etc. Such legislation primarily includes the following laws: Forest Code, Coastal Law, Land and soil conservation, Cultural heritage, Protected area system, Environmental and water management, Waste management and Environmental impact assessment code, Ambient air, etc.

An analysis of national legislation on environmental impact assessment shows that according to the legislation, several key components of the natural environment can be distinguished. Existing legislation provides spatial regulations to a certain extent for them, namely:

1. Soil and land resources. Soil protection is an important issue for Georgia, as the country suffers from scarce resources and all the problems associated with mountainous areas. Erosive and denudation processes, secondary sedimentation and wetland proceses, open mining of minerals and building materials lead to soil degradation.

The soil is protected by the Law of Georgia on Soil Protection and other regulatory documents related to it. This law regulates the protection of soil from erosion, drowning, pollution, misuse, salinization, and swamping. (<https://www.matsne.gov.ge/document/view/93874?publication=7>)

The Law of Georgia on the conservation and restoration and improvement of soil fertility is regulated (N. Elizbarashvili, 2016):

1. Soil conservation and restoration of fertility, erosion, landslides, avalanches, floods, soil pollution, re-swamping and salinization, open-cast mining and soil loss due to anthropogenic impacts;

2. Recovery-improvement and rational use of fertile, marshy, eroded, acidic, highly degraded and other flat soils.

For the protection of the soil are prohibited: non-agricultural use of fertile soil; Any non-agricultural activities for the removal, non-conservation and use of the fertile soil layer; Removing fertile soil for self-improvement or personal use; Grazing with disordered grazing; Cleaning and reconstruction of protected forests, damage to

protective structures; Excessive grazing of cattle and pastures exceeds the standard established on high mountain pastures, causing erosion processes.

2. Water. Georgia is rich in water resources, but there are also many examples of its pollution and unsustainable use. The reasons for this are : polluted water bodies with inadequate wastewater and industrial waste, reduction of natural catchment areas, destruction of forests, intensive agriculture and etc. The reason for the degradation of aquatic ecological systems is also a mismatch between existing structures of production and consumption and requirements for the use of water resources.

Water management in Georgia is regulated by the Water Law and relevant normative acts. According to the law defined river protection strips , as well as the rules for using coastlines. The law protects water bodies (rivers, lakes, the Black Sea, inland waters), the stability of aquatic animals and the State Water Fund of Georgia. (<https://www.matsne.gov.ge/document/view/33448?publication=23>)

Georgian law prohibits the extraction of inert material from river beds, except when it is carried out with the aim of regulating rivers and managing coastal areas. The territory of engineering protection of the sea coast is a space containing sea water up to 20 m deep and coastal terrain no more than 500 m. It consists of strict supervision and constant observation bands. The area of engineering protection of the river bank is considered to be a space that includes a river bed and floodplain. It consists of strict supervision and constant observation bands. In addition, the strict observation band, that is, part of the coastal engineering protection zone, is affected by the active effects of sea, reservoir and river waters, within which the waves are transformed, their total energy consumption, a systematic change in the morphology of the coast and the movement of marine material. The strict surveillance line includes (N. Elizbarashvili, 2018): for the sea coast - the area between the 20-meter isobath and the zone of maximum distribution in the sea; For the reservoir beach - the entire reservoir and part of the land area, which is covered with water with maximum load; For the bank of the river is the riverbed.

The adjacent territory is considered a river protection zone, where a special regime is in place to protect water resources from pollution, clogging, waterlogging and degradation. The protection zone may include a dry river bed, adjacent terraces, elevated and steep natural banks. The river reservoir is measured in meters on both sides of the river bed: up to 25 km - 10 m; Up to 50 km - 20 m; Up to 75 km - 30 m; More than 75 km - 50 m;

In the river basin it is prohibited: expansion or reconstruction of existing or existing enterprises;

3. Forests. In Georgia forest land occupies about 40% of the country's. About 85% of the forests of Georgia are located on the steep slope, which use is ecologically unjustifiable. Here are the main biological and landscape diversity resources of Georgia. Over the past year, Georgian forests have been significantly damaged. The consequences of unsustainable forest management and forestry are the degradation of forest ecosystems and the degradation of biodiversity, the negative image of the sector and the country of origin, the reduction of private, local and budget revenues (forest dependent communities), climate change, and etc.

The Forestry Code of Georgia (adopted in 1999) regulates the legal relations between the Forestry Fund of Georgia and the management, protection, restoration and use of its resources. One of the most important tasks is to protect the forest fund of Georgia. Among other things, the Code aims to “preserve and protect the unique natural and cultural environment and its individual components, landscape, forests, culture and nature, rare and endangered plant species and others, and to regulate their harmonious interaction. This approach fully meets the basic principles of both sustainable development and landscape planning (N. Elizbarashvili, 2016).

In accordance with the rules of logging, logging for the main purpose cannot be carried out in the following areas: protected landscapes, forests of the resort area, forests of the green zone (protected, natural or artificial forests used for recreation and sanitation), especially protected forest areas belonging to the State Reserve (natural or artificial vegetation designed to regulate settlements, railways and roads, canals, plains and rivers), floodplains (forests that are seasonally flooded by rivers), 300 m of rivers, lakes and reservoirs. In forest areas, by rail and road, at a distance of 100 m along the road in forest areas, there are more than 300 slopes with a slope (logging is allowed only in special studies, as well as in the case of using cable transport). (<https://www.matsne.gov.ge/document/view/16228?publication=28>)

In conclusion, we can say that in the implementation of reports and legislation, significant problems arose in comparison with practical and theoretical issues of legislation. Some of them are the result of an outdated system of legislation. To solve this problem, the wide involvement of both local and international experts, as well as scientists in various fields, is necessary to adopt new legislation that will more closely meet and fully comply with European requirements.

References: 1. *Fundamentals Of Applied Geography* – Elizbarashvili N. 2016. p.504.,
2. *SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MOUNTAIN REGIONS*- Elizbarashvili N. 2018, p.312,
3. (*Electronic Resources*):<https://www.matsne.gov.ge/document/view/93874?publication=7>
<https://www.matsne.gov.ge/document/view/33448?publication=23>;
<https://www.matsne.gov.ge/document/view/16228?publication=28>; <https://mepa.gov.ge/Ge/Laws>

НАЙПЕРСПЕКТИВНІШІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ У ВОЛИНСЬКОМУ ПОЛІССІ

Волинське Полісся – фізико-географічна область Українського Полісся, що простягається із заходу на схід між річками Західний Буг і Случ. Займає більшу частину Волинської області та північно-західну частину Рівненської області. Лежить у межах західного схилу Українського щита і Волино-Подільської монокліналі. Характеризується значним поширенням льодовикових і карстових форм рельєфу, долинних ландшафтів, надмірним зволоженням, розвитком перезвожених земель і боліт, численних (понад 200) озер, великою залісеністю території [1].

Геолого-структурні особливості, морфологія рельєфу, гідрогеологічні умови в комплексі з іншими абіотичними складниками стали передумовою утворення в надрах Волинського Полісся покладів мінеральної сировини широкого діапазону. У зв'язку з цим нами проаналізовано найбільш перспективні [2].

Бурштин є одним із найперспективніших коштовних каменів, поклади якого зосереджені в Рівненській (Сарненський, Володимирецький і Дубровицький райони) та Волинській області (Маневицький і Любешівський райони). Бурштин має високу собівартість і користується великим попитом у Китаї, де йому надають особливого значення. Але від його видобутку страждає природна екосистема, яку старателі знищують своїм промислом. Бурштин добувається методом напору води під високим тиском – його вимиває вода із-під землі. Так знищуються тисячі гектарів поліського лісу, що перетворюється на Місячні ландшафти. Екологи проти такого видобутку бурштину. Наразі в Україні немає необхідного законодавства, що б нормувало його видобуток і не розроблено відповідної технології. У зв'язку з цим населення регіону добуває сонячне каміння «кустарними методами», що є найбільш шкідливими для екосистеми. Якщо будуть запроваджені нові технології видобутку бурштину, то на Поліссі покращиться наповнення бюджету територіальних громад, покращиться інфраструктура, з'являться нові робі місця. Це сприятиме соціально-економічному розвитку північних районів Волинського Полісся.

Також варто зауважити, що між селами Жиричі та Туром у Ратнівському районі виявлено унікальне родовище самородної міді із запасами в десятки мільйонів. Мідь – це друга перспективна, після бурштину, корисна копалина Волинського Полісся. Але видобуток зараз не відбувається, бо місцеві жителі категорично проти. Однією із запропонованих технологій видобутку міді є

шахтний метод. Через це тамтешні ландшафти сіл Жиричі та Тур стануть зоною екологічного лиха і будуть схожими на ландшафти Кривбасу. Тому, позиція місцевих жителів – категорична відмова, що побудована на звичайному страху і необізнаності в сучасних технологіях видобутку самородної міді в шахтах. Так, за інформацією «Волиньприродресурс» під шахти необхідно виділити 2 гектари землі, а під переробний комбінат ще 20 гектарів і проводити роботи по будівництву заводу і шахт. Цими питаннями буде займатись європейське підприємство, використовуючи сучасні технології й інвестиції у розмірі 470 мільйонів євро. На жаль, на противагу обіцянкам чиновників області місцеві жителі наводять аргументи, що існує небезпека утворення териконів із відпрацьованої руди. Хоча її будуть назад засипати у шахти, все ж таки територія значно буде опускатися і затоплюватись. В сучасних умовах видобутку, місцевість опуститься лише до 1,5-2 м нижче попереднього абсолютного рівня, тому буде знищено унікальну поліську дику природу.

Отже, на нашу думку, видобуток міді принесе інвестиції, робочі місця і величезні надходження у місцеві бюджети. Це, в свою чергу, повністю забезпечить потреби промисловості в міді не тільки України, а й навіть країн Європи, які гостро потребують цей метал у електротехнічній та машинобудівній промисловостях. Експорт буде давати надходження у державний бюджет України, що буде позитивно впливати на ріст економіки держави.

В Поліському краї зосереджена основна частина запасів торфу як в Україні так, і на території Волинського Полісся. Найбільші поклади зосереджені в долині річки Прип'ять та її приток. Основі родовища – це Турське (Ратнівський район), Поліське (Любешівський район), Велике Болото (Маневицький район), Журавичівське (Ківерцівський район) та Морочне (Дубровицький район). Торф – це основний поливно-енергетичний ресурс Полісся, що активно видобувався за часів СРСР, але не зараз. Родовища вичерпані, а нові не відкривають, бо немає фінансування і зацікавленості, або діючі заводи просто закриваються шляхом штучного доведення до банкрутства через приватизацію чи перепродаж. Торф як паливо став не вигідним. Практично всі обласні компанії в Україні має у своїй власності компанія «ДТЕК» Ріната Ахметова, що має у своїй власності велику кількість кам'яновугільних шахт Донбасу. Тому, підприємства, що спеціалізуються на видобутку і переробці торфу не витримують конкуренції і закриваються, припиняючи виробництво. Торф як паливо ніхто не купує. Тому, вважаємо, що для енергетичної незалежності України, і в тому числі Волинської й Рівненської областей, торф має пріоритетне значення. Воно може повністю забезпечити як паливо для обігріву будинків у регіоні. Але ця галузь паливної промисловості потребує інвестицій у модернізацію обладнання, а місцями навіть є потреба у закупівлі загалом усього обладнання, яке було раніше здане на металобрухт. Також гостро існує необхідність пошуку нових родовищ, оскільки торф, як мінеральний ресурс, дуже швидко формується. Однак без державної законодавчої підтримки торф, як паливо, не зможе бути конкурентно спроможним на внутрішньому ринку України.

В Костопільському районі Рівненської області, біля сіл Базальтового, Берестовця, Нового Берестовця знаходиться унікальне родовище базальту, що називається Базальтові стовпи, через своєрідне залягання і зовнішній вигляд. Базальт – це одна із основних і перспективних корисних копалин, що використовуються у будівельній промисловості як сировина. Із базальту виготовляють блоки для будівництва будинків, виготовляють бруківку, плитку для підлоги, щебінь для виробництва залізобетону та твердого покриття автомобільних доріг. Нагрівання та екструзування базальту утворює мінеральну вату, яка вважається відмінним теплоізолятором.

Маючи значне використання базальту у господарстві, видобуток супроводжується значними ускладненнями і небезпеками, а також є руйнівним для навколишнього природного середовища. Базальт видобувається лише кар'єрним методом і потребує значних площ, які зайняті сосновими лісами, що мають бути безпосередньо знищені під кар'єр. Також, видобуток у кар'єрі потребує підричних робіт, що є відносно небезпечно. Навіть у будинок села Базальтове потрапив уламок породи, але не наніс значної шкоди. Існує потреба у постійному відкачуванні ґрунтових вод, що негативно впливає на їх рівень. Але не варто забувати, що відпрацьовані кар'єри були просто закинуті, що призвело до їх затоплення водою особливого синьо-зеленого відтінку. Це призвело до розвитку туризму. Наймальовничіший кар'єр з базальтовими стовпами, що найбільше відвідують туристи розташований в урочищі Янова Долина біля села Базальтового. Посеред затопленого водою кар'єра утворився невеликий острів, який називають «Островом кохання».

Отже, видобуток базальту, як мінерала, має вагоме значення у економіці України і є дуже перспективним і затребуваним. Але зараз відзначається спад у виробництві, що викликане вичерпністю старих родовищ-кар'єрів і застарілим обладнанням і технологією видобутку з переробкою. Це спричинило підвищення ціни на базальт, як будівельний матеріал. Але, не зважаючи на це, наразі дуже популярним є використання природного каменю як базальт у будівництві малоповерхових будинків та їх оздоблення.

Підсумовуючи вище сказане, відповідно до окреслених проблем, ця галузь видобувної промисловості потребує інвестицій і державної підтримки у своєму розвитку. Також прийняття відповідних законів щодо норм, видобутку і виготовлення природного каменю, як базальт, модернізації машин, обладнання й переробного заводу, рекреаційного облаштування і реклами незвичайних водних ландшафтів затоплених кар'єрів. В такому разі Базальтові стовпи будуть відомими на увесь світ як зона туризму і родовище базальту, як матеріалу для будівництва і оздоблення архітектури.

Отже, на території Волинського Полісся зосереджені значні запаси перспективних корисних копалин, таких як бурштин, мідь, торф та базальт. Але існування проблем у недосконалому законодавстві, застарілому обладнанні і необізнаності використання відповідного природного багатства, все це призводить до антропогенного перетворення ландшафтів. Однак, раціональний видобуток і їх використання принесе значний прибуток і економічний розвиток регіону.

Список використаних джерел: 1. Волинське Полісся // Енциклопедія сучасної України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=27578.
2. Ф.В. Зузук, С.С. Кутовий, Л.В. Ільїн, Л.К. Колошко, І.М. Нетробчук, О.В. Міщенко, М. Химин. Природні ресурси Волинської області // Вісник Львів. Ун-ту. Серія геогр. 2009. Вип. 37. С. 29–42.

УДК 911.3

Т.С. Коптєва

koptevatania36@gmail.com

*Науковий керівник – зав. каф. географії, д. геогр. н, проф. Г.І. Денисик
Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського
м. Вінниця, Україна*

ШАХТНІ КОМПЛЕКСИ КРИВОРІЗЬКОЇ ЛАНДШАФТНО-ТЕХНОГЕННОЇ СИСТЕМИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОПТИМІЗАЦІЯ

Територія Криворізької ландшафтно-технічної системи істотно змінена внаслідок техногенезу, який утворився через гірничодобувну промисловість. Видобуток залізної руди, яка простягається через весь Криворізький басейн призвело до виникнення абсолютного трансформування ландшафту по всій території.

Криворізька ландшафтно-технічна система утворилася на південному сході Центральної України, переважно в Дніпропетровській області. Площа території становить 4,1 тис. км². Протяжність з півдня на північ – 96 км, з заходу на схід – 62 км [1].

Важливу роль у ландшафтній структурі відіграє гірничопромисловий ландшафт. Звернувшись до наукової літератури, можна свідчити, що гірничопромисловий ландшафт утворився за допомогою активної розробки покладів корисної копалини за допомогою гірничого обладнання.

Гірничопромисловий ландшафт поділяється на кар'єро - відвальні та шахтні комплекси.

Кар'єро-відвальні комплекси утворились за допомогою відкритої розробки залізної руди, що призвело до утворення кар'єрів та відвалів.

Шахтні комплекси утворились, відповідно, у результаті закритої розробки родовищ залізної руди. Вони, в свою чергу, поділяються на дві під категорії:

- ✓ Шахтно-провальний тип місцевості
- ✓ Шахтно-просадочний тип місцевості

Шахтно-провальний тип виникає внаслідок підземного видобутку залізної руди із застосуванням технології від поверхового зрушення в Кривбасі.

Шахтно-провальний тип має досить складну геоморфологічну будову, в ньому відбувається дуже інтенсивна динамічність ландшафтотвірних процесів та явищ. При розробці в глиб горизонту і не підтриманням шахт повітряно-водного балансу, утворюються провалля. Провальні зони, передусім, характеризуються зоною відчуження, перепадом висот та жорсткими

екологічними умовами для розвитку рослинності. Як приклад, такі динамічні процеси спостерігаються у шахті «Комсомолка», яка розміщується на території Кривого Рогу.

Таблиця 1

Зони зрушення Криворізької ландшафтно-технічної системи [2, с. 179]

№ п/п	Назва	Роки утворення
1	Зона зрушення РУ ім. Леніна (зараз – шахт ім. Леніна ВАТ КЖРК та ім. Орджонікідзе ВАТ ЦГЗК)	1960; 2010
2	Провальна зона РУ ім. Леніна (зараз – шахт ім. Леніна ВАТ КЖРК та ім. Орджонікідзе ВАТ ЦГЗК)	1960-180
3	Зона зрушення РУ ім. Р. Люксембург (зараз – шахти Гвардійської ВАТ КЖРК)	1950-1960
4	Провальна зона РУ ім. Р. Люксембург (зараз – шахти Гвардійської ВАТ КЖРК)	1950-1960
5	Зона зрушення ВАТ «Суха Балка» (зараз – шахти Ювілейної)	1950-1960
6	Провальна зона ВАТ «Суха Балка» (зараз – шахти Ювілейної)	1950-1960
7	Зона зрушення РУ ім. Кірова (зараз – шахти Артем-1 шахтоуправління ВАТ АрселорМіттал Кривий Ріг)	1950-1960
8	Провальна зона РУ ім. Кірова (зараз – шахти Артем-1 шахтоуправління ВАТ АрселорМіттал Кривий Ріг)	1950-1960
9	Зона зрушення РУ ім. Дзержинського (зараз – рудника ВАТ ММК ім. Ілліча)	1950-1960
10	Провальна зона шахти ім. ЗОТ РУ ім. Ілліча	1950-1960
11	Зона зрушення шахти ім. ЗОТ РУ ім. Ілліча	1950-1960
12	Просадочна зона РУ Польове	1890-1900
13	Зона зрушення шахти Комсомолка	1950-1960
14	Провальна зона шахти Комсомолка	1950-1960

Шахтно-просадочний тип зумовлений виникненням геологічних та геоморфологічних особливостей території та видобутку бурого залізняка. Важливе місце у структурі гірничопромислових ландшафтів займають вироблені підземні порожнини. Ф.М. Мільков запропонував функціонально-генетичну класифікацію антропогенних ландшафтів і виокремив підтипи підземних шахтних ландшафтів, а саме: штольні, стволи шахт, квершлагги, штреки, гезенки з ділянками, гезенки з горизонтами, перехідними колодзями, добувні камери. [2, ст.117]. У наведених порожнинах виникають, передусім,

небезпечні ситуації завдяки вивітрюванню, утворенню тріщинуватості, відшаруванню, осипанню і зрушенню порід.

За таблицею 1 Г.М. Задорожною можна свідчити, що територія Криворізької ландшафтно-технічної системи має істотні зрушення та провалля, зумовлені, передусім, такими геолого-геоморфологічними процесами: осипи, зсуви, обвали, обриви, зсувні тераси відсідання, провальні лійки, провальні улоговини, колювіальні, делювіальні конуси виносу уламкового матеріалу. Щоб запобігти виникненню екстремальному ландшафту на території Криворізької ландшафтно-технічної системи, проводять оптимізаційні заходи, такі як: рекультивация, заповідання гірничопромислових ландшафтів, геолого-екологічного та ландшафтного моніторингу.

Рекультивация є провідним напрямом оптимізації порушених земель, яка містить два етапи: біологічну та технічну. Біологічна рекультивация передбачає агротехнічні та фітомеліоративні заходи. Технічна рекультивация зумовлює планування, виположування, терасування за рахунок нанесення ґрунтів та усунення нерівностей рельєфу. Але, на сьогодні, рекультивация не є дієвим заходом, тому що не вистачає потрібних коштів, що спричиняє значні площі порушених земель залишаються не рекультивовані і зараз.

Геологічно-екологічний моніторинг передбачає виникнення негативних змін внаслідок розвитку процесів та явищ. З метою запобігання виникнення надзвичайних ситуацій, також, здійснюють контроль стану геологічного, техногенного, екологічного середовища.

Ландшафтний моніторинг передбачає безперервний ландшафтний контроль, дозволяє передбачити виникнення небезпечних ситуацій, а також мінімізувати наслідки розвитку ландшафтовірних процесів ландшафтів зон техногенезу.

Заповідання дозволяє комплексно вирішити проблему відновлення територій, що порушені гірничими виробками, а також сприятиме виконанню процесів та явищ ландшафтовірної «роботи»[2, ст.139]

Отже, шахтні комплекси на території Криворіжжя становлять важливу частину ландшафтно-технічної структури, активний розвиток гірничодобувної промисловості призводить до збільшення масштабу шахт. На сьогодні постають актуальні завдання оптимізації шахтних комплексів, якщо не задіювати певні заходи зараз, виникатимуть більш стрімко екстремальні ландшафти на території Криворіжжя.

Список використаних джерел: 1. Маринич О.М. *Фізична географія України: підр./* О.М. Маринич, П.Г. Шищенко. - [3-тє вид., стер.]. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 511 с. 2. Задорожня Г.М. *Похідні процеси та явища в ландшафтах зон техногенезу: дис.канд.геогр.наук: 11.00.01/* Задорожня Ганна Михалівна. – К, 2013. – 219 с.

ВПЛИВ МЕЛІОРАЦІЇ НА ФЛОРИСТИЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ ЗАПЛАВИ ТРУБІЖУ

На поч. ХХ ст. басейн річки Трубіж характеризувався заболоченою заплавою шириною 3–5 км. Унаслідок цього у 50–60-х рр. ХХ ст. було організовано проведення меліоративних робіт з осушення заболочених земель з метою введення їх у сільськогосподарську експлуатацію. Нині басейн Трубіжу характеризується високим ступенем трансформованості ландшафтних комплексів. Так, господарсько-освоєні території займають 78 % (66 % з яких є розораними).

За ступенем трансформованості у басейні Трубіжу можна виділити такі ландшафтні комплекси: магістральний канал – є повністю перебудованим та зміненим; меліорована заплава – ступінь трансформованості становить 80–90 %; ландшафтні комплекси, де інтенсивно здійснюється сільське господарство та підтримується функціонування меліоративних систем – значно змінені (60–80 %); лучні та лучно-болотні рослинні угруповання – найменш змінені. Найменш змінені ландшафтні комплекси формуються у результаті припинення нагляду за меліоративною мережею, зменшення інтенсивності господарського використання, заростання і замулення осушувальних каналів.

За час антропогенізації басейну річки Трубіж значної трансформації зазнав рослинний покрив. Тому, щоб дослідити, які ж зміни відбулися у видовому складі заплави, нами було проведено систематичний аналіз сучасного рослинного покриву.

Проведення меліоративних робіт, розорювання, надмірний випас трансформували натуральні різнотравні заплавні луки на посіви сільськогосподарських культур. Тобто у натуральному стані фітоценози заплавних лук нараховували до 40 видів трав'янистих рослин, а після їх «окультурення» – 20–23 види. Після проведення осушувальних робіт у заплаві Трубіжу з'явилося багато синантропних видів, такі як: тонконіг лучний, супутними видами якого є жовтець повзучий, вероніка польова, перстач гусячий, щавель кінський; стоколос безостий та грястиця збірна. Поширення цих видів серед пасовищних та лучних угруповань зумовлює їхню деградацію. Тобто відбувається погіршення якості, зниження продуктивності та послаблення стійкості фітоценозів до пасовищного використання [3].

Болотна рослинність була трансформована та майже знищена унаслідок проведення меліорації. На осушених землях болотна рослинність замінена посівами сільськогосподарських культур (озима пшениця, овес, просо та ін.).

На антропогенно змінених болотах поширені рослини (монокарпики), які більш характерні для не болотних місцезростань. Були і залишаються випадки, коли торфовані ґрунти після осушення навпаки перетворювалися у пустирі з чагарниковою рослинністю.

У натуральному стані заплава Трубіжу була представлена високотравними болотами (рогозові, осокові, очеретові) з осоково-гіпновими асоціаціями. Менші площі поширення займали угруповання очерету, рогозу, невисоких широколистих трав'янистих рослин [1]. Унаслідок проведення меліорації у заплаві Трубіжу майже повністю зникли асоціації осоково-гіпнових боліт, з поступовим витісненням осоки мітлицею повзучою [2].

Однак з початку XXI ст. спостерігається тенденція повернення заплави до її природного стану (заболочення). У пониженнях заплави наявні значні за площею угруповання довгокореневищних осок, ценози купинних осок спостерігаються епізодично [4]. Притерасні пониження представлені заболоченими вільшняками, з наявністю незначних за площею евмезотрофних відкритих боліт з угрупованням осокових. Для річища Трубіжу характерним є наявність угруповань ряски малої та ряски триборозенчастої.

Унаслідок незадовільного стану меліоративної мережі, зменшення річкового стоку та замулення річища спостерігається тенденція зміни реофільних умов (наявність течії) на лімніюфільні (наближені до озерних), що призводять до заболочення досліджуваної території.

Отже, басейн Трубіжу нині характеризується надмірною руйнацією природних комплексів із заміною їх на антропогенні (останні становлять 80–90 %). Найбільшої трансформації річище зазнало у нижній та середній течії. Флористичний склад басейну Трубіжу характеризується збідненим видовим складом та переважанням угруповань евтрофо-болотного комплексу. З метою раціонального використання повторно заболочених луків для потреб сільського господарства необхідно провести оптимізацію Трубізької водогосподарської ландшафтно-технічної системи.

Список використаних джерел: 1. *Природа Київської області / Відп. редактор чл.-кор. АН УРСР А.М. Маринич. Київ : Вид-во Київського університету, 1972. 235 с.* 2. *Природа Украинской ССР : Растительный мир / Отв. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко; АН УССР. Киев : Наук. думка, 1985. 206 с.* 3. *Сидоренко О.О. Флора заправ рр. Трубіж та Ірпінь, її систематичний та біоморфологічний аналіз. Меліорація і водне господарство. 2011. Вип. 99. С. 125–126.* 4. *Чорна Г.А. Басейново-територіальна диференціація рослинності водойм і боліт Лісостепу. Умань, 2009.*

Наукове видання

«РЕГІОН – 2020: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ»
МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ
(2–3 квітня 2020 року, м. Харків)

Збірник наукових праць

Українською, англійською, російською мовами

Відповідальний за випуск: Ю.І. Кандиба

Комп'ютерне верстання: О.С. Суптело

Підписано до друку 31.03.2020 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк ризографічний.
Ум. друк. арк. 9,2. Обл.-вид. арк. 10,7.
Наклад 50 пр. Зам. № 29/2020. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис за № 24800000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, Харків-144, вул. Гвардійців Широнінців, 79в, к. 137,
тел. (057) 778-60-34, e-mail:bookfabrik@rambler.ru